

Heli Kuusi, Ritva Jakku-Sihvonen, Marika Koramo

KOULUTUS JA SUKUPUOLTEN TASA-ARVO

Heli Kuusi, Ritva Jakku-Sihvonen, Marika Koramo.
Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo.

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52

ISBN 978-952-00-2934-0 (nid.)

ISBN 978-952-00-2935-7 (PDF)

ISSN 1236-2115 (painettu)

ISSN 1797-9897 (verkkajulkaisu)

URN:ISBN:978-952-00-2935-7

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2935-7>

www.stm.fi/julkaisut

Kannen kuva: Plugi

Kustantaja: Sosiaali- ja terveysministeriö

Taitto: AT-Julkaisutoimisto Oy

Paino: Yliopistopaino, Helsinki 2009

TIIVISTELMÄ

KOULUTUS JA SUKUPUOLTEN TASA-ARVO

■ Tämä selvitys käsittelee hallitusohjelmien ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmien sisältämiä koulutuspoliittisia tavoitteita ja toimia perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. Tasa-arvopolitiikka on toistuvasti kohdistunut segregaatian purkuun eri koulutusaloilla ja -asteilla sekä sukupuolenmukaisen kahtiajaon vähentämiseen koulutusvalinnoissa ja oppiaineissa. Ohjelmissa on tähdennetty sukupuolitietoisen opetuksen ja oppilaanohjauksen kehittämistä, tasa-arvoa edistävää kokeilu-, kehittämis- ja tutkimustoimintaa sekä stereotyyppien poistamista oppimateriaaleissa.

Selvitys osoittaa, että opetustoimessa valtavirtaistamisen periaate ei toimi parhaalla mahdollisella tavalla. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien tavoitteet eivät välity johdonmukaisesti koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmiin. Valtakunnallisissa opetussuunnitelmien perusteissa ja alakohtaisissa tutkintojen perusteissa on niukasti *sukupuolten* tasa-arvoon tähtäviä tavoitteita. Ne eivät kannusta sukupuolisensitiivisen opetuksen ja ohjauksen kehittämiseen. Oppiaineista sukupuolisidonnaisuus on periaatteessa poistunut, mutta ainevalinnoissa on perusopetuksesta alkaen sukupuolenmukaista suuntautumista. Jatkossa sukupuolten tasa-arvoon ohjaavat tavoitteet ja menettelyt tulisi määritellä nykyistä kattavammin ja selkeämmin opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa sekä paikallisissa opetussuunnitelmissa, joita tulisi myös seurata ja arvioida. Oppiainekohtaista tarkastelua tulisi syventää. Molempien sukupuolten erityisyyttä oppijoina tulee tutkia ja tukea ennakkoluulottomasti. Erityistä huomiota on kiinnitettävä oppilasarviointiin, niin että oppilaita arvioidaan todellisen osaamisen perusteella.

Tasa-arvolain (6b §) velvoittama oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu on useissa oppilaitoksissa vielä alkutekijöissään. Sen vaikutuksia oppilaitosten toimintakulttuuriin, koulutusvalintoihin ja opetukseen on tarpeen seurata jatkossakin ja vahvistaa tasa-arvosuunnittelun yhteyttä opetussuunnitelmiin.

Naisten koulutustaso on Suomessa korkea ja tyttöjen oppimistulokset erinomaisia, ja niiden puolesta suomalaisilla naisilla on hyvät edellytykset tasa-arvoon yhteiskunnassa ja työelämässä. Koulutusalat jakautuvat kuitenkin edelleen vahvasti sukupuoleen mukaan eikä siinä ole tapahtunut viimeisen kymmenen vuoden aikana oleellisia muutoksia. Segregatio on lieventynyt vähiten ammatillisessa peruskoulutuksessa ja eniten yliopisto-opinnoissa. Opetushallinnon toimenpiteitä segregaatian purussa ovat olleet yhteishaussa annettavat lisäpisteet vähemmistösukupuolta edustaville aloille hakeneille sekä opinto-ohjaajien ja opetushenkilöstön koulutus. Tämän lisäksi jatkossa tulisi kehittää peruskoulun työelämäjaksoja, ammattistarttia

sekä pääsy- ja soveltuvuuskokeita siten, että ne tukevat sukupuolirajat ylittäviä koulutus- ja ammatinvalintoja.

Tasa-arvotyöstä on saatu hyvää kokemusta useissa kokeilu-, kehittämis- ja tutkimushankkeissa. Projektiluonteisuudesta johtuen kokemusten ja käytäntöjen leviäminen on hidasta ja pysyviä tuloksia vaikea saavuttaa. Jatkossa tulisi keskittyä tulosten levittämiseen ja kokeilutoimintaa kohdentaa naisten ohella myös miehiin. Opetushenkilöstön ja oppilaitosjohdon koulutus ovat tasa-arvotyössä avainasemassa.

Asiasanat: oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu, segregatio koulutusvalinnoissa ja koulutusrakenteissa, sukupuolten tasa-arvo opetuksessa ja ohjauksessa

SAMMANDRAG

UTBILDNING OCH JÄMSTÄLLDHET MELLAN KÖNEN

■ Denna utredning behandlar de utbildningspolitiska mål och åtgärder beträffande den grundläggande utbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen som ingår i regeringsprogrammen och regeringens jämställdhetsprogram. Jämställdhetspolitiken har inriktats på att avveckla segregationen inom olika utbildningsområden och utbildningsstadier samt på att minska tudelningen enligt kön i valet av utbildning och läroämnen. Programmen poängterar utveckling av könsmedveten undervisning och elevhandledning, försöks-, utvecklings- och forskningsverksamhet som främjar jämställdheten samt eliminering av stereotyper i läromedel.

Utredningen visar att integreringsprincipen inte fungerar på bästa möjliga sätt inom utbildningsväsendet. Målen för regeringens jämställdhetsprogram överförs inte konsekvent till utvecklingsplanerna för utbildning och forskning. Det ingår endast få mål för att främja jämställdheten *mellan könen* i de nationella grunderna för läroplanerna och examensgrunderna enligt område. De uppmuntrar inte till att utveckla köns sensitiv undervisning och handledning. I princip finns det inte längre könsbundenhet i läroämnena, men det förekommer inriktning efter kön i valet av ämnen från och med den grundläggande utbildningen. I framtiden bör de mål och förfaranden som syftar till att främja jämställdheten mellan könen definieras på ett mera omfattande sätt och tydligare än i dag i grunderna för läroplanerna och examina och i de lokala läroplanerna, och dessa bör också följas upp och utvärderas. Granskningen enligt läroämne bör fördjupas. De båda könen särart som inlärare ska undersökas och stödjas fördomsfritt. Särskild uppmärksamhet ska fästas vid utvärderingen av elevprestationer så att eleverna utvärderas utgående från deras faktiska kunskaper.

Jämställdhetslagen (6b §) förpliktar läroinrättningarna att utföra jämställdhetsplanering, men vid flera läroinrättningar befinner sig planeringen i utgångsläget. Dess inverkan på läroinrättningarnas verksamhetskultur, på utbildningsval och undervisning behöver följas upp även i framtiden och anknytningen mellan jämställdhetsplaneringen och läroplaner ska förstärkas.

Kvinnornas utbildningsnivå är hög i Finland och flickornas inlärningsresultat utmärkta. De finländska kvinnorna har i detta avseende bra förutsättningar att uppnå jämställdhet i samhället och arbetslivet. Utbildningsområdena delas dock fortfarande upp enligt kön, och det har inte skett väsentliga förändringar inom detta område under de senaste tio åren. Segregationen har minskat minst inom den yrkesinriktade grundutbildningen och mest inom universitetsstudierna. Utbildningsstyrelsens åtgärder när det gäller att avveckla segregationen har varit att i gemensam ansökan ge tilläggs poäng till dem som representerar det kön som är i minoritet inom det område de sökt

till. En annan åtgärd har varit utbildning av studiehandledare och undervisningspersonalen. Därutöver bör man i framtiden utveckla arbetslivsperioderna i grundskolan, yrkesstart samt inträdesprov och lämplighetstest så att de stödjer utbildnings- och yrkesval över könsgrensarna.

Det finns goda erfarenheter av jämställdhetsarbetet i samband med flera försöks-, utvecklings- och forskningsprojekt. Eftersom det är fråga om projekt sker spridningen av erfarenheter och praxis långsamt, och det är svårt att nå bestående resultat. I framtiden borde man fokusera på att sprida resultaten och rikta försöksverksamhet förutom på kvinnor också på män. Utbildning av undervisningspersonalen och ledningen för läroinrättningarna spelar en nyckelroll i jämställdhetsarbetet.

Nyckelord: jämställdhet mellan könen i undervisning och handledning, jämställdhetsplanering vid läroinrättningar, segregation i utbildningsval och i utbildningsstrukturer

SUMMARY

EDUCATION AND GENDER EQUALITY

■ The study deals with the educational policy objectives and measures of the Government programmes and the Government action plans for gender equality in basic education, upper secondary education and vocational education. Gender equality policy has repeatedly been targeted at dismantling segregation in different fields and levels of education, and reducing gender segregation in educational choices and optional subjects. The programmes and plans emphasise the importance of developing gender-sensitive teaching and guidance, implementing development and research projects promoting gender equality, as well as elimination of stereotypes in learning materials.

The study indicates that the principle of mainstreaming does not work optimally in education. The objectives of the Government action plans for gender equality are not consistently incorporated in the development plans for education and research. Objectives aiming at *gender equality* are rarely included in the national core curricula. They do not encourage development of gender-sensitive teaching and guidance counselling. In principle, gendered conceptions and attitudes are no more found in curriculum subjects, but there is gender orientation in optional studies starting from basic education and leading to gender segregated vocational education. In the future, objectives and procedures guiding towards gender equality should be defined more comprehensively and clearly in the national core curricula and requirements of vocational qualifications as well as in the local curricula. In this respect the local curricula should also be followed and evaluated. The target setting in curriculum subjects should be deepened. The specific character of both genders as learners should be studied and supported in an unprejudiced manner. Particular attention should be paid to assessment, so that pupils can be assessed based on their actual knowledge and skills.

The gender equality planning that the Act on Equality between Women and Men (section 6b) obliges the educational institutions to carry out is at its initial stages in many institutions. It is necessary to follow its impact on the learning culture, on the educational choices and practices at school, and to reinforce the link between gender equality planning and curriculum work.

Women's level of education is high in Finland, and girls' learning outcomes are excellent. In this respect Finnish women have good prerequisites for attaining equality in society and working life. The fields of education are, however, still markedly gender-segregated, and there have been no major changes over the last ten years. The segregation has been alleviated least in vocational basic education and most in university studies. The measures of the educational administration in dismantling segregation include giving higher scores in the joint application system to people representing the mi-

nority gender in the field of education they are applying to, and training for guidance counsellors and teaching staff. Furthermore, worklife familiarisation periods in comprehensive school, 'job start' programmes, and entrance examinations and aptitude tests should be developed so that they will support choices of education and profession across gender barriers.

There is favourable feedback from gender equality work based on a number of experimental and development programmes and research projects. Because it is question of projects, the dissemination of experiences and practices takes place slowly and it is difficult to attain permanent results. In the future the focus should be on dissemination of results, and trials should be targeted not only at women but also at men. The education of the teaching staff and management of educational institutions plays a key role in gender equality work.

Key words: **gender equality in teaching and guidance, gender equality planning of educational institutions, segregation in choice of education and in educational structures**

SISÄLLYS

Tiivistelmä	3
Esipuhe.....	11
Johdanto	12
1 Sukupuolten tasa-arvoa koskeva lainsäädäntö ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmat koulutuksen osalta	13
1.1 Tasa-arvolainsäädäntö ja koulutus.....	13
1.2 Hallituksen tasa-arvopoliittiset ohjelmat ja koulutus.....	13
2 Tasa-arvon tavoitteet opetustointa koskevassa lainsäädännössä ja opetushallinnon omissa kehittämissuunnitelmissa	17
2.1 Tasa-arvoon tähtäävät peruskoulun ja keskiasteen koulunuudistukset.....	17
2.2 Nykyinen koululainsäädäntö ja sukupuolten välinen tasa-arvo	18
2.3 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmat ja sukupuolten tasa-arvo.....	18
3 Miten sukupuolten tasa-arvo on otettu huomioon opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa?	21
3.1 Opetussuunnitelman perusteet normittavat kasvatuksen ja opetuksen tavoitteet.....	21
3.2 Tasa-arvo esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa	21
3.3 Käsitön opetus erityiskysymyksenä	24
3.4 Erilaiset oppijat – yhteinen koulu perusopetuksessa	27
3.5 Tasa-arvo ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa	27
4 Sukupuolten tasa-arvo oppilaan-ohjauksessa ja opinto-ohjauksessa..	29
5 Tasa-arvosuunnittelu tasa-arvon edistämisen välineenä	33
5.1 Oppilaitosten toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvosuunnittelun tilanne	34
5.2 Tasa-arvosuunnitelman sisältö	35
6 Tasa-arvonäkökulma oppimateriaaleissa ja yhteistyö kustannusyhtiöiden kanssa	37
7 Sukupuolten tasa-arvoon tähtääviä kokeilu- ja kehittämishankkeita	39

8	Miten segregaatio näkyy koulutusvalinnoissa ja koulutusrakenteissa?.....	43
8.1	Segregaatio perusopetuksessa	44
8.2	Segregaatio peruskoulun jälkeisessä yleissivistävässä koulutuksessa	46
8.3	Segregaatio ammatillisessa peruskoulutuksessa	49
8.4	Segregaatio korkeakoulutuksessa	52
8.5	Miesten ja naisten koulutus rakenne ja taso kansainvälisessä vertailussa.....	58
9	Perusopetuksen vaikuttavuus ja sukupuolten tasa-arvo	61
9.1	Kansainvälinen PISA- tutkimus ja tyttöjen ja poikien väliset erot	61
9.2	Kansallisten arviointien havainnot	62
9.2.1	Äidinkielen osaaminen ja vieraiden kielten oppimistuloksia	62
9.2.2	Matematiikan osaaminen	63
9.3	Maahanmuuttajaoppilaiden oppimistuloksista.....	64
9.4	Eroja asenteissa ja koulukokemuksissa.....	64
9.4.1	Itseluottamus ja suhtautuminen oppiaineisiin	64
9.4.2	Koulussa viihtyminen ja koulun arki	65
10	Yhteenveto ja johtopäätöksiä	67
	LIITETAULUKOT	72

ESIPUHE

■ Hallitusohjelman 2007–2011 mukaisesti hallitus antaa eduskunnalle selonteon naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta syksyllä 2010. Nyt ensimmäistä kertaa sukupuolten tasa-arvosta tehtävän selonteon tavoitteena on arvioida tasa-arvon edistymistä ja harjoitettua tasa-arvopoliittikkaa 1990–2000-luvulla. Lisäksi keskeinen osa selontekoa ovat tasa-arvopoliitiikan tulevaisuuden linjaukset.

Selonteko keskittyy seuraaviin pääteemoihin: sukupuolten tasa-arvo päätöksenteossa, työelämä sekä työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen, naiseen kohdistuva väkivalta, koulutus ja tutkimus, sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen, tasa-arvopoliitiikan organisaatio sekä miehet ja tasa-arvo.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on tilannut asiantuntijoilta taustaselvityksiä ja arvioita tasa-arvopoliitiikan eri alueilta selonteon valmistelua varten. Tässä taustaselvityksessä tarkastellaan tasa-arvopoliittikkaa koulutuksen osalta. Selvitys käsittelee hallitusten koulutuspoliittisia tavoitteita ja toimia perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa viimeisen kymmenen vuoden aikana ja näiden toimien vaikutusta tasa-arvotilanteeseen. Selvityksen ovat laatineet kouluneuvos Heli Kuusi, tutkimusprofessori Ritva Jakku-Sihvonen ja HM Marika Koramo Opetushallituksesta.

Tekijät vastaavat selvityksen sisällöstä.

Raimo Ikonen
Ylijohtaja

JOHDANTO

■ Hallituksen tasa-arvo-ohjelmissa on säännönmukaisesti käsitelty koulutusta, koska koulutuksella on merkittäviä vaikutuksia miesten ja naisten asemaan työmarkkinoilla ja palkkaukseen ja muuhun elämään. Raportti sisältää arvioita koulutuspoliittisten tavoitteiden ja toimien vaikutuksista sukupuolten tasa-arvoon ja johtopäätöksiä tulevaisuuden linjauksiksi. Huomion kohteena ovat erityisesti neljän viimeisimmän hallituksen ohjelmissaan ja tasa-arvo-ohjelmissaan esille nostamat koulutuspoliittiset tavoitteet. Pääpaino on viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneessa kehityksessä, mutta joitakin asioita on katsottu taaksepäin pitemmällä aikavälillä. Tulevaisuuden linjaukset tähtäävät ensi vuosikymmenelle.

Selvityksen keskeiset kysymykset ovat:

1. Mitkä ovat olleet sukupuolten tasa-arvoa koulutuksessa koskevat tavoitteet hallituksen tasa-arvopolitiikassa ja koulutuspolitiikassa? Missä määrin nämä tavoitteet ovat olleet yhteneväisiä ja ristiriidassa keskenään?
2. Mihin toimenpiteisiin on ryhdytty näiden tavoitteiden saavuttamiseksi ja miten näitä toimenpiteitä on toteutettu käytännössä?
3. Mikä vaikutus toimenpiteillä on ollut sukupuolten tasa-arvoon?
4. Minkälaisia tulevaisuuden linjauksia tulisi tehdä tämän arvioinnin pohjalta?

Selvitys on laadittu Opetushallituksessa. Raportin ovat kirjoittaneet kouluneuvos Heli Kuusi, HM Marika Koramo ja tutkimusprofessori Ritva Jakku-Sihvonen. Opetushallituksen asiantuntijat opetusneuvos Liisa Jääskeläinen ja erityisasiantuntija Heljä Järnefelt sekä opetusneuvokset Ella Kiesi, Leo Pahkin ja Juhani Pirttiniemi ovat toimittaneet kirjoittajille aineistoa opetussuunnitelmien perusteita, oppimateriaaleja ja opinto-ohjausta käsitteleviin lukuihin. Helsingin yliopiston tutkija Elina Ikävalko on tehnyt yhteistyössä Opetushallituksen edustajien kanssa tasa-arvosuunnittelua koskevan kyselyn. Työllä on ollut seurantaryhmä, jossa on ollut mukana asiantuntijoita sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoryöstä ja Helsingin yliopistosta.

I SUKUPUOLTEN TASA-ARVOA KOSKEVA LAINSÄÄDÄNTÖ JA HALLITUKSEN TASA-ARVO-OHJELMAT KOULUTUKSEN OSALTA

I.1 TASA-ARVOLAINSÄÄDÄNTÖ JA KOULUTUS

Vuoden 1995 hallitusmuodon uudistuksesta alkaen sukupuolten tasa-arvosta on säädetty perustuslain tasolla. Suomen perustuslain (L731/1999) mukaan tavoitteena on edistää sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä.

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa ja naisten asemaa erityisesti työelämässä. Laki sisältää myös määräyksiä tasa-arvon toteutumisesta koulutuksessa ja opetuksessa. Viranomaisten ja oppilaitosten sekä muiden koulutusta ja opetusta antavien yhteisöjen on huolehdittava siitä, että naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen sekä että opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat tämän lain tarkoituksen toteutumista (206/1995). Sukupuoleen perustuva syrjintä opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä, opintosuoritusten arvioinnissa ja oppilaitoksen muussa toiminnassa on kielletty.

Lakia naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta muutettiin myös vuonna 2005 (232/2005). Uusi laki velvoittaa oppilaitoksia tekemään tasa-arvosuunnitelman (6b §), jossa erityistä huomiota tulee kiinnittää tasa-arvon toteutumiseen opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä ja opintosuorituksia arvioitaessa sekä seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseen. Velvoite ei koske peruskouluja eikä aivan pieniä oppilaitoksia. Lisäksi laissa on velvoite henkilöstöä koskevasta tasa-arvosuunnittelusta (6a §).

Sukupuolten välistä tasa-arvoa pyritään edistämään kaikessa julkishallinnon toimenpiteissä valtavirtaistamisen periaatteella. Valtavirtaistaminen tarkoittaa sitä, että sukupuolinäkökulma on otettava osaksi asioiden valmistelua ja päätöksiä kaikissa asioissa, joilla voi olla erilaisia vaikutuksia miehiin ja naisiin sekä sukupuolten tasa-arvoon yleensä.

I.2 HALLITUKSEN TASA-ARVOPOLIITTISET OHJELMAT JA KOULUTUS

Hallitusohjelmissa ja hallitusten hyväksymissä tasa-arvo-ohjelmissa on linjattu sukupuolten tasa-arvoa koskevia toimia ja painopisteitä. Niissä on säännönmukaisesti käsitelty myös koulutusta, sillä koulutus nähdään merkittävänä yhteiskunnallisena toimintana, jolla on vaikutuksia ihmisten elämään, arvomaailmaan, urakehitykseen, valikoitumiseen ja sosiaalisaatioon yhteiskunnassa. Segregaation purkuun liittyvät kysymykset ovat toistuvasti

ohjelmissa esillä sen vuoksi, että niillä on vaikutuksia työelämässä tapahtuvaan eriarvoistumiseen ja muun muassa palkkakehitykseen.

Vuonna 1997 julkaistussa hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa kiinnitettiin erityistä huomiota tasa-arvon edistämiseen koulun kasvatustavoitteissa ja sukupuolen mukaisen kahtiajaon vähentämiseen koulutuksessa. Koulutusta käsittelevän luvun alussa todetaan, että Suomessa naisten koulutustaso on noussut nopeammin kuin miesten ja alle 50 -vuotiaat suomalaisnaiset ovat jo hieman paremmin koulutettuja kuin miehet. Koulu nähdään yhteiskunnan alueena, jossa sukupuolten tasa-arvo on pisimmälle toteutunut, jopa niin, että siitä on tullut itsestäänselvyys. Ohjelma kuitenkin varoittaa, että vääränlainen varmuus voi kääntyä sokeudeksi, jolloin tyttöjen ja poikien erilaisia kokemusmaailmoja ei enää osata ottaa huomioon ja eriarvoisuutta vahvistetaan tiedostamatta ja huomaamatta.

Ohjelma linjasi toimenpiteitä, jotka kannustavat

- oppiainekohtaisen sukupuolispesifisen didaktiikan kehittämiseen,
- ihmisoikeuksien ja tasa-arvon edistämiseen paikallisten opetussuunnitelmien seurannassa ja arvioinnissa sekä opetussuunnitelmien laatimista tukevissa ohjeissa,
- ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen ja seksuaalisen terveyden edistämiseen (liittyy muun muassa terveystasvatukseen),
- tyttöjen osuuden lisäämiseen matematiikan, fysiikan, kemian ja tekniikan opiskelijoista
- kahtiajaon vähentämiseen sukupuolisidonnaisissa oppiaineissa, kuten käsityössä ja teknisessä työssä sekä matematiikan ja luonnontieteiden opetuksessa,
- ammattikorkeakoulujen muodostamiseen monialaisiksi yksiköiksi sekä sellaisten poikkialaisten koulutusohjelmien ja opintokokonaisuuksien kehittämiseen, joiden avulla voidaan lieventää sukupuolten mukaisia koulutusvalintoja ja edistää stereotyyppioista vapaita valintoja,
- tasa-arvoa edistävien kokeilu-, kehittämis- ja tutkimushankkeiden käynnistämiseen,
- kokeiluihin miesten rohkaisemiseksi sosiaali- ja terveysalalle (tekniikan aloilla oli jo käynnissä vastaavia kokeiluja naisille) ja
- sukupuolen mukaisen kahtiajaon vähentämiseen työllisyyskoulutuksessa ja yleensä aikuiskoulutuksessa sekä naisryrittäjyyden tukemiseen.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma vuosille 2004–2007 perustui pääministeri Vanhasen I hallituksen ohjelmaan, jossa painotettiin tasa-arvoisuuden kasvamista varhaiskasvatuksesta ja esiopetuksesta lähtien sekä tasa-arvon edistämistä kaikilla koulutusasteilla. Hallitusohjelman mukaan segregaa-tion lieventämiseksi oppilaitoksia on kannustettava etsimään käytäntöjä, jotka tukevat tasa-arvon edistämistä. Koulutukseen liittyvää segregatiota on pyrittävä lieventämään myös kehittämällä opettajien perus- ja täyden-

nyskoulutusta sekä opintojen ohjausta ja antamalla nuorille tietoja eri ammateista.

Nämä teemat toistuvat hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa, jossa varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja koulutuksen kehittäminen on yhtenä painopisteenä niiden ajankohtaisuudenkin vuoksi (valtioneuvoston linjaukset varhaiskasvatuksesta 2002, Stakesin suunnitelmat ja Opetushallituksen ohjeet 2003). Ohjelmassa todetaan, että varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota kehityksellisiin eroihin tyttöjen ja poikien välillä. Toisaalta on otettava huomioon myös yksilölliset erot, jotta stereotyyppisiä käsityksiä ja toimintamalleja ei uusinnettaisi.

Segregaation lieventämiseen tuli pyrkiä kaikilla koulutusasteilla. Ohjelman mukaan tyttöjen ja poikien koulutus- ja oppiainevalinnat ovat edelleen sukupuolen mukaan hyvin eriytyneitä, mikä tukee segregaation ja epätasa-arvoisten rakenteiden säilymistä työelämässä. Stereotyyppiset käsitykset naisille ja miehille sopivista koulutusaloista ja ammateista rajoittavat valintojen tekemistä omien lahjakkuuksien ja kykyjen pohjalta.

Tyttöjen ja poikien erilaisiin ongelmiin ja oirehtimiseen kiinnitetään myös huomiota. Tasa-arvon edistämiseksi ja hyvien ratkaisumallien löytämiseksi tarvitaan lisäselvityksiä ja arvioita siitä, miten tyttöjen ja poikien erot ilmenevät eri alueilla kuten oppimisessa ja koulussa viihtymisessä sekä siitä, mistä erot johtuvat ja miten ne tulisi ottaa huomioon opetusta suunniteltaessa.

Konkreettisina ehdotuksina ohjelmassa

- kannustetaan oppilaitoksia etsimään keinoja segregaation lieventämiseksi ja kehittämään käytäntöjä, jotka tukevat tasa-arvon edistämistä; pedagogisia menetelmiä on tarkasteltava tyttöjen ja poikien oppimistukosten perusteella
- koulutukseen liittyvää segregaatiota pyritään lieventämään myös kehittämällä opettajien perus- ja täydennyskoulutusta sekä opintojen ohjausta ja antamalla nuorille tietoja eri ammateista
- tasa-arvon edistäminen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa sisällytetään tulos- ja tavoiteohjausprosessiin
- opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen tasa-arvoisisältöä kehitetään ja etsitään keinoja, joilla opettajien sukupuolijakaumaa voidaan tasoittaa.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011 on uusin ohjelma. Se pohjaa pääministeri Vanhasen II hallituksen ohjelmaan, jonka hyvinvointipoliittikkaa käsittelevässä luvussa todetaan: ”Tasa-arvoisuutta lisätään peruskouluissa ja opettajankoulutukseen ja lastentarhanopettajien koulutukseen sisällytetään sukupuolitietoista opetusta. Hallitus edesauttaa toimia, joilla vähennetään työmarkkinoiden jakautumista sukupuolen mukaan”.

Tasa-arvo-ohjelma painottaa tasa-arvoisuuden lisäämistä kouluissa ja segregaation lieventämistä. Ohjelman mukaan segregaation lieventämiseksi tarvitaan toimenpiteitä, jotka vaikuttavat asenteisiin sekä koulutus- ja

uravalintoihin. Käsitön jakautuminen tekstiilityöhön ja tekniseen työhön on nostettu jälleen kerran yhdeksi sukupuolieroa ylläpitäväksi käytännöksi. Myös oppimateriaaleilla katsotaan olevan merkitystä koululaisten mies- ja naiskuvien muotoutumisessa ja siinä, millaisia käsityksiä eri ammasteista muodostuu. Tämän vuoksi on tarpeen tehdä yhteistyötä kustannusyhtiöiden kanssa.

Työvoimapolitiittinen aikuiskoulutus, aikuisten ohjaus- ja neuvontapalvelut sekä aikuiskoulutuksen kehittäminen sukupuolisensitiiviseen suuntaan ovat ohjelmassa ensimmäistä kertaa vahvasti esillä. Muita ohjelman painopisteitä ovat opettajien perus- ja täydennyskoulutus. Niihin tulisi sisällyttää sukupuolitietoista opetusta ja pitäisi käynnistää hanke opettajankoulutuksen kehittämiseksi.

Yhteenvetona tasa-arvolainsäädännön, hallitusohjelmien ja hallitusten tasa-arvo-ohjelmien pohjalta nousevat tämän selvityksen kannalta oleelliseksi kysymyksiksi seuraavat:

- Toimiiko sukupuolten tasa-arvoon tähtäävä valtavirtaistaminen koulutuspoliittisessa päätöksenteossa ja suunnittelussa sekä tasa-arvolain tarkoittama tasa-arvosuunnittelu oppilaitoksissa?
- Miten sukupuolten tasa-arvo integroituu opetussuunnitelmien perusteisiin, opetukseen ja koulun pedagogisiin käytäntöihin? Miten tasa-arvoa ja sukupuolisuutta käsitellään eri oppiaineissa? Miten paikallisten opetussuunnitelmien tekemistä tuetaan ja toteutumista seurataan ja arvioidaan tasa-arvon näkökulmasta?
- Miten tyttöjen ja poikien ainevalinnat ovat vuosien varrella muuttuneet? Voidaanko sukupuolisidonnaisissa oppiaineissa kahtiajakoa vähentää ja millä toimenpiteillä voidaan vaikuttaa tyttöjen ja poikien sellaisiin ainevalintoihin, joilla on merkitystä jatko-opintoihin hakemiseen ja pääsyyn?
- Miten sukupuolen mukainen segregatio näkyy ammatillisessa koulutuksessa ja eri koulutusasteilla? Onko segregatioon voitu vaikuttaa?
- Tukeeko oppilaanohjaus ja ammatinvalinnanohjaus tyttöjä ja poikia valitsemaan koulutus- ja ammattialan mahdollisimman laajasta valikoimasta perinteisten sukupuolikäsitysten rajoittamatta valintaa?
- Onko pedagogisia menetelmiä tarkasteltu ja kehitetty tyttöjen ja poikien erilaisten oppimistulosten sekä oppimiseen, käyttäytymiseen ja koulussa viihtymiseen liittyvien ongelmien perusteella? Eroavatko tyttöjen ja poikien oppimistulokset ja arviointikäytännöt?
- Mitä toimia on tehty oppimateriaalien kehittämiseksi ja millaisilla toimilla pyritään varmistamaan se, etteivät oppimateriaalit pidä yllä stereotyyppisiä käsityksiä tytöistä ja pojista, miehistä ja naisista?

Tämän selvityksen ulkopuolelle jäävät kysymykset, jotka käsittelevät ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen tulosohjausta ja tasa-arvosuunnittelua, opettajien perus- ja täydennyskoulutusta sekä työllisyyskoulutusta.

2 TASA-ARVON TAVOITTEET OPETUSTOINTA KOSKEVASSA LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ JA OPETUSHALLINNON OMISSA KEHITTÄMISSUUNNITELMISSA

2.1 TASA-ARVOONTÄHTÄÄVÄT PERUSKOULUN JA KESKIASTEEN KOULUNUUDISTUKSET

Sukupuolten väliseen tasa-arvoon ryhdyttiin opetustoimessa kiinnittämään erityistä huomiota peruskoulu-uudistuksen ja keskiasteen koulunuudistusten yhteydessä. 1970-luvulla alkaneen peruskoulu-uudistuksen johtavia periaatteena oli pyrkimys koulutukselliseen tasa-arvoon ja yhtäläisten koulutusmahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille varallisuudesta, sosiaalisesta taustasta, sukupuolesta ja asuinpaikasta riippumatta.

Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä (474/1978) määräsi, että lukiossa ja ammatillisissa oppilaitoksissa järjestettävän opetuksen yleisenä tavoitteena on muun ohella sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen. Tasa-arvoa koskevat säädökset siirtyivät 1980-luvulla peruskoulu- ja lukio-lakeihin sekä ammatillisista oppilaitoksista annettuun lakiin sitä mukaa kun kyseisiä lakeja uudistettiin. Ammatilliseen koulutukseen kuului tuolloin peruskoulutuksen lisäksi opistoasteen ja ammatillisen korkea-asteen opetus siihen asti, kunnes ammatikorkeakoululaitos perustettiin 1990-luvulla.

Vaatimukset sukupuolten tasa-arvon edistämisestä näkyivät 1980-luvulla selkeästi valtioneuvoston hyväksymissä keskiasteen koulutuksen kehittämisohjelmissa, joita laadittiin määrävuosiksi kerrallaan. Niissä oli omat lukunsa sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Lukiokoulutuksessa korostettiin tyttöjen ja poikien samanarvoisuutta ja koulutusmahdollisuuksien yhtäläistä tarjontaa. Vuosikymmenen puolivälissä asetettiin konkreettiseksi tavoitteeksi poikien osuuden lisääminen lukion ensimmäisen luokan oppilaista 39 prosentista 45 prosenttiin, jolloin tyttöjen osuus olisi vähentynyt 55 prosenttiin. Tasa-arvoon tuli pyrkiä opetussuunnitelmallisilla ratkaisuilla sekä kehittämällä koulutusta ja tasa-arvoa koskevaa tiedotusta, peruskoulun oppilaanohjausta ja työelämään tutustumista sekä lukion oppilasvalintaa ja opettajien täydennyskoulutusta. Lisäksi ammatinvalinnanohjauksella pyrittiin monipuolistamaan sekä tyttöjen että poikien koulutusura- ja ammatinvalintaa.

Ammatillisessa koulutuksessa asetettiin keskiasteen koulunuudistuksen yhteydessä tavoitteeksi sukupuolirakenteen asteittainen tasoittaminen kaikilla koulutusaloilla. Tasa-arvon edistäminen tuli ottaa huomioon oppimateriaaleissa, oppilaanohjauksessa, oppilasvalinnassa sekä opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa. Erityistä huomiota kiinnitettiin sellaisiin oppilaanohjauksen toimenpiteisiin, joilla haluttiin tukea sukupuolirooleista poikkeavia koulutusala- ja linjavalintoja. Tasa-arvoa edistäviä kokeiluja oli muun muassa peruskoulun työelämään tutustumisjaksoilla. Niiden tarkoituksena

oli perehdyttää sukupuolirooleista riippumattomiin uravalintoihin. Yhteisvalinnassa ryhdyttiin kevään 1987 valinnoista lähtien antamaan lisäpisteitä, jos hakutoive suuntautui sukupuolivähemmistöä edustavalle alalle. Menetely on edelleen voimassa.

2.2 NYKYINEN KOULULAINSAÄDÄNTÖ JA SUKUPUOLTEN VÄLINEN TASA-ARVO

Perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen lainsäädännöt uudistettiin ja niitä yhtenäistettiin vuosituhannen vaihteessa. Uudet lait tulivat voimaan vuoden 1999 alusta kaikissa koulumuodoissa. Laintasoisissa säädöksissä ei ole enää tavoitteita *sukupuolten* välisestä tasa-arvosta, vaan puhutaan tasa-arvosta yleisesti. Yhtenä syynä tähän lienee se, että sukupuolten tasa-arvosta ryhdyttiin säätämään perustuslain tasolla ja erillislainsäädännöllä, ja näiden säädösten katsottiin riittävän. Saatettiin myös ajatella, että sukupuolten välisestä tasa-arvosta on tullut naisten kohonneen koulutustason myötä itsestäänselvyys, josta ei enää tarvita säädöksiä koululaeissa.

Perusopetuslain (628/1998) mukaan opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. Valtioneuvoston asetuksessa (1435/2001), jolla säädetään perusopetuksen valtakunnallisia tavoitteita, on maininta, jonka mukaan ”opetuksessa otetaan erityisesti huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet sekä kasvun ja kehityksen erot”.

Lukiolaissa (629/1998) ei ole minkäänlaista mainintaa tasa-arvosta. Sen sijaan lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetussa asetuksessa (955/2002) asia on todettu yleisesti: ”Tavoitteena on, että opiskelija oppii edistämään yhdessä muiden kanssa ihmisoikeuksia, demokratiaa, tasa-arvoa ja kestävää kehitystä”. *Sukupuolten* tasa-arvo ei tule tässä säädöksessä esille.

Laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1988) on kirjoitettu yleistavoitteiden osalta samaan tapaan kuin lukiolaki, eli siinä ei mainita tasa-arvoa. Ammatillisessa koulutuksessa on valtioneuvoston päätös tutkintojen rakenteesta ja yhteisistä opinnoista, mutta päätöksessä ei käsitellä opintojen yleisiä tavoitteita.

2.3 KOULUTUKSEN JA TUTKIMUKSEN KEHITTÄMISSUUNNITELMAT JA SUKUPUOLTEN TASA-ARVO

Koulutusta koskeva suunnittelu muuttui 1990-luvun alusta siten, että silloin alettiin laatia koko koulutusjärjestelmän kattavia koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelmia. Ne sisältävät kehittämistavoitteita ja toimia lähtien esiopetuksesta ja päätyen yliopisto-opetukseen ja tutkimukseen. Suunnitelmissa käsitellään myös opettajien koulutusta. Valtioneuvosto vahvistaa kehittämissuunnitelmat viideksi vuodeksi kerrallaan.

Nykyisissä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa on varsin niukasti sukupuolten välistä tasa-arvoa korostavia tavoitteita, tai tavoitteet hukkuvat yleiseen tavoiteasetteluun. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien tavoitteet eivät välity johdonmukaisesti koulutuksen kehittämissuunnitelmiin.

Koulutus ja tutkimus 2000 kattaa 1990-luvun loppuvuodet. Tämä kehittämissuunnitelma korostaa yleisesti koulutuksen korkeaa laatua, koulutuksellista tasa-arvoa ja elinikäistä oppimista. Yhtenä painopisteenä on tutkimuksen ja koulutuksen tietostrategian toteuttaminen. Siinä yhteydessä ”erityistä huomiota kiinnitetään sukupuolten tasa-arvoon”. Suunnitelma sisältää myös maininnan: ”Oppilas- ja opiskelijavalinnassa sekä opintojen ohjaamisessa kiinnitetään huomiota sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen koulutukseen ja työelämään hakeutumisessa”.

Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004 korostaa yhtäläisiä koulutusmahdollisuuksia sukupuolesta, asuinpaikasta, iästä, kielestä, taloudellisesta asemasta ja terveydestä riippumatta. Tämän suunnitelman kantavia teemoja ovat inhimillinen tiedon ja osaamisen yhteiskunta, jossa sivistys kuuluu kaikille sekä koulutuksen perusturvaan liittyvät asiat. Suunnitelma korostaa lasten ja nuorten tietoyhteiskuntavalmiuksien parantamista sekä matematiikan ja luonnontieteiden osaamisen vahvistamista. Tässä tarkoituksessa ”erityistä huomiota kiinnitetään sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumiseen”. Toinen maininta sukupuolten välisestä tasa-arvosta on vapaan sivistystyön ja elinikäisen oppimisen strategian toimeenpanon yhteydessä.

Koulutus ja tutkimus 2003–2008 käsittelee koulutusjärjestelmän kehittämisen kysymyksiä muun muassa sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen, väestö- ja työvoimakehityksen, aluekehityksen ja globalisaation vaikutuksina yhteiskuntaan ja toimintaympäristöön. Suomi tietoyhteiskuntana rakentuu osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan: ”Sen arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo”. Suunnitelma painottaa koko ikäluokan kouluttamista ja tasavertaisia koulutusmahdollisuuksia, keskeyttämisen ehkäisyä sekä ohjaus- ja tukipalvelujen kehittämistä nuorten urasuunnittelun tukemiseksi. Maahanmuuttajien koulutuskysymykset ovat vahvasti esillä, ja siinä yhteydessä mainitaan, että maahanmuuttajatyttöjen ja -naisten osallistumista koulutukseen kehitetään. Perusopetuksen oppimistuloksia ja opetusta käsittelevien lukujen yhteydessä on maininta: ”Lisäksi on tarpeen selvittää tyttöjen ja poikien oppimiseroja” ja ”Erityisenä huomion kohteena ovat erot tyttöjen ja poikien oppimistavoissa”. Muutoin ei tavoitteissa tai konkreettisissa toimissa mainita sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Koulutus ja tutkimus 2007–2012 on voimassa oleva kehittämissuunnitelma, josta valtioneuvosto teki päätöksen vuoden 2007 lopussa. Tämän kehittämissuunnitelman painopisteitä ovat koko väestön koulutus- ja osaamistason kohottaminen, koulutuksen laadun parantaminen ja osaavan työvoiman varmistaminen. Siinä korostetaan tasa-arvoisia koulutusmahdollisuuksia ja yhdenvertaisuutta viitaten muun muassa kielellisiin vähemmistöihin ja maa-

hanmuuttajiin. Tavoitteena on kaikkien vähemmistöjen ja koulutukseen heikosti osallistuvien ryhmien tasa-arvoisten osallistumismahdollisuuksien turvaaminen.

Sukupuolten välisestä tasa-arvosta ollaan huolissaan lähinnä sen vuoksi, että nuoremmissa ikäryhmissä naisten ja miesten koulutustaso eroaa varsin huomattavasti naisten eduksi (luku 8). Tavoitteena on naisten ja miesten koulutustasoerojen pienentäminen ja työelämän segregaaation vähentäminen tyttöjen ja poikien opiskeluvaihtoihin vaikuttamalla. Opettajankoulutuksessa luvataan käynnistää tasa-arvokysymyksiin ja sukupuolitietoisuuden lisäämiseen keskittyvä kehittämishanke.

Yhteenvetona opetustoimen lainsäädännöstä ja koulutussuunnittelusta:

Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien tavoitteet eivät välity johdonmukaisesti koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmiin, eikä tasa-arvopolitiikan valtavirtaistaminen toimi koulutuspoliittisessa lainsäädännössä ja suunnittelussa parhaalla mahdollisella tavalla.

3 MITEN SUKUPUOLTEN TASA-ARVO ON OTETTU HUOMIOON OPETUSSUUNNITELMIEN JA TUTKINTOJEN PERUSTEISSA?

3.1 OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEET NORMITTAVAT KASVATUKSEN JA OPETUKSEN TAVOITTEET

Opetushallituksen hyväksymissä opetussuunnitelman ja tutkinnon perusteissa on määrätty keskeiset oppimisen tavoitteet ja sisällöt esi- ja perusopetusta, perusopetukseen valmistavaa opetusta, lisäopetusta, lukiokoulutusta sekä ammatillista koulutusta varten. Lisäksi perusopetuksen ja lukiokoulutuksen perusteet on määrätty erikseen aikuisille. Perusteet ovat normeja, joista koulutuksen järjestäjällä ei ole lupa poiketa.

Opetussuunnitelman ja tutkinnon perusteet eivät sisällä opetusmenetelmiä ja toimintamalleja koskevia normeja. Perusteet kuitenkin velvoittavat koulutuksen järjestäjää laatimaan paikallisen tai oppilaitoksen opetussuunnitelman, jossa voidaan tehdä painotuksia sekä päättää paikallisesta yhteistyöstä ja monista koko kouluyhteisöä koskevista asioista.

Opetussuunnitelmasta päättää koulutuksen järjestäjä. Opetussuunnitelmaan sisältyy myös toiminnan arviointi ja jatkuva kehittäminen. Opetussuunnitelmien toteutumista seuraa ja arvioi muun muassa Opetushallitus erilaisten arviointien ja selvitysten avulla.

3.2. TASA-ARVO ESI- JA PERUSOPETUKSEN SEKÄ LUKIOKOULUTUKSEN OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEISSA

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2000) todetaan koko toimintaa käsittelevässä jaksossa: ”Esiopetuksessa on huomioitava myös sukupuolten erityistarpeet. Esiopetuksessa lapsille taataan tasavertaiset mahdollisuudet oppimiseen ja koulun aloittamiseen.”

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan tasa-arvo ja ihmisoikeudet kuuluvat perusopetuksen arvopohjaan ja tasa-arvon edistäminen on osa perusopetuksen tehtävää. Opetuksessa ”otetaan huomioon erilaiset oppijat ja edistetään sukupuolen välistä tasa-arvoa antamalla tytöille ja pojille valmiudet toimia yhtäläisin oikeuksin ja velvollisuuksin yhteiskunnassa sekä työ- ja perhe-elämässä”. Työtapoja valittaessa ”oppilaiden erilaiset oppimistyyli- ja työtavat sekä tyttöjen ja poikien väliset sekä yksilölliset kehityserot ja tausta tulee ottaa huomioon”. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat sekä perusopetuksessa että siihen valmistavassa opetuksessa kodin ja koulun yhteistyön lähtökohtia. Tasa-arvo kuuluu Ihmisenä kasvamisen ai-

hekokonaisuuden keskeisiin sisältöihin. Myös aihekokonaisuus Ihminen ja teknologia edellyttää tasa-arvokysymysten pohdintaa suhteessa teknologian kehittämiseen ja teknologisiin valintoihin. Tasa-arvosuunnittelun velvoite ei koske peruskouluja.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2003) lähtökohtana on elämän ja ihmisoikeuksien kunnioitus: ”Lukiokoulutuksen tulee edistää demokrati-aa, tasa-arvoa ja hyvinvointia”. Lukioiden toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma voi olla opetussuunnitelman osa.

Oppiainekohtaiset opetussuunnitelmien perusteet ja opetus ovat pääsääntöisesti sukupuolineutraaleja. Viittauksia sukupuoleen tai sukupuolisuuteen on jonkin verran. Tähän on koottu lyhyesti tietoja niistä oppiaineista, joissa käsitellään ihmisoikeuksiin, sukupuolisuuteen, tasa-arvoon ja seksuaaliseen terveyteen liittyviä kysymyksiä.

Yhteiskuntaopin keskeisiin sisältöihin kuuluvat tasa-arvo ja yksilön perusoikeudet. Opetuksessa lähdetään yksilöstä ja perheestä sekä taustalla olevista kansainvälisistä sopimuksista ja säädöksistä, kuten YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisesta julistuksesta, lasten oikeuksien sopimuksesta, EU-kansalaisen perusoikeuksista sekä Suomen perustuslaista. Tarkastelu ulotetaan myös kehittyviin maihin, joissa teemana on mm. tyttöjen mahdollisuus koulutukseen ja tämän merkitys perheille ja koko yhteiskunnalle.

Tasa-arvotema nousee yhteiskunnallinen vaikuttamisen ja yleinen ja yhtäläisen äänioikeuden kautta sekä tutustuttaessa sukupuolten tasa-arvoon politiikassa, koulutuksessa, eri ammateissa ja talouselämässä. Perheen perustamisen yhteydessä pohditaan tasa-arvon toteutumista raha-asioissa, kotitöissä, lasten hoitamisessa ja kasvattamisessa. Perhejuridiikkaa opiskeltaessa perehdytään puolisoitten oikeuksiin, velvollisuuksiin ja tasa-arvoon avo- ja avioliitossa sekä avioerotilanteessa. Myös mediaa ja mainontaa pohditaan tasa-arvonäkökulmasta.

Lukiossa yhteiskuntaopin opetus perustuu keskeisiin yhteiskuntaeettisiin arvoihin, kuten tasa-arvoon ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Yhteiskuntaopin opetuksen yleisiin tavoitteisiin kuuluu se, että opiskelija ”saa edellytyksiä tasa-arvoa kunnioittavan yhteiskuntakäsityksen rakentamiseen”.

Historian opetuksessa tasa-arvoisuuden kehitys voidaan valita teemaksi, jonka kehitystä tarkastellaan 1800-luvulta nykyaikaan saakka. Tasa-arvoisuuden näkökulmaa historian opetuksessa nostaa esille mikrohistoriallinen lähestymistapa, jossa historian asioita ja tapahtumia tarkastellaan tavallisen ihmisen, naisen, lapsen ja perheen näkökulmasta aikaisemman hallitsijoita, sotia ja sotimista korostaneen opetuksen sijasta. Lukiossa historian opetuksen pakollisen kurssin Ihminen, ympäristö ja kulttuuri keskeisiin sisältöihin kuuluvat muutokset sukupuolen työnjaossa sekä sukupuolten tasa-arvon edistyminen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja muiden oikeuksien avulla. Näihin kuuluvat tyttöjen koulunkäynti sekä oikeus ammatti- ja yliopisto-opintoihin. Muihin lukio-opetuksen teemoihin kuuluvat yksilön perusoikeudet ja velvollisuudet, tasa-arvo, yhteiskunnallinen vaikuttaminen,

yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, naiset politiikassa ja talouselämässä, sukupuoli, koulutus ja ammatit; media, mainonta ja tasa-arvo, perhejuridiikka, kuten tasa-arvo avo- ja avioliitossa, avioerotilanteessa sekä ihmisoikeudet ja sukupuolten tasa-arvon haasteet kehittyvissä maissa.

Elämänkatsomustiedon opetusta ohjaa mm. käsitys oppilaiden mahdollisuudesta kasvaa tasa-arvoisiksi ja kriittisiksi hyvän elämän rakentajiksi. Tasa-arvo ja ihmisoikeudet kuuluvat tämän oppiaineen keskeisiin sisältöihin. Lukiossa elämänkatsomustiedon opetuksen tavoitteisiin kuuluu ihmisoikeuksien sisäistäminen. Ihmisoikeudet kuuluvat monipuolisesti elämänkatsomustiedon sisältöihin.

Filosofian opetuksen syventävän yhteiskuntafilosofian lukiokurssin keskeisiin sisältöihin kuuluu nykykulttuuriin liittyviä filosofisia kysymyksiä, mm. sukupuoli ja sukupuolisuus, identiteetti ja identiteetin rakentuminen sekä toiseus.

Ympäristö- ja luonnontiedon (vuosiluokat 1–4) keskeisiin sisältöihin kuuluu tutustuminen ihmisen kehoon sekä kasvun ja kehityksen vaiheisiin. Oppilas oppii kunnioittamaan fyysistä koskemattomuutta sekä tunnistamaan hyväksytyt ja ei-toivotut kosketuksen erot.

Biologian opetuksen keskeistä sisältöä perusopetuksessa on ihmisen biologia, jonka osana opetetaan myös ihmisen seksuaalisuutta. Vuosiluokkien 5–6 biologian opetuksen tavoitteena on, että oppilas oppii tunnistamaan tyttöjen ja poikien murrosiän fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset, oppii arvostamaan ja suojelemaan omaa kehoaan ja ymmärtämään seksuaalisen kehityksen yksilöllisen vaihtelun sekä oppii ottamaan vastuuta omista teoistaan ja ottaa huomioon myös toiset ihmiset. Vuosiluokkien 7–9 biologian opetuksessa tavoitteena on, että oppilaat oppivat ymmärtämään seksuaalisuuden biologisen perustan ja kuvaamaan seksuaalisuuden erilaisia ilmenemismuotoja. Lukion biologian opetuksessa käsitellään ihmisen sukupuolista kehitystä ja seksuaalisuutta sekä hedelmöitystä, raskautta ja synnytystä.

Terveystiedossa paneudutaan kehittyvään seksuaalisuuteen, seksuaali-terveyteen ja -käyttäytymiseen sekä ihmissuhteisiin. Käsiteltäviin asioihin kuuluvat myös seksuaali-identiteetti sekä seksuaalisen häirinnän ehkäisy.

Liikunnan opetuksessa vuosiluokilla 5–9 tulee ottaa huomioon tässä kehitysvaiheessa korostuvat sukupuolten erilaiset tarpeet sekä oppilaiden kasvun ja kehityksen erot. Aikaisemmin voimassa olleen peruskouluasetuksen (718/1984) 44 §:n mukaan tyttöjä ja poikia oli peruskoulun yläasteella opetettava yleensä erikseen liikunnassa. Vastaavaa säännöstä ei enää sisälly perusopetusta koskeviin säännöksiin, mikä ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei kyseinen menettely ole edelleen suotava. Perusteluina sille, että tyttöjä ja poikia opetetaan pääsääntöisesti erikseen, ovat toiminnallisessa oppiaineessa korostuvat turvallisuustekijät, kontaktit ja voimaerot. Opetushallituksen yhteisvalintarekisteritietojen perusteella keskimäärin 36 prosenttia pojista mutta vain 18 prosenttia tytöistä on valinnut liikunnan valinnaisena aineena.

Tasa-arvoisuuden voidaan liikunnassa ajatella tarkoittavan sitä, että oppilaat voivat mahdollisuuksien mukaan opiskella omalla kehitys- ja taitotasollaan.

Kotitalouden opetuksen tavoitteisiin ja keskeisiin sisältöihin kuuluvat tasa-arvo ja tasa-arvon merkityksen ymmärtäminen. Kotitaloudessa opitaan käytännönläheisesti kodin taitoja, perheen arjenhallintaa ja yhteistyötä. Kotitalous tuli sekä tytöille että pojille pakolliseksi oppiaineeksi peruskouluun siirtymisen myötä. Pojat ja tytöt myös valitsevat usein kotitalouden valinnaiseksi oppiaineeksi. Kotitalous on suosittu valinnaisaine: keskimäärin 50 prosenttia pojista ja peräti 67 prosenttia tytöistä on halunnut opiskella valinnaista kotitaloutta. (Kuusela 2009) Kotitalouden opetus on nykyisin varsin sukupuolineutraalia.

Taideaineita koskevat valinnat ovat tytöillä ja pojilla erilaisia. Tytöt ovat valinneet poikia useammin kuvataiteen ja musiikin: keskimäärin 43 prosenttia tytöistä mutta vain 22 prosenttia pojista valitsi kuvataiteen, ja musiikin puolestaan valitsi 23 prosenttia tytöistä ja 14 prosenttia pojista. (Kuusela 2009)

Yhteenvedona edellä olevasta:

Nykyiset opetussuunnitelmien perusteet tarjoavat mahdollisuuksia tasa-arvokysymysten käsittelyyn esimerkiksi yhteiskuntaopin ja historian oppiaineissa, mutta jatkossa näkökulmaa tulisi syventää soveltuvin osin kaikissa aineissa. Perusopetuksessa on sukupuolisidonnaisuus eri oppiaineissa pääosin poistunut, mutta tyttöjen ja poikien valinnat suuntautuvat hieman eri tavoin valinnaisissa opinnoissa. Käsityön opetusta käsitellään seuraavassa luvussa.

3.3 KÄSITYÖN OPETUS ERITYISKYSYMYKSENÄ

”Yksi konkreettinen sukupuolieroa ylläpitävä käytäntö nykykouluissa on käsityöoppiaineen jakautuminen tekstiilityöhön ja tekniseen työhön. Valtaosassa kouluja oppilaat joutuvat valitsemaan neljännen kouluvuoden jälkeen jommankumman aineen ja yleensä pojat valitsevat teknisen työn ja tytöt tekstiilityön. Käsityöoppiaineen sisällöllä on merkitystä myöhempiin valintoihin ja opintoihin, muun muassa siksi, että tekniseen työhön sisältyy esimerkiksi sähköoppia, joka on fysiikan osa.”

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011

Käsityön vaikutusta sukupuolten välistä työnjakoa ylläpitävänä oppiaineena on pohdittu paljon. Siihen on kiinnitetty huomiota myös aikaisemmissa hallituksen tasa-arvo ohjelmissa ja kannanotoissa 1980 -luvulta lähtien.

Käsityö jakautui vuoteen 2004 saakka perusopetuksessa kahteen oppiaineeseen: tekniseen työhön ja tekstiilityöhön. Teknistä työtä opiskelivat pääasiassa pojat ja tekstiilityötä tytöt. Vuoden 2004 opetussuunnitelmauudistuksessa aineet yhdistettiin yhdeksi käsityö -nimiseksi oppiaineeksi, joka kuuluu taide- ja taitoaineiden ryhmään. Vuosiluokilla 1–4 käsityön sisällöt ja tavoitteet ovat kaikille oppilaille samat. Tytöt ja pojat opiskelevat niitä samanaikaisesti ja samoissa luokissa. Vuosiluokilta 5–6 alkaen oppiaine jakautuu siten, että opetuksen sisällöt ja tavoitteet on määritelty teknisen työn ja tekstiilityön osalta erikseen. Opetus käsittää edelleen kaikille oppilaille yhteisesti sekä teknisen työn että tekstiilityön sisältöjä, minkä lisäksi oppilaille voidaan antaa mahdollisuus painottua käsityön opinnoissaan kiinnostuksensa ja taipumuksensa mukaan joko tekniseen työhön tai tekstiilityöhön.

Opetuksen käytännön organisointiin liittyvät päätökset tekee kunta ja koulu, minkä vuoksi käsityön opetusta järjestetään eri tavoin kunnasta, koulusta ja opettajasta riippuen. Järjestelyihin vaikuttavat lukujärjestystekniset seikat. Opetushallitus on täydentävissä ohjeissaan (17/2004) korostanut, että kunnat ja koulut voivat toimia joko niin, että käsityön opetus toteutetaan vuosiluokilla 5–9 kaikille oppilaille kokonaan samansisältöisenä tai siten, että painottumista tapahtuu heti viidenneltä luokalta alkaen tai myöhemmin. Kaikissa tapauksissa on huolehdittava siitä, että tavoitteet toteutuvat sekä käsityön yhteisiä sisältöjä että teknisen työn ja tekstiilityön sisältöjä opiskelemalla. Mikäli kunta tai koulu päättää järjestää opetuksen siten, että oppilas painottaa opinnoissaan joko teknistä työtä tai tekstiilityötä, on samalla turvattava, että opetus käsittää myös sen osa-alueen sisältöjä, joita oppilas ei painota. Tämä voidaan toteuttaa esimerkiksi yhteisprojektein tai ns. vaihtokurssein. Projektien tai kurssien aikana oppilaan tulee voida toteuttaa tavoitteiden mukaisia kokonaisprosesseja. Käytäntöjen kirjavuus voi kuitenkin johtaa siihen, että eri oppilaat saavat perusopetuksessa käsityöstä huomattavan erilaiset taidot ja tiedot.

Alaluokilla käsityötä opettaa useimmiten luokanopettajan koulutuksen saanut opettaja. Opettajan valmiuksista riippuu, mitä ilmiöitä opetuksessa tarkastellaan ja mitä materiaaleja, menetelmiä ja koneita käytetään. Vuosiluokilla 5–9 käsityötä opettavat erillisen tekstiiliopettajan tai teknisen työn opettajan koulutuksen saaneet aineenopettajat. Eriytyneet opettajakoulutukset antavat opettajille erilaiset sisällölliset valmiudet käsityön opettamiseen. Helsingin yliopiston tutkimuksen mukaan käsityön opettajat eivät mielestään kohtele tyttöjä ja poikia eri tavoin (Riipinen 2007).

Vuoden 2004 opetussuunnitelmauudistuksella on pyritty sukupuolineutraaliin käsityön opetukseen. Käytännöt todennäköisesti kuitenkin vaihtelevat kunnasta, koulusta ja opettajakunnasta riippuen, ja joka tapauksessa ne muuttuvat hyvin hitaasti. Vaikka tekstiili- ja tekninen käsityö on nykyisissä opetussuunnitelman perusteissa yhdistetty yhdeksi aineeksi, käytännössä se useimmiten jakautuu erillisiksi. Tytöt valitsevat edelleen useimmiten tekstiilityön ja pojat teknisen työn eikä aitoja valinnanmahdollisuuksia ole kaikkialla edes tarjolla.

Valinnaisista käsityön opintojen suorittajista enemmistö on poikia. Vuonna 2009 valinnaisia käsityön opintoja suorittaneista opiskelijoista 56 prosenttia oli poikia ja 37 prosenttia tyttöjä. (Kuusela, 2009) Opetushallitus on käynnistänyt käsityön oppimistulosten arvioinnin, jonka alustavia tuloksia on käytettävissä keväällä 2010. Silloin on luvassa tietoja tyttöjen ja poikien osallistumisesta teknisen työn ja tekstiilityön opetukseen sekä tietoja tarjolla olevista mahdollisuuksista ja oppimistuloksista.

Käsityön opetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin kohdistuu monenlaisia ja ristiriitaisia odotuksia. Nykyistä yhteisen käsityön käytäntöä pidetään tavoitteiltaan liian laajana suhteessa annettuun tuntimäärään. Aineenopettajat kantavat suurta huolta oppiaineen sisältöihin liittyvistä taitojen saavuttamisesta. Työelämän ja ammatillisen koulutuksen edustajilla on pelkoja siitä, että myöhemmin hankittavan ammattitaidon, jatko-opintojen ja uravalintojen kannalta osaaminen jää puutteelliseksi kummallakin osapuolella. Tutkija katsoo, etteivät lyhyet yhteisen käsityön jaksot tai yhteisopetus automaattisesti lisää tasa-arvoa, vaan samalla on puututtava myös muihin sukupuolittaviin käytäntöihin käsityön opetuksessa ja yleensä koulussa (Lehtonen 2003, 100). Yhteisen käsityön ja tasa-arvon edistämisen esteinä kouluissa käytännön tasolla ovat asenteet ja resurssit. Stereotyyppiset käsitykset sukupuolten ominaisuuksista piilovaikuttavat koulun käytäntöihin ja opettajien tapaan suhtautua oppilaisiin, jos sukupuolen vaikutusta ei huomioida tietoisesti. (Tuokko 2009)

Peruskoulun tuntijakoa ja opetussuunnitelman perusteita uudistetaan noin kymmenen vuoden välein. Seuraavaan uudistukseen valmistaudutaan parhaillaan, ja keskustelu taide- ja taitoaineiden tulevaisuudesta, niiden painopisteistä ja yhdistelmästä sekä arvopohjasta on käynnissä (Opetushallitus, moniste 2/2009). Tässä yhteydessä on noussut esille käsityön opetuksen merkittävyys muun muassa sen vuoksi, että tekeminen omin käsin ja työn hallinnan kokemus vaikuttavat itsetuntoon, ajatteluun ja jatko-opintoihin suuntautumiseen. Käsityön opetuksella on yhtymäkohtia moniin muihin oppiaineisiin, kuten kuvataiteeseen ja kotitalouteen. Yhteisiä sisältöjä löytyy myös luonnontiedon opetuksen alueelta. Käsityön opetuksessa on mahdollista toteuttaa muualla opittua.

Yhteenvedon käsityön opetuksesta:

Käsityön opetuksessa on edelleen sukupuolen mukaista suuntautumista. Käsityöoppiaineen sisältöihin ja tavoitteisiin on tarpeen palata viimeistään siinä vaiheessa, kun oppimistulosten arvioinnin tulokset ovat valmistuneet ja valtioneuvosto tekee ratkaisunsa peruskoulun tuntijaosta 2010-luvun opetussuunnitelmauudistusta varten.

3.4 ERILAISET OPPIJAT

– YHTEINEN KOULU PERUSOPETUKSESSA

Opetushallituksen vuosina 2004–2006 koordinoimassa *Erilaiset oppijat – yhteinen koulu* hankkeessa etsittiin keinoja oppilaiden ja oppilasryhmien välisten oppimistuloserojen kaventamiseksi ja käytänteitä, joilla kaikki oppilaat voivat hyödyntää optimaalisesti omia oppimisedellytyksiään. Hankkeen käynnistymiseen vaikuttivat keskeisesti tiedot tyttöjen ja poikien oppimistulosten eroista. Erot ovat suurimmillaan kieliaineissa, joissa tytöt suoriutuvat poikia paremmin. Tyttöjä ja poikia kohdellaan koulussa eri tavoin ja myös heidän koulumenestystään arvioidaan eri perusteilla, vaikka opettajat eivät tätä juurikaan tiedosta. Sekä tytöt että pojat kärsivät oppimisvaikeuksista, mutta sukupuolten välillä on eroja vaikeuksien laadussa. Eroja on myös valinnoissa, asenteissa, motivaatiossa ja koulumenestyksen syiden tulkinnassa. Tyttöjen ja poikien murrosikä sijoittuu eri ikävaiheisiin. Murrosikään liittyvä psykososiaalinen taantuma tapahtuu tytöillä keskimäärin 11.5- ja pojilla 13,5-vuotiaana. (Vitikka 2004)

Erilaiset oppijat – yhteinen koulu -hankkeessa etsittiin (identifioitiin) keinoja oppimisvaikeuksien varhaiseen tunnistamiseen, opiskelutaitojen kehittämiseen sekä oppilaiden ja opiskelijoiden yksilölliset erot huomioivaan pedagogiikkaan.

Kehittämistyössä nousi vahvasti esille oppimistyylien tunnistaminen ja tähän perustuva opetuksen eriyttäminen ja mahdollisuus tukea oppijaa entistä yksilöllisemmin. Havaittiin myös, että ohjaus tehostuu, kun opettajien tietoisuus opiskelutaitojen olemuksesta syvenee. Opiskelun haasteellisuuden lisäämisen sekä oppijoiden yksilöllisten vahvuuksien tukemisen todettiin auttavan alisuoriutumisen torjunnassa. Myös oppimisympäristöjen monipuolistaminen niin, että otetaan huomioon erilaiset oppimistyyliä sekä opettajien yhteistyötä vahvistava toimintakulttuuri, on tärkeää.

3.5 TASA-ARVO AMMATILLISEN KOULUTUKSEN

OPETUSSUUNNITELMIEN JA TUTKINNON PERUSTEISSA

Ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet uudistettiin vuosina 1999–2001, ja ne uudistetaan jälleen vuosina 2008–2010. Perusteet velvoittavat koulutuksen järjestäjiä tekemään opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelmat koulutuksellista tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja kestävä kehitystä edistävästä toimenpiteistä. Myös muiden säädösten veloitteet tulee ottaa huomioon koulutuksen järjestämisessä. Näillä viitataan muun muassa tasa-arvolainsäädännön veloitteisiin.

Elinikäisen oppimisen avaintaitoja ovat muun muassa *vuorovaikutus ja yhteistyö*, jonka opiskeluun kuuluu ihmisten kohtelu tasavertaisesti sekä aktiivinen kansalaisuus ja eri kulttuurit, jossa painotetaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien kunnioittamista.

Terveystieto on kaikille pakollinen aine (1 opintoviikkoa). Sen yhteydessä käsitellään ihmissuhdekasvatuksen ja seksuaalisen terveyden kysymyksiä.

Ammatillisen perustutkinnon perusteissa on määritelty yhteiset nuorten kasvua ja kehitystä tukevat tavoitteet sekä ammattitaitovaatimukset, jotka vaihtelevat tutkinnosta riippuen. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteissa on tarkoitus nostaa perhe- ja lähisuhdeväkivallan tunnistamiseen ja hoitoon liittyvät asiat entistä keskeisemmälle sijalle.

Yhteenveto opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteista:

Valtakunnallisissa opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa on varsin niukasti sukupuolten tasa-arvoon tähtääviä tavoitteita. Parhaiten ne on otettu huomioon perusopetuksessa. Oppiainekohtaiset opetussuunnitelmien perusteet ovat pääsääntöisesti sukupuolineutraaleja eivätkä kannusta sukupuoli-tietoisuuden opetuksen kehittämiseen. Ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteet velvoittavat tasa-arvosuunnitelman tekemiseen, mutta ovat muutoin sukupuolineutraaleja. Paikallisia opetussuunnitelmia ei ole arvioitu sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

4 SUKUPUOLTEN TASA-ARVO OPPILAAN-OHJAUKSESSA JA OPINTO-OHJAUKSESSA

”Oppilaanohjausta ja ammatinvalinnanohjausta kehitetään siten, että se mahdollisimman hyvin tukee tyttöjä ja poikia valitsemaan koulutus- ja ammattialan mahdollisimman laajasta valikoimasta perinteisten sukupuolikäsitysten rajoittamatta”.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2000–2007

■ Opetuksen ja ohjauksen yhteisenä tehtävänä on tukea oppilaiden ja opiskelijoiden kehitystä hyväksi ja tasapainoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa oppilaille ja opiskelijoille jatko-opintojen, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tukea elinikäistä oppimista. Ohjauksen erityisenä tehtävänä on auttaa lasta ja nuorta opiskeluun liittyvissä valinnoissa ja jatko-opintoihin hakeutumisessa. Oppilaita ohjataan ja kannustetaan omatoimiseen ja kriittiseen tiedonhankintaan. Tämä pätee myös ammatinvalintaa, urasuunnittelua ja työelämän tuntemusta koskevissa asioissa. Ammatinvalinnanohjausta ei ole erikseen, vaan se on osa muuta ohjaustoimintaa.

Ohjauksen ajankohtaisia koulutuspoliittisia haasteita ovat koulutusjärjestelmän tehokkuuden parantaminen ja työurien pidentäminen. Koulutukseen pääsyä pyritään nopeuttamaan ja keskeyttämistä ehkäisemään kaikissa vaiheissa. Sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen on jäänyt ajankohtaisissa koulutuspolitiikan painotuksissa taka-alalle. Sen sijaan projektiluonteista kokeilu- ja kehittämistoimintaa on ollut jo kauan ja sitä on rahoitettu viimeisen kymmenen vuoden aikana EU:n rakennerahastojen tuella.

Oppilaanohjaus (peruskoulussa) ja opinto-ohjaus (lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa) kuuluvat lasten ja nuorten opintoihin pakollisina aineina. Ohjauksen tavoitteet määritellään opetussuunnitelman ja ammatillisen perustutkinnon perusteissa. Tavoitteet painottuvat hieman eri tavoin eri koulumuodoissa. Opiskelijoiden ikä, kehitysvaiheet ja elämäntilanteet vaikuttavat ohjaustarpeisiin.

Sukupuolten välinen tasa-arvo on ohjauksessa parhaiten otettu huomioon perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Perusopetuksen tuntijaossa on varattu oppilaanohjaukseen kaksi (2) vuosiviikkotuntia. Peruskoulun oppilaanohjauksen yleisenä tavoitteena on ”edistää koulutyön tuloksellisuutta, lisätä hyvinvointia koulussa sekä ehkäistä syrjäytymistä. Sen avulla edistetään myös koulutuksellista, etnistä ja sukupuolten välistä tasa-arvoa.” Erityisenä tavoitteena on, että oppilas ”saa tukea ja ohjausta ammatillisessa suuntautumisessa, myös sukupuolirajat ylittävissä oppiaine-, koulutus- ja ammatinvalinnoissa”. Vuosiluokilla 7-9 on työelämään tutustumista, jota voidaan järjestää monella tavalla, ja sen yhteydessä on järjestetty

myös uravalintoja avartavia kokeiluja. Normaalista oppilaitosympäristöstä poikkeavilla opetusjärjestelyillä on saatu aikaan sekä tytöille että pojille uudenlaisia työelämään orientoivia kokemuksia.

Lukio-opetuksen tuntijaossa on opinto-ohjausta varten yksi kurssi pakollisina ja yksi syventävinä opintoina. Lukion opetussuunnitelman perusteissa ei mainita opinto-ohjauksen yhteydessä sukupuolten tasa-arvon edistämistä.

Ammatilliseen peruskoulutukseen sisältyy opinto-ohjausta 1,5 opinto-viikkoa. Tutkintojen perusteissa on mainittu sukupuolten tasa-arvon edistäminen yleisenä tavoitteena kuten perusopetuksessakin, mutta tavoitteita ei ole määritelty tarkemmin.

Oppilaan- ja opinto-ohjausta järjestetään joko luokka- ja ryhmäopetuksena taikka henkilökohtaisena ohjauksena. Ohjauksen ongelmana on se, että henkilökohtaiseen ohjaukseen ei ole käytettävissä riittävästi resursseja missään koulumuodossa. Henkilökohtaista ohjausta tarvittaisiin erityisesti silloin, kun keskustellaan opiskelijan omista koulutus- ja urasuunnitelmista sekä hänen elämäntilanteeseensa liittyvistä asioista. Aine- ja uravalintoihin liittyvät kysymykset vaativat yhteistyötä myös vanhempien ja huoltajien kanssa erityisesti silloin, kun keskustellaan valtavirrasta poikkeavista ratkaisuista.

Opinto-ohjauksen toteutuksesta vastaavat sekä opettajat että opinto-ohjaajat. Suurehkoissa oppilaitoksissa ja kouluissa on erikseen palkattuja oppilaan- ja opinto-ohjaajia. Pienissä oppilaitoksissa ohjaus on kouluyhteisön ja opettajien varassa. Ohjausta pyritään nykyisin järjestämään moniammatillisessa yhteistyössä muun muassa työviranomaisten, nuorisotoimen ja paikallisten palvelukeskusten kanssa. Koulujen ja oppilaitosten verkostoitumisen ja yhteistoiminnan avulla ohjauspalveluja voidaan saada ja tarjota oppilaitosrajat ylittävästi.

Ohjauksesta vastaava henkilöstö on nykyisin tietoinen siitä, että yhteis- haussa pyritään vaikuttamaan tyttöjen ja poikien entistä tasaisempaan ha- keutumiseen eri koulutusaloille. Vähemmistösukupuolta edustavalla alalla, mikä tarkoittaa sitä, että koulutuksen järjestäjän päätöksen mukaisessa va- lintayksikössä on alle 30 prosenttia hakijoista naisia tai miehiä, hakija saa kaksi lisäpistettä. Yhteishakuun liittyvien selvitysten perusteella lisäpi- steillä on vain hyvin harvoin ratkaisevaa vaikutusta tiettyyn koulutukseen pääsemiseen. Yleinen opintomenestys vaikuttaa ensisijaisesti siihen, miten oppilas pääsee hakemaansa koulutukseen ja oppilaitokseen. Lisäpisteillä voi kuitenkin rajatapauksissa olla ratkaiseva merkitys, ja siksi menettelyä on tar- peen jatkaa.

Koulutuksen järjestäjän hyväksymässä opetussuunnitelmassa on määri- teltä opinto-ohjauksen tavoitteet, sisällöt ja toimintamallit koulu- ja oppilaitoskoh- taisesti taikka paikallisesti. Opetushallitus arvioi kuntien oppilaanohjaus- suunnitelmia syksyllä 2008 otokseen perustuvana analyysinä. Siitä ilmenee, että vain harvat kunnat olivat miettineet perusteellisesti oppilaanohjauksen paikallista toteutusta. Suurin osa kunnista on toistanut opetussuunnitelmi- en perusteita lähes sellaisenaan, ja vaikuttaa siltä, että paikallisia ratkaisuu-

malleja ei ole juuri mietitty. Näin ollen on todennäköistä, ettei sukupuolten tasa-arvoon ole paikallisissa opetussuunnitelmissa kiinnitetty paljonkaan huomiota.

Kysymys ohjauksen määrästä ja riittävydestä nousee toistuvasti arvioinneissa esille. Eduskunnan sivistysvaliokunta on määritellyt tavoitteeksi yhden oppilaan- tai opinto-ohjaajan 250 oppilasta kohti. Monissa kouluissa suhde on kuitenkin paljon tätä huonompi. Tämä vaikuttaa erityisesti henkilökohtaisen ohjauksen saatavuuteen ja ura-suunnittelua tukevaan toimintaan. Erityisesti niillä paikkakunnilla, joilla on vaikea päästä jatko-opintoihin, tarvittaisiin ohjausta ja seurantaa runsaasti myös peruskoulun päättymisen jälkeen.

Oppilaanohjauksen ja opinto-ohjauksen asemaan Suomen koulujärjestelmässä on kaikesta huolimatta kiinnitetty 2000 -luvulla paljon huomiota. Tästä ovat osoituksena eri kouluasteilla tehdyt opinto-ohjauksen arvioinnit ja kehittämishankkeet. Oppilaanohjauksen ja opinto-ohjauksen kehittämishanke vuosina 2003–2007 sekä perusopetuksen laadun kehittämishanke vuosina 2008–2010 antavat kunnille ja koulutuksen järjestäjille malleja ohjauspalvelujen kehittämiseen. Näissä hankkeissa ei kuitenkaan ole sukupuolten välistä tasa-arvoa nostettu erityiseksi kysymykseksi.

Sen sijaan sukupuolten tasa-arvoa ja moninaisuutta arvostavaa ohjausta ja hyviä käytäntöjä on kehitetty lukuisissa kokeilu- ja kehittämishankkeissa, joita on viimeisen kymmenen vuoden aikana rahoitettu erityisesti EU:n rakennerahastojen tuella. Kokeilut osoittavat, että ohjauksen keinoin on mahdollista saavuttaa merkittäviä tuloksia siinä, että pojat ja tytöt rohkaistuvat hakemaan sellaiselle alalle, joka oikeasti kiinnostaa, eikä sille, mille muut oman sukupuolen edustajat hakeutuvat. Myös oppilaan- ja opinto-ohjaajien täydennyskoulutuksessa ovat sukupuolten tasa-arvoon liittyvät sisällöt olleet viime vuosina painotetusti esillä.

Kokeilujen ongelmana on kuitenkin se, että liian usein tulokset jäävät projektien käyttöön eikä niitä yrityksistä huolimatta saada leviämään. Sukupuolisensitiivisen ohjauksen kehittäminen jää liian usein yksittäisen opettajan tai opinto-ohjaajan kiinnostuksen varaan.

Opinto-ohjauksen suunnittelulla on yhtymäkohtia oppilaitoksen tasa-arvosuunnitteluun. Koulu tai oppilaitos voidaan ymmärtää palveluorganisaationa, jossa tarvitaan yhteistä näkemystä ohjauksen toimintatavoista, työnjaoista, resursseista ja hallinnosta. On varmistettava, että oppilaat ja opiskelijat saavat riittävästi ohjausta ja tukea ja he myös tietävät, millaisia palveluja on tarjolla, mistä niitä saa ja kuka mistäkin palvelusta on vastuussa. Työnjaon tulee olla selvä myös koulun tai oppilaitoksen henkilöstölle. Tämä edellyttää oppilaanohjauksen ja opinto-ohjauksen aseman määrittämistä koulun ja oppilaitoksen keskeisenä toimintaperiaatteena ja strategisena kysymyksenä. Sama koskee tasa-arvosuunnittelua ja siihen liittyviä toimintaperiaatteita.

Perusopetuksen työelämään tutustumisjaksot ja ammattistartti antavat mahdollisuuksia ohjauksen kehittämiseksi siten, että tytöt ja pojat rohkaistuvat hakemaan laajasti eri koulutusaloille. Myös ammatillisen koulutuksen

pääsy- ja soveltuvuuskokeita on tarkoitus kehittää siten, että tytöillä ja pojilla on mahdollisuuksia päästä kiinnostuksensa ja taipumuksensa mukaisesti koulutukseen.

Yhteenvetona ohjauksesta:

Oppilaanohjaukseen ja ammatinvalinnanohjaukseen liittyviä toimenpiteitä ovat olleet oppilaanohjaajien koulutus, kokeilu- ja kehittämistoiminta sekä yhteishaussa annettavat lisäpisteet vähemmistösukupuolta edustaville hakijoille. Sukupuolten tasarvoon ohjaavat menettelyt ja ohjauksen tavoitteet tulisi määrittellä nykyistä selkeämmin opetussuunnitelmissa ja tulisi varmistaa henkilökohtaisen ohjauksen saatavuus kaikissa kouluissa ja oppilaitoksissa.

5 TASA-ARVOSUUNNITTELU TASA-ARVON EDISTÄMISEN VÄLINEENÄ

■ Vuonna 2005 uudistettu laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) velvoittaa oppilaitokset tekemään työyhteisöä varten työpaikan tasa-arvosuunnitelman (6a §) sekä oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvosuunnitelma (6b §). Velvoite työpaikan tasa-arvosuunnittelusta (ns. henkilöstöpoliittinen suunnitelma) tuli voimaan vuonna 1995 ja oppilaitosten toiminnan kehittämiseen tähtäävään (ns. toiminnallinen suunnitelma) tasa-arvosuunnitelmaan vuonna 2005. Tämä luku käsittelee jälkimmäistä velvoitetta ja sen toteutumista lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa.

Oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma (6b §) on tehtävä yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden edustajien kanssa. Lain mukaan erityistä huomiota on kiinnitettävä tasa-arvon toteutumiseen opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä ja opintosuorituksia arvioitaessa. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta oppilaitoksessa laadittavaa suunnitelmaa. Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää käytännön toimenpiteet, joilla oppilaitos edistää sukupuolten tasa-arvoa. Lain tarkoittama tasa-arvosuunnittelu ei koske peruskouluja.

Opetushallitus julkaisi keväällä 2008 *Yhteiseen ymmärrykseen tasa-arvosta* -oppaan, jonka tarkoituksena on tukea oppilaitoksen tasa-arvosuunnittelua. Opas lähetettiin lukioille ja ammatillisille oppilaitoksille sekä muille pitkäkestoista koulutusta järjestäville oppilaitoksille, jotka on veloitettu laatimaan tasa-arvosuunnitelman. Opas kokoaa tietoja ja hyviä käytänteitä oppilaitosten tasa-arvotyöhön. Oppaassa kerrotaan tasa-arvolain veloitteista ja siitä, miten niiden tulisi näkyä oppilaitoksen toimintakulttuurissa, opetussuunnitelmissa, opetuksen arvopohjassa ja tavoitteissa. Oppilaitoksen tasa-arvosuunnitelman lähtökohtana on se, että oppilaitos selvittää tasa-arvotilanteensa ja siihen liittyvät kehittämistarpeensa.

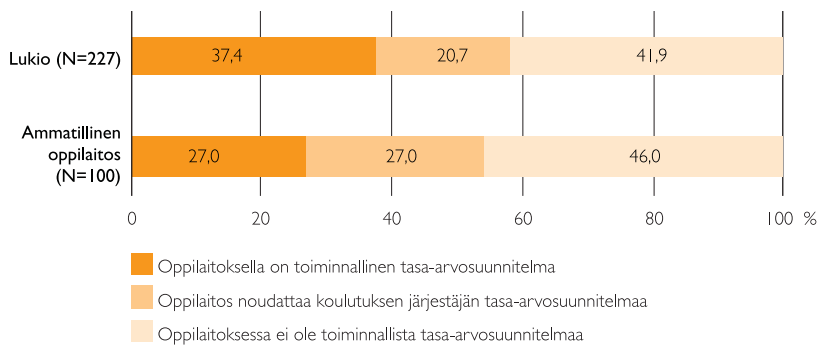
Opetushallitus teki yhteistyössä Helsingin yliopiston kanssa syksyllä 2009 kyselyn, jolla selvitettiin henkilöstöpoliittisen ja toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvosuunnittelun tilaa valtakunnallisesti. Kyselyt lähetettiin lukioille, ammatillisille oppilaitoksille ja vapaan sivistystyön oppilaitoksille sähköisesti syyskuussa 2009. Kyselyyn vastasi yhteensä 475 oppilaitosta. Lukioiden osalta kyselyn vastausprosentiksi tuli 58 ja ammatillisten oppilaitosten vastausprosentiksi 42. Seuraavassa tarkastellaan kyselyn tulosten pohjalta toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun tilannetta lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa.¹

¹ Kyselyn tulokset raportoidaan laajemmin joulukuussa 2009 valmistuvassa tutkija Elina Ikävälkon tekemässä selvityksessä.

5.1 OPPILAITOSTEN TOIMINNAN KEHITTÄMISEEN TÄHTÄÄVÄN TASA-ARVOSUUNNITTELUN TILANNE

Kuviossa 5.1 kuvataan toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun tilannetta lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa. Kyselyyn vastanneista lukioista 37 prosenttia ja ammatillisista oppilaitoksista 27 prosenttia ilmoitti, että heillä on toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma. Lukioista noin viidennes (21 %) ja ammatillisista oppilaitoksista reilu neljäsosa (27 %) vastasi, että heidän oppilaitoksessa noudatetaan koulutuksen järjestäjän laatimaa tasa-arvosuunnitelmaa.

Kuvio 5.1 Toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun yleistilanne

Kyselyssä tiedusteltiin myös, miksi oppilaitoksilla ei ole vielä laadittu toiminnan kehittämiseen tähtäävää tasa-arvosuunnitelmaa. Useimmissa vastauksissa ilmoitettiin, että suunnitelma on työn alla ja suunnitelman laatiminen on aloitettu syksyllä 2009. Suunnitelman puuttumattomuutta perusteltiin muun muassa oppilaitoksen vähäisellä henkilöstömäärällä sekä työpaikan naisvaltaisuudella. Vastauksissa myös kerrottiin, että oppilaitos on juuri yhdistymässä toiseen oppilaitokseen tai koulutuksen järjestäjä laatii parhaillaan laajempaa tasa-arvosuunnitelmaa. Muutamista vapaan sivistystyön oppilaitoksista ilmoitettiin, että suunnitelma ei lain mukaan koske heitä ja tästä syystä eivät ole laatineet suunnitelmaa.

Tasa-arvosuunnitelman omaavista oppilaitoksista enemmistö (74 %) ilmoitti, että oppilaitoksen toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta vastaa oppilaitoksen rehtori ja yhteensä 11 prosentilla oppilaitoksista on nimetty tasa-arvovastaava. Muissa tapauksissa oppilaitoksen tasa-arvotyö on vastusten mukaan annettu muun muassa opettajaryhmän, oppilaitoksen johtoryhmän tai kehitysjohtajan vastuulle.

Tasa-arvolain mukaisesti oppilaitoksen tasa-arvosuunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta oppilaitoksessa laadittavaa suunnitelmaa. Kyselyn tulosten mukaan toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laatineista oppilaitoksista hieman yli puolella on erillinen tasa-arvosuunnitelma. Neljäsosa taas ilmoitti, että toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma on osa henkilöstöpoliittista tasa-arvosuunnitelmaa ja vähemmistö

(13 %) kertoi suunnitelman olevan osa opetussuunnitelmaa. Niistä oppilaitoksista, jotka noudattavat koulutuksen järjestäjän laatimaa tasa-arvosuunnitelmaa, enemmistö (57 %) vastasi, että toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma on osa henkilöstöpoliittista tasa-arvosuunnitelmaa. Vähemmistöllä (16 %) se on erillinen suunnitelma ja muilla (23 %) osa opetussuunnitelmaa tai muuta asiakirjaa.

Lain mukaan oppilaitosten tulee laatia toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma vähintään kerran kolmessa vuodessa. Oppilaitoksen tarpeet tai tasa-arvosuunnitelmaan kirjattavat toimenpiteet voivat kuitenkin edellyttää, että suunnitelma on päivitettävä useamminkin, esimerkiksi vuoden välein. Lähes poikkeuksetta suunnitelma oli laadittu tai sitä oli päivitetty enintään kolme vuotta sitten. Vastaajista 35 prosenttia oli laatinut tai päivittänyt suunnitelman vuonna 2009.

Opetushallituksen ohjeissa tasa-arvosuunnitelmasta korostetaan sitä, että opiskelijat tulee kutsua osallistumaan aktiivisesti tasa-arvosuunnitelman laadintatyöhön. Oppilaiden mielipiteillä nähdään olevan tärkeä merkitys epäkohtien ja epäoikeudenmukaisiksi koettujen menettelytapojen havaitsemisessa.

Kyselyllä kartoitettiin myös opiskelijoiden osallisuutta toiminnallisen tasa-arvo suunnitelman laatimisessa. Noin viidennes (19 %) oppilaitoksista vastasi, että opiskelijoita on ollut mukana tasa-arvotyöryhmässä ja vajaa puolet (46 %) ilmoitti, että suunnitelmaan on pyydetty kommentteja ja ideoita oppilaskunnalta. Kaikkiaan noin kolmannes (34 %) suunnitelman laatineista oppilaitoksista vastasi, että opiskelijat eivät ole olleet mukana tasa-arvosuunnittelussa.

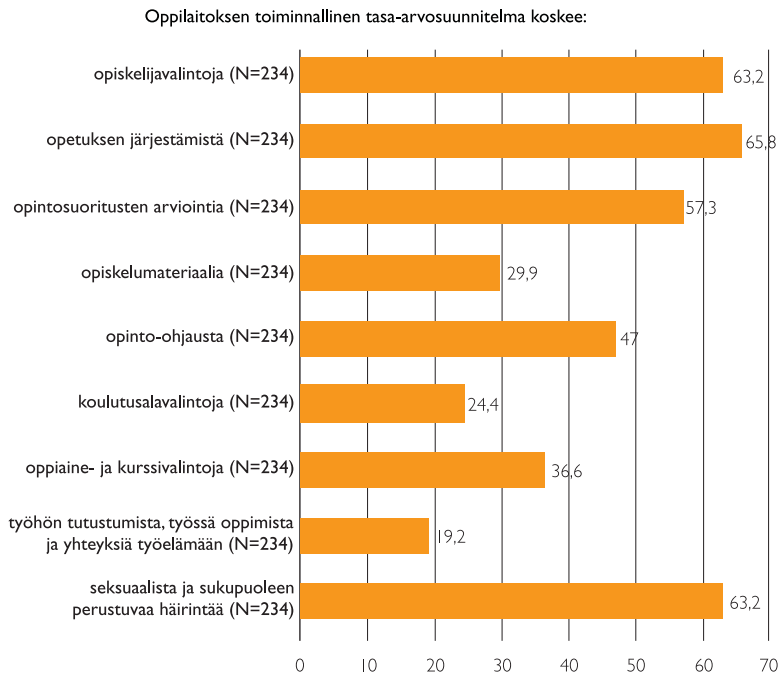
5.2 TASA-ARVOSUUNNITELMAN SISÄLTÖ

Tasa-arvolain (6b §) mukaan oppilaitoksen tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää kartoituksen oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta ja siihen liittyvistä ongelmista. Suunnitelmaan tulee kirjata oppilaitoksessa toteutettaviksi suunnitellut tarpeelliset toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi. Lain mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää tasa-arvon toteutumiseen opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä ja opintosuorituksia arvioitaessa. Suunnitelman tulee sisältää ne toimenpiteet, joilla pyritään sukupuolen perusteella tapahtuvan syrjinnän ja seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

Kuviossa 5.2 tarkastellaan kyselyyn vastanneiden oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmassa käsiteltyjä sisältöalueita. Vastausten mukaan tasa-arvosuunnitelmat käsittelevät useimmiten opetuksen järjestämistä, opiskelijavalintoja, seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää sekä opintosuoritusten arviointia.

Oppilaitoskohtaisten tasa-arvosuunnitelmien ja koulutuksen järjestäjien laatimien tasa-arvosuunnitelmien välillä on vastausten mukaan jonkin verran eroja sisältöalueissa. Oppilaitoksessa laadittu tasa-arvosuunnitelma näyttäisi käsittelevän parhaiten laissa määriteltyjä asioita. Tasa-arvosuunni-

Kuvio 5.2 Tasa-arvosuunnitelman sisältö

telman laatineista oppilaitoksista suurin osa (78 %) kertoi suunnitelman koskevan opiskelijavalintoja ja opetuksen järjestämistä. Enemmistö (74 %) kertoi suunnitelman koskevan myös opintosuoritusten arviointia ja seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää. Koulutuksen järjestäjän laatimaa tasa-arvosuunnitelmaa soveltavista oppilaitoksista taas alle puolet (45 %) kertoi suunnitelman koskevan opiskelijavalintoja, puolet (50 %) opetuksen järjestämistä ja 38 prosenttia opintosuoritusten arviointia sekä noin puolet (49 %) seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää. Tulokset osoittavat, että oppilaitoskohtaisesti laaditut tasa-arvosuunnitelmat noudattavat sisältönsä puolesta lain velvoitteita paremmin kuin järjestäjäkohtaiset suunnitelmat.

Yhteenvetona tasa-arvosuunnittelusta:

Oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu on aluillaan. Tulokset osoittavat, että huomattavalla osalla oppilaitoksia ei ole vielä toiminnan kehittämiseen tähtävää tasa-arvosuunnitelmaa. Opiskelijat olisi saatava osallistumaan tasa-arvosuunnitteluun nykyistä aktiivisemmin.

6 TASA-ARVONÄKÖKULMA OPPIMATERIAALEISSA JA YHTEISTYÖ KUSTANNUSYHTIÖIDEN KANSSA

”Varmistetaan yhdessä kustannusyhtiöiden kanssa, että oppimateriaalit valmistellaan siten, etteivät ne pidä yllä stereotyyppisiä käsityksiä tytöistä ja pojista, miehistä ja naisista”.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011

■ Suomessa oppimateriaalien tuotanto ja jakelu ovat pääasiassa kaupallisten kustantajien varassa. Päätökset opetuksessa käytettävistä oppikirjoista ja materiaaleista tehdään kouluissa ja oppilaitoksissa, ja opetusmenetelmien valinnoista vastaa opettaja. Internetin välityksellä jaossa olevalla verkkomateriaalilla ja medially on nykyisin huomattava merkitys opetuksessa sekä nuorten tietovarannon ja arvomaailman muodostumisessa.

Oppimateriaalien tarkastuksessa ja hyväksymismenettelyssä, josta Opetushallitus ja sitä edeltävät virastot vastasivat, kiinnitettiin aikanaan paljonkin huomiota sukupuolten tasa-arvoon ja tasapuolisuuteen. Nykyisin oppimateriaalien tuotanto on pääasiassa yksityistä yritystoimintaa, jonka valvomiseen ja sisältöä koskevien suositusten antamiseen opetusviranomaisilla ei ole suoranaisia valtuuksia. Viranomaisten hyväksymiä laatuvaatimuksia ei ole olemassa. Oppimateriaalien tuotannon lähtökohtana ovat kuitenkin valtakunnalliset opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteet.

Koulujen ja oppilaitosten käytettävissä olevat oppikirjat ja materiaalit ovat Suomessa yleisesti ottaen kelvollisia ja hyviä. Oppimateriaalien tekijät ovat tietoisia tasapuolisuuden ja tasa-arvon vaatimuksista. Poikkeuksiakin esiintyy. Tutkimuksissa on tullut esille muun muassa kuvituksiin liittyviä ongelmia ja yksipuolisuutta.

Käytössä oleva oppimateriaali pyrkii sukupuolineutraaliuteen. Oppikirjoissa kuvataan usein eri sukupuolten käyttäytymistä normatiivisena, yleisesti hyväksytyä ja odotettavana toimintana. Oppimateriaalit sisältävät sekä tietoisia että tiedostamattomia malleja ja asenteita, joita eri sukupuoliin liitetään. Oppikirjoissa on ollut kuitenkin myös nähtävissä pyrkimystä tasa-arvoiseen kuvaukseen. (Palmu 2003, 89–93)

Opetushallitus tuottaa edelleen vähälevikkistä oppimateriaalia pienille väestöryhmille sekä sellaisiin oppiaineisiin ja niille koulutusaloille, joissa menekki on niin vähäistä, ettei tuotanto ole kaupallisesti kannattavaa. Lisäksi Opetushallituksella on digitaalista oppimateriaalituotantoa. Tätä toimintaa Opetushallitus ohjaa ja asettaa sille tavoitteita. Tuottajana toimivan virkamiehen ja hänen esimiehensä vastuulla on se, että opetussuunnitelmissa esitetyt tavoitteet, kuten tasa-arvovaatimukset otetaan huomioon eikä stereotyyppisiä käsityksiä ylläpidetä ja tueta. Sisällöissä pyritään tasapuolisuuteen

ja esimerkiksi kuvitus pyritään valitsemaan niin, että mies- tai naisvaltaisilla aloilla esiintyy molempien sukupuolten tai jopa pelkästään vähemmistönä olevan sukupuolen edustajia. Useimmiten Opetushallituksenkin tuottama materiaali on tässä katsannossa varsin neutraalia.

Myös tasa-arvobarometrin tulokset viittaavat siihen, että käytössä olevat oppimateriaalit ja käytettävien työvälineiden valinnat ovat neutraaleja. Vain pieni vähemmistö opettajista katsoo, että oppimateriaaleissa tulee liiaksi esiin vastakkaisen sukupuolen maailma tai kokemuspiiri taikka työvälineiden hankinnassa tapahtuu sukupuolen mukaista syrjintää. (Tasa-arvobarometri, 2008)

Opetusviranomaisten tarkastus- ja hyväksymismenettely on poistunut, mutta muut viranomaiset saattavat puuttua epäkohtiin. Ongelmat tulevat nykyisin esille opiskelijoiden, opettajien, vanhempien ja asiantuntijoiden valituksina. Tiedossa on muutama tapaus, jossa kilpailuviranomaiset, kulluttajaviranomaiset ja vähemmistövaltuutettu ovat valitusten pohjalta puuttuneet oppimateriaalien sisältöihin. Puuttumiset ovat kuitenkin koskeneet etupäässä muita kuin sukupuolten tasa-arvoon liittyviä epäkohtia. Äärimmäisissä tapauksissa kustantajat ovat joutuneet vetämään keltotonta oppimateriaalia markkinoilta.

Opetusmenetelmien valinta on opettajalla, ja hänen kiinnostuksensa ja osaamisensa vaikuttaa ensisijaisesti valintaan. Myös koko kouluyhteisön tuella ja ilmapiirillä on ratkaiseva merkitys.

Yhteenvetona oppimateriaaleista ja yhteistyöstä kustannusyhtiöiden kanssa:

Opetusministeriö on käynnistänyt neuvottelut oppikirjankustantajien avainhenkilöiden kanssa. Oppikirjankustantajat ovat suhtautuneet asiaan myönteisesti ja ovat valmiita välittämään oppikirjojen tekijöille sukupuolitietoisuutta tukevaa materiaalia. Opetusministeriö selvittää materiaalin ja ohjeistuksen laatimista. Oppimateriaaleja koskeva analysoiva tutkimus ja seurantatutkimus on vähäistä ja sitä tulisi edistää.

7 SUKUPUOLTEN TASA-ARVOON TÄHTÄÄVIÄ KOKEILU- JA KEHITTÄMISHANKKEITA

■ Opetuksen ja kasvatuksen alueella on viimeisten vuosikymmenien aikana ollut käynnissä runsaasti tasa-arvoa edistäviä tutkimus- ja kehittämishankkeita. Hankkeilla on pyritty vähentämään sukupuolen mukaista koulutusalojen eriytymistä ja lisäämään erityisesti tyttöjen osallisuutta eri alojen opinnoissa. Tavoitteena on ollut vaikuttaa erityisesti työmarkkinoiden segregaaation purkamiseen sekä esimerkiksi teknologia-alojen ennustettuun työvoimapulaan. Kaikkiaan tasa-arvotyötä on Suomessa toteutettu hyvin pitkälle EU-rahoitteisten projektin myötä (Brunila 2009). Keskeisenä haasteena on, että hankkeissa kehitetyt toiminnat jäisivät elämään osaksi opetuskäytäntöjä ja koulutyön arkea.

Vuosien 1970–2003 toteutetuista hankkeista on tehty kooste, jonka mukaan tuona aikana on ollut käynnissä kaikkiaan noin kolmisensataa koulutukseen ja työelämään liittyvää tasa-arvohanketta. Näistä noin sata oli kasvatuksen ja koulutuksen alueella segregaaation vähentämiseen tähtäviä hankkeita. Useissa hankkeissa kehitettiin oppilaanohjausta ja pedagogiikkaa pyrkien vaikuttamaan oppiaineiden ja jatkokoulutuspaikkojen valintaan. Tunnusomaista 1980-luvulta alkaen toteutetuille tasa-arvohankkeille on pyrkimys vaikuttaa erityisesti naisten koulutus- ja uravalintoihin. (Brunila, Heikkinen & Hynninen 2005, 12–14, 28)

Lukuisissa kansallisissa ja kansainvälisissä hankkeissa on tuotettu paljon materiaalia ja tutkimustietoa koulutuksellisesta tasa-arvosta ja sukupuolittaisista opetuskäytännöistä. Niissä on saatu kokemuksia tasa-arvon edistämisestä ja perinteisten sukupuoliroolien ja stereotyyppisten käsitysten tunnistamisesta ja kohtaamisesta. Tutkimus- ja kehittämishankkeiden tuotoksina on syntynyt oppaita, julkaisuja, nettisivustoja ja portaaleja, oppimateriaaleja, toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä sekä opetussisältöjä opettajankoulutusta ja täydennyskoulutusta varten. Seuraavassa on tiivistys Suomessa viime vuosina käynnissä olleista suurehkoista kehittämishankkeista.

Merkittävä koulutukseen liittyvä tasa-arvohanke oli Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskuksen hallinnoima *WomenIT – Women in Industry and Technology* 2001–2006 projekti (ESR). Hanke toimi pääsääntöisesti Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan seuduilla sekä Lappeenrannassa. Projektin tavoitteena oli purkaa työelämässä ilmenevää, sukupuolen perusteella tapahtuvaa jakautumista naisten ja miesten ammatteihin ja työtehtäviin. Hankkeessa pyrittiin vaikuttamaan valtakunnallisesti ja Euroopan laajuisesti erityisesti niihin toimintamalleihin ja rakenteisiin, jotka ylläpitävät sukupuoleen perustuvaa kahtiajakoa ammatinvalinnassa ja samalla aiheuttavat epätasa-arvoa muillakin yhteiskunnan osa-alueilla. WomanIT projektin toimintojen painopisteenä oli tyttöjen ja naisten tukeminen teknologian hyö-

dyntämisessä sekä urakehityksessä. Projektissa tehtiin yhteistyötä erityisesti päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten, yritysten ja työmarkkinajärjestöjen kanssa. Hankkeen konkreettisia tuotoksia olivat muun muassa uudet kurssit, opetussisällöt, mallit, oppimateriaalit ja käytännöt. Hankkeen myötä tuotiin myös tasa-arvonäkökulmaa paikallisiin ja kansallisiin opetussuunnitelmiin. Hankkeessa mukana olevissa organisaatioissa järjestettiin hankkeen myötä yli 40 erilaista kerhoa, kurssia, koulutusta ja tutkimus- ja tai kehittämistoimintaa. (Leinonen, Matinmikko, Tervonen ja Teräs 2005, 8-11)

Toinen merkittävä tyttöjen teknologiaosaamista kehittävä hankekokonaisuus oli vuosina 2001–2005 toiminut *Mirror* –hanke. Hankkeen tavoitteena oli löytää keinoja, joilla vahvistetaan tyttöjen kiinnostusta matematiikan, luonnontieteiden ja tekniikan opiskeluun kaikilla koulutusasteilla. Keskeisenä tavoitteena oli lisätä naisten määrää erityisesti metalli-, elektroniikka- ja tietoteollisuusaloilla kehittämällä motivoivaa koulutusta ja lisäämällä alan vetovoimaa. Tarkoituksena oli myös tukea tyttöjä informaatioteknologian jokapäiväisessä käyttöönotossa sekä luoda, testata ja ottaa käyttöön uudentyyppisiä, sukupuolisensitiivisiä opetus-, oppimismenetelmiä ja sisältöjä. Hankkeessa tarjottiin muun muassa naisopettajille koulutusta tietotekniikan ja -verkkojen käyttämissä opetuksen tukena. Tarkoituksena oli, että nuorten, vanhempien, opettajien ja opinto-ohjaajien tietämys ja kokemukset tekniikasta sekä alan koulutusmahdollisuuksista ja ammateista vahvistuivat. Projekti toteutettiin kahdeksan itsenäisen osaprojektin verkostona. (*Mirror* –hankkeen www-sivut) Toinen naisten teknologiaosaamista painottava hanke oli viime vuosina toiminut teknillisen korkeakoulun sähkö- ja tietoliikenne osastolla toteutettu *Tietoteollisuuden koulutus- ja tasa-arvo – naisen erilaisuus voimavaraksi* (TiNA) –hanke. Hankkeessa koulutettiin osaston henkilöstöä erityisesti huomioimaan kasvava naisopiskelijämäärä. (TiNA –hankkeen www-sivut)

Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia koordinoi vuosien 2002–2006 aikana *Sukupuolisensitiivisyys tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa SUUNTO* –hanketta. Hankkeessa keskityttiin erityisesti sukupuolen, ohjauksen ja tasa-arvon välisen yhteyden huomioon ottamiseen käytännön ohjaustyössä. Hankkeeseen osallistuneita opettajia ja opinto-ohjaajia tuettiin muun muassa seuraavien pedagogisten kysymysten pohdinnassa: Miten opetukseni ja ohjaustyöni vaikuttaa oppilaitteni käsityksiin naisista ja miehistä? Miten voisin tukea oppilaitani tekemään sukupuolelleen epätyypillisiä ura- ja koulutusvalintoja? Hankkeessa järjestettiin koulutustilaisuuksia peruskoulun yläluokkien ja lukiodien opettajille ja opinto-ohjaajille. Hankkeen loppujulkaisussa on mallinnettu koulun opetussuunnitelma sukupuolisensitiivisestä näkökulmasta. (Hynninen & Juutilainen 2006)

Sukupuolten tasa-arvotietous on nähty hyvin keskeisenä myös opettajankoulutuksessa ja useissa opetushenkilöstön täydennyskoulutushankkeissa. Opetusministeriön rahoittama valtakunnallinen opettajankoulutuksen tutkimus- ja kehittämishanke (2008–2010) *Tasa-arvo- ja sukupuolitietoi-*

suus opettajankoulutuksessa (TASUKO) on keskeinen hanke. Sitä koordinoi Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Hankkeen tavoitteena on lisätä opettajankoulutukseen teoreettista ja käytännöllistä tietoa siitä, miten opettajat voivat työssään edistää tasa-arvoa ja toimia sukupuolitietoisesti. Hankkeessa kehitetään erityisesti opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia ja opetusta, hyödynnetään naistutkimuksen tuloksia opettajankoulutuksen kehittämässä ja rakennetaan tutkimusohjelmaa. (TASUKO:n www-sivut) Helsingin yliopistossa on käynnissä myös toinen sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuutta edistävä hanke. *Sukupuolitietoinen koulutus (SUKO)* -tutkimus- ja kehittämishankkeessa tavoitellaan koulutusta, jossa rakentuisi sukupuolitietoista ja sukupuolten eroja tunnistavaa asiantuntijuutta yhteiskunnallisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Hankkeen tarkoituksena on myös vahvistaa naistutkimusta käyttäytymistieteellisessä tiedekunnassa. (SUKO:n www-sivut)

Opetusministeriön opettajankoulutuksen kehittämisohjelman loppuraportista (2006) selviää, että kaikkiaan ESR-rakennerahastokaudella (2000–2006) myönnettiin yli 4 000 000 euroa sukupuolten tasa-arvoa edistäviin opettajien täydennyskoulutushankkeisiin. Hankkeiden painopisteinä ovat olleet tasa-arvon edistäminen erityisesti koulutusvalinnoissa peruskoulussa ja toisella asteella ja koulutusalaakohtaisen segregaaation purkaminen eri kouluasteilla. (Opetusministeriö 2006, 41)

Meneillään olevalla EU:n ohjelmakaudella 2007–2013 on käynnissä ESR-rahoitteinen kehittämisohjelma (VALTAVA), jonka tavoitteena on purkaa sukupuolenmukaista työ- ja koulutusurien kahtiajakoa ja lisätä tasa-arvoasiantuntemusta. Ohjelmaan sisältyvällä rahoituksella on käynnistetty useita koulutukseen liittyviä kehittämishankkeita eri puolilla Suomea. (Valtava-kehittämisohjelman www-sivut)

Edellä kuvattujen kehittämishankkeiden lisäksi käynnissä on ollut useita tasa-arvoon ja naisten asemaan liittyviä tutkimusprojekteja. Viime vuosien aikana toteutetuissa tasa-arvohankkeissa on ollut mahdollista hyödyntää laajemminkin tutkimustietoa koulujen käytännöistä.² Koulujen opetuskäytäntöjä koskeva tutkimustieto osoittaa, että sukupuolineutraalisuus opetuksessa ja opintojen ohjauksessa ylläpitää perinteisiä sukupuolirooleja. Tästä syystä opetusmallien muuttaminen sukupuolisensitiiviseksi on ollut useissa hankkeissa (esim. SUUNTO-hanke) keskeisenä kehittämiskohteena. Juutilaisen (2003) väitöskirjatutkimuksessa hyödyntämä sukupuolisensitiivinen prosessianalyysi osoittaa, että sukupuolineutraalilta näyttävä keskustelu sisältää runsaasti sukupuolittuneita merkityksiä, jotka rakentuvat usein ohjaajan (ja opiskelijan) sukupuoliuskomusten ja oletusten varaan. Tulokset osoittavat myös, että tyttöjen on nykyisin helpompi rikkoo kulttuuristen normien ja asenteiden luomia rajoja ja astua perinteisille miesten aloille kuin vastaavasti poikien sijoittua perusteisille naisten aloille. (Juutilainen 2003)

2 Opettajankoulutuksen ja korkeakoulutuksen tasa-arvohankkeita ja tutkimuksia tarkastellaan myös Kristiina Brunilan (2009) taustaselvityksessä: *Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa*.

Yhteenvetona kehittämis- ja tutkimushankkeista:

Sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kokeilu-, kehittämis- ja tutkimushankkeita on ollut runsaasti ja niissä on saatu hyvää kokemusta tasa-arvotyöstä. Niissä on tuotettu käyttökelpoista materiaalia ja kehitetty hyviä käytäntöjä, joiden levittämiseen tulisi jatkossa paneutua. Tuloksia voidaan hyödyntää oppilaitosten tasa-arvosuunnittelussa, koulujen ja oppilaitosten ohjaus- ja opetuskäytäntöjen kehittämisessä sekä oppilaitosjohdon, opettajankoulutuksen ja opetushenkilöstön täydennyskoulutuksen toteutuksessa.

8 MITEN SEGREGAATIO NÄKYY KOULUTUSVALINNOISSA JA KOULUTUSRAKENTEISSA?

Koulutusalojen ja ammattien eriytyminen (segregaatio) sukupuolen mukaan on Suomessa jyrkkää. Segregaation lieventämiseksi tarvitaan toimenpiteitä, jotka vaikuttavat muun muassa asenteisiin sekä koulutus- ja ammattivalintaan. On myös tärkeää, että sukupuolelleen ei-tyypillisen ammatin valinnoilla on työelämässä yhtäläiset mahdollisuudet.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011

■ Hallitusohjelmissa ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmissa on toistuvasti kiinnitetty huomiota segregaatioon ja siihen hitauteen, jolla koulutuksen ja työelämän jakautuminen naisten ja miesten aloihin on lieventynyt. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa asia on ollut esillä keskias-teen koulunuudistuksesta alkaen. Tällöin asetettiin konkreettisia tavoitteita sukupuolirakenteen asteittaiseksi tasoittamiseksi eri koulutusaloilla. Myöhemmissä kehittämissuunnitelmissa on asiasta joitakin mainintoja.

Kysymys on oleellinen sen vuoksi, että segregaatilla on vaikutuksia miesten ja naisten asemaan ja palkkaukseen työmarkkinoilla sekä heijastuksia myös muuhun elämiseen ja olemiseen. Koulutuksessa alkanut eriytyminen johtaa siihen, että miehet ja naiset sijoittuvat yhteiskunnassa ja työelämässä eri asemiin, tehtäviin, ammatteihin ja toimialoille. Eriytyminen miesten ja naisten aloihin näkyy mies- ja naisvaltaisten alojen palkkaeroina. Perinteiset ja stereotyyppiset käsitykset miesten ja naisten aloista rajoittavat koulutus- ja ammatinvalintojen tekemistä, jäykistävät työmarkkinoita ja vaikeuttavat tarpeettomasti työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamista. Segregaation purkamisen keskeisenä ajatuksena on, että naisilla ja miehillä olisi yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa itseään perheessä, työelämässä ja yhteiskunnassa (Juutilainen 2006).

Koulutuksessa sukupuolirakenteen epätasapaino voi näkyä monella tavalla. Segregoituminen voi ilmetä horisontaalisena, mikä tarkoittaa sitä, että tytöt ja pojat suorittavat opintoja ja tutkintoja eri koulutus- ja opintoaloilla. Segregaatio voi ilmetä myös vertikaalisena, mikä tarkoittaa eri koulutusasteilla tapahtuvaa eriytymistä.

Segregaation purkuun tähtäävät toimet on useimmiten kohdennettu naisiin. Tutkimukset viittaavatkin siihen, että tämän päivän yhteiskunnassa tyttöjen on kulttuuristen ja lähiympäristön asenteiden näkökulmasta helppompaa rikkoa sukupuolten välillä olevia rajoja ja astua perinteisille miesten alueille kuin vastaavasti poikien sijoittua perinteisille naisten alueille.

Asiaan on kiinnitetty huomiota myös miessukupuolen näkökulmasta. Miesten motivoimiseksi perinteisille naisten aloille on käynnistetty ohjaukseen liittyviä hankkeita. ”Poikapedagogiikan” kehittäminen on useissa yhte-

yksissä ollut esillä sen vuoksi, että koulussa heikosti menestyvät, opintonsa keskeyttäneet ja koulupudokkaat ovat useammin poikia kuin tyttöjä. Asialla on yleistä merkitystä, koska heikko koulutukseen osallistuminen ja keskeyttäminen voi johtaa pysyvään syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen.

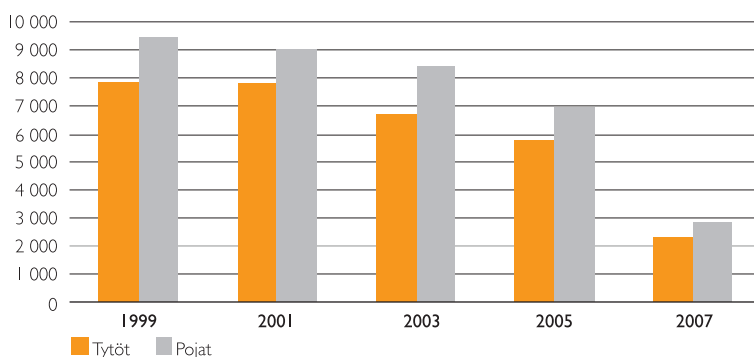
Tässä luvussa tarkastellaan sukupuolen mukaan tapahtuvaa eriytymistä siten, että ensin tarkastellaan tyttöjen ja poikien erilaisia oppiaine- ja koulutuslavalintoja perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa. Sen jälkeen kuvataan segregatiota ammatillisessa peruskoulutuksessa ja vertailun vuoksi myös korkeakouluopinnoissa. Lopussa on katsaus väestön koulutustasoon sukupuolen mukaan. Pääpaino on viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneessa kehityksessä.

8.1 SEGREGAATIO PERUSOPETUKSESSA

Tyttöjen ja poikien erilaiset kiinnostuksen kohteet näkyvät perusopetuksessa. Erityisesti peruskoulun yläluokilla on sellaisia oppiaineita, joissa voi valita syventäviä tai soveltavia oppimääriä. Näitä tytöt ja pojat valitsevat eri tavoin. Tyttöjen ja poikien valinnat ovat erilaisia muun muassa matematiikassa, luonnontieteissä ja kielten opiskelussa. Muita valintoja on kuvattu jo aikaisemmin oppiainekohtaisten opetussuunnitelman perusteiden yhteydessä.

Erityisesti matematiikan ja luonnontieteiden valinnat ja osaaminen vaikuttavat jatko-opintoihin pääsyyn ja koulutusalan valintoihin. Siksi niitä kuvataan tässä tarkemmin. Yleinen ilmiö on, että pojat suorittavat tyttöjä enemmän matematiikan ja luonnontieteiden valinnaisia opintoja. Matematiikan valinnaisten kurssien suorittajista poikien osuus on ollut tasaisesti noin 55 prosenttia vuosina 1999–2007 peruskoulun suorittaneista (kuvio 8.1).

Kuvio 8.1. Matematiikan valinnaiset kurssit peruskoulun oppimäärän suorittaneilla tytöillä ja pojilla 1999–2007

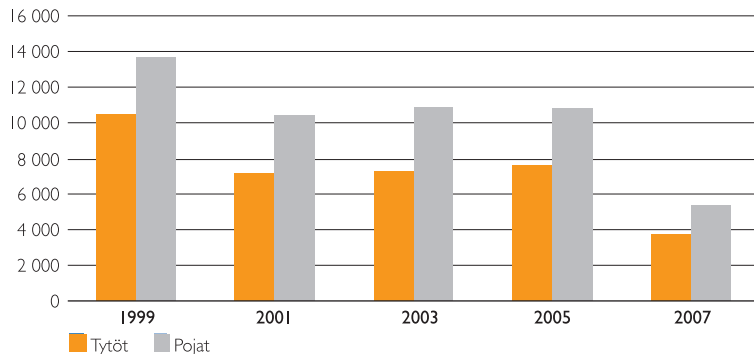
Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web –raportointipalvelu

Kuviosta näkyy, että valinnaisten kurssisuoritusten määrä on laskenut vuoden 2005 jälkeen, jolloin pakollisten kurssien määrää lisättiin. Tämän seurauksena sekä tyttöjen että poikien matematiikan opiskelu on lisäänty-

nyt. Pojat ovat tämänkin jälkeen valinneet tyttöjä useammin matematiikkaa, mutta erot matematiikan opiskelussa tyttöjen ja poikien välillä eivät ole enää määrällisesti suuria. Valinnaisuus on suuntautunut sekä tytöillä että pojilla muihin aineisiin.

Oheisessa kuviossa tarkastellaan luonnontieteiden valinnaisten kurssien opiskelua vuosina 1999–2007. Valinnaisten opintojen suorittaneiden määrä on myös luonnontieteiden aineryhmässä vähentynyt ja määrällinen ero sukupuolten välillä kaventunut.

Kuvio 8.2. Luonnontieteiden (fysiikka, kemia, biologia, maantiede) valinnaiset kurssit peruskoulun oppimäärän suorittaneilla tytöillä ja pojilla 1999-2007

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web –raportointipalvelu

Matematiikan ja luonnontieteiden valinnaisten kurssivalintojen lisäksi sukupuolten välillä on eroja vieraiden kielten opiskeluaktiivisuudessa. Kielivalinnat suuntautuvat peruskoulussa yleensä siten, että tytöt opiskelevat enemmän ja monipuolisemmin vieraita kieliä kuin pojat. Tyttöjen ja poikien väliset erot jatkuvat samanlaisina lukiokoulutuksessa. Liitetaulukossa 11.11 on tarkempia tietoja tyttöjen ja poikien tekemistä kielivalinnoista peruskoulun 7–9 vuosiluokilla.

Pojilla on yleensä tyttöjä enemmän koulunkäyntiin liittyviä ongelmia. Peruskoulun keskeyttäneistä oppilaista enemmistö on poikia. Samoin erityisopetukseen otetuista tai siirretyistä oli vuonna 2007 yhteensä 68 prosenttia poikia (liitetaulukko 11.12). Kaikissa siirron syynä olevissa ryhmissä (eriateinen vammaisuus, sopeutumattomuus, muu syy) on poikia enemmän kuin tyttöjä. Poikien osuus oli suuri erityisesti tunne-elämän häiriöiden, sopeutumattomuuden, autismin ja Asbergerin oireyhtymän vuoksi erityisopetukseen siirretyissä.

Yhteenvetona edellä olevasta:

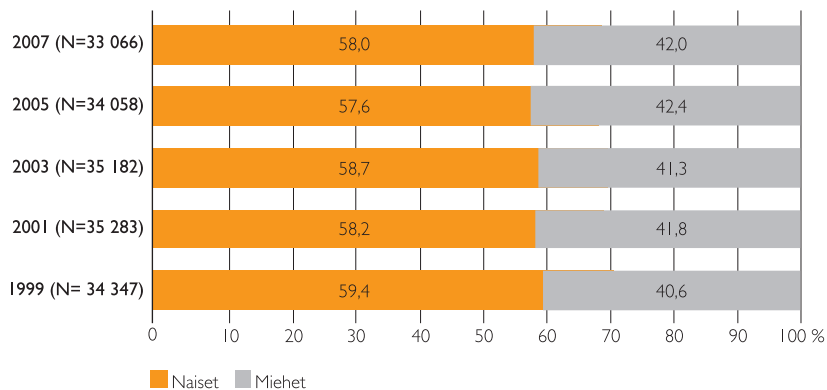
Tyttöjen ja poikien ainevalinnat suuntautuvat perusopetuksessa edelleen hieman eri tavoin, vaikka esimerkiksi matematiikan ja luonnontieteiden valinnoissa erot ovat määrällisesti kaventuneet. Pojilla on tyttöjä enemmän koulunkäyntiin liittyviä ongelmia, ja pojat myös keskeyttävät ja tarvitsevat erityisopetusta tyttöjä enemmän.

8.2 SEGREGAATIO PERUSKOULUN JÄLKEISESSÄ YLEISSIVISTÄVÄSSÄ KOULUTUKSESSA

Naiset hakeutuvat peruskoulun jälkeen miehiä useammin lukioon ja ovat olleet päiväoppikoulussa enemmistönä jo vuodesta 1910 lähtien (Anttalainen 1985, 72). Naiset hankkivat myös muuta yleissivistävää koulutusta miehiä hanakammin. Vapaan sivistystyön ja musiikkioppilaitosten opiskelijoista reilu enemmistö eli noin 70 prosenttia on naisia.

Naisten osuus ylioppilastutkinnon suorittaneista on pysynyt vajaassa 60 prosentissa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Naisten osuus on hieman vähentynyt ja miesten osuus vastaavasti kasvanut (kuvio 8.3).

Kuvio 8.3 Ylioppilastutkinnon suorittaneet vuosina 1999–2007

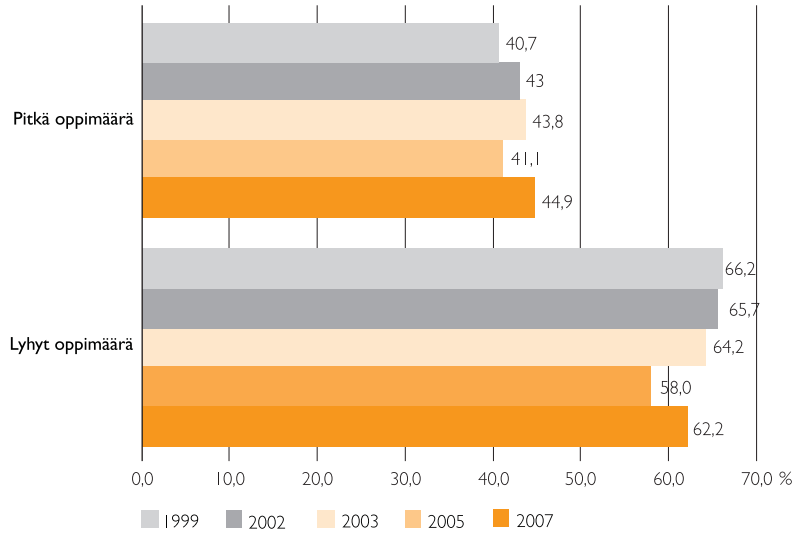
Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web –raportointipalvelu

Lukiokoulutuksessa näkyy sama ilmiö kuin perusopetuksen ainevalinnoissa. Lukioissa miehet opiskelevat matematiikkaa, fysiikkaa ja kemiaa suhteellisesti enemmän kuin naiset.

Kuviossa 8.4 ovat lukion päättötodistuksen saaneiden naisten ja miesten osuudet opiskelemaansa matematiikan pitkän tai lyhyen oppimäärän mukaan vuosina 1999–2007. Matematiikan pitkän oppimäärän³ suorittaneista opiskelijoista enemmistö on vuodesta toiseen ollut miehiä, ja lyhyen oppimäärän suorittaneista enemmistö on ollut naisia. Naisten kiinnostus matematiikan opiskelua kohtaan on kuitenkin lisääntynyt. Vuonna 1999 matematiikan pitkän oppimäärän suorittaneista opiskelijoista 42 prosenttia oli naisia, mutta vuonna 2007 naisten osuus oli jo 46 prosenttia eli kahdeksan vuoden aikana naisten osuus pitkän matematiikan opiskelijoista on kasvanut neljällä prosenttiyksiköllä.

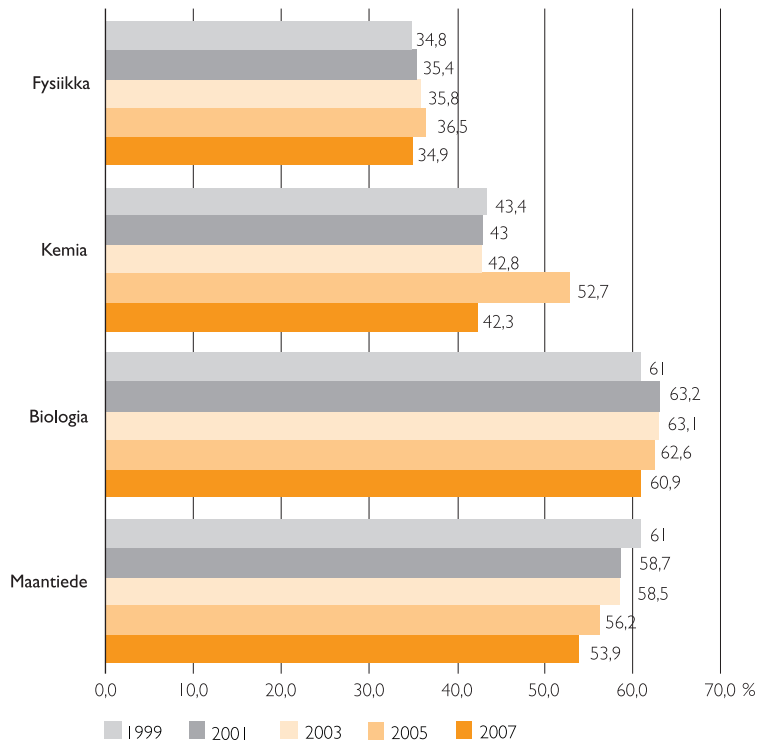
3 Lukion opiskelijat voivat valita joko matematiikan lyhyen tai pitkän oppimäärän. Lukion tuntijaossa pitkän oppimäärän laajuus on vähintään kymmenen pakollista kurssia ja lyhyessä oppimäärässä vähintään kuusi pakollista kurssia.

Kuvio 8.4. Naisten osuudet matematiikan pitkän ja lyhyen oppimäärän suorittaneista lukion päättötodistuksen saaneilla 1999–2007

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web –raportointipalvelu

Kuvio 8.5. Naisten osuudet luonnontieteiden syventävien kurssien suorittaneista lukion päättötodistuksen saaneilla 1999–2007

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web –raportointipalvelu

Sukupuolten välillä on eroja myös luonnontieteiden syventävien opintojen⁴ opiskelussa. Miehet suorittavat lukiossa huomattavasti naisia enemmän erityisesti fysiikan ja kemian syventäviä kursseja. Biologian osalta tilanne on kuitenkin päinvastainen. Biologiassa syventävien kurssien opiskelijoista yli 60 prosenttia on naisia. Samoin on ollut maantieteessä, jossa miesten osuus on kuitenkin kasvanut tasaisesti 2000-luvun aikana. Vuonna 2007 sukupuolijakauma oli melko tasainen.

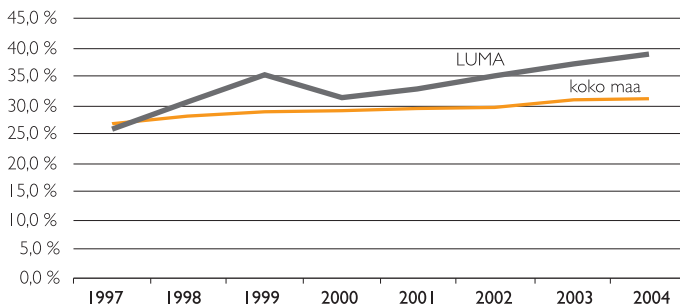
Matematiikan ja luonnontieteiden opiskelua on pyritty edistämään erilaisilla kehittämishankkeilla. Näistä merkittävin oli Opetushallituksen *Luonnontieteiden ja matematiikan LUMA* -kehittämishanke, joka toteutettiin vuosina 1997–2004. Siinä pyrittiin nostamaan lasten ja nuorten kiinnostusta matematiikan ja luonnontieteiden opiskelua kohtaan yleisesti, mutta erityisenä kohderyhmänä olivat tytöt.

LUMA -hankkeen aikana kerätyt indikaattorit osoittavat, että tyttöjen kiinnostus matematiikan opiskeluun kasvoi sekä hankkeessa mukana olevissa oppilaitoksissa että kaikissa muissakin oppilaitoksissa. Lukion suorittaneista tytöistä pitkän oppimäärän opiskelleiden osuus kasvoi 27 prosentista 33 prosenttiin koko maassa vuosien 1997 ja 2004 välillä. LUMA -hankkeessa mukana olleissa lukioissa nousu oli vieläkin suurempi eli 26 prosentista 39 prosenttiin. Vuonna 2000 hankkeeseen tuli mukaan uusia lukioita, mikä selittää hetkellistä notkahdusta (kuvio 8.6). Tytöt opiskelivat LUMA -lukioissa matematiikan ohella myös luonnontieteiden syventäviä kursseja suhteellisesti hieman enemmän kuin muissa lukioissa.

Sekä tyttöjen että poikien kiinnostus matematiikkaa ja luonnontieteellisiä aineita kohtaan kasvoi hankkeen aikana, mutta on sittemmin molemmilla sukupuolilla laskenut.

Tulokset osoittavat, että tyttöjen ja naisten on mahdollista astua perinteisille miesten alueille, mutta tavoitteessa pysyminen vaatii jatkuvaa asian vireillä pitämistä.

Kuvio 8.6. Matematiikan pitkän oppimäärän suorittaneet tytöt LUMA -hankkeessa mukana olevissa lukioissa ja koko maassa

Lähde: Opetushallitus (LUMA ohjelman arviointi)

4 Lukioikoulutuksessa fysiikassa ja kemiassa pakollisia kursseja on yksi, vastaavasti biologiasa ja maantieteessä pakollisia kursseja on kaksi. Pakollisten kurssien lisäksi koulutuksen järjestäjän on tarjottava fysiikassa vähintään seitsemän, kemiassa neljä, biologiasa kolme ja maantieteessä vähintään kaksi kurssia. Luonnontieteissä samoin kuin matematiikassa syventävien kurssien suorittaneiden opiskelijoiden määrät ovat laskeneet viimeisen vuosien aikana.

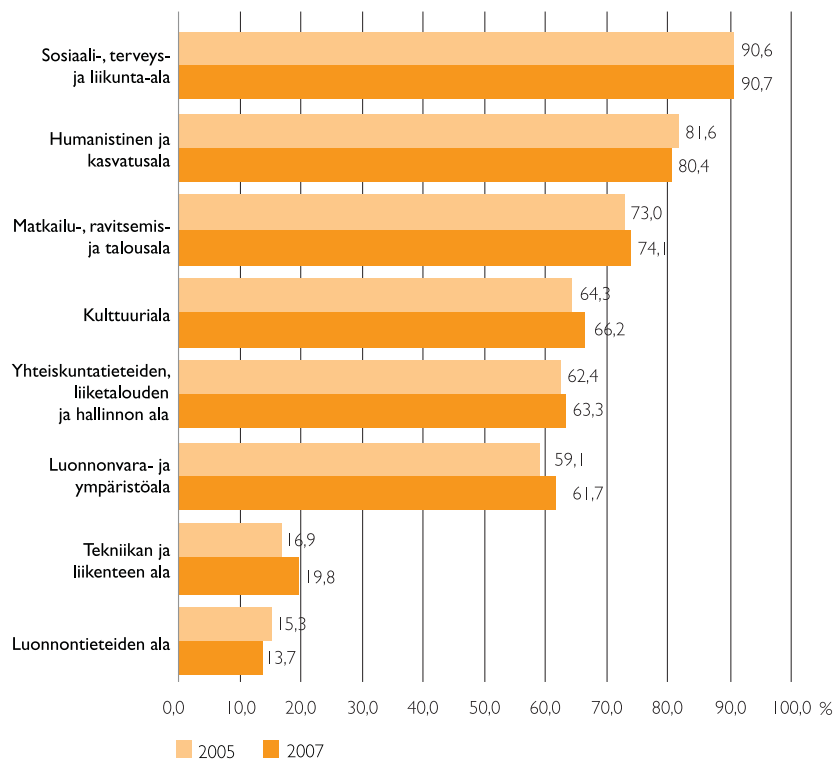
Yhteenvetona lukiokoulutuksesta:

Lukion opiskelijoista enemmistö, hieman vajaa 60 prosenttia, on naisia. Ylioppilastutkinnon suorittaneista miesten osuus on hieman noussut, mutta ei oleellisesti. Lukiossa naiset opiskelevat miehiä enemmän kieliä, miehet vuorostaan matematiikkaa ja luonnontieteitä. Naisten osuus matematiikan pitkän oppimäärän suorittaneista on viime vuosina kasvanut. Kehittämissankkeet osoittavat, että kiinnostuksen kohteisiin on mahdollista vaikuttaa.

8.3 SEGREGAATIO AMMATILLISESSA PERUSKOULUTUKSESSA

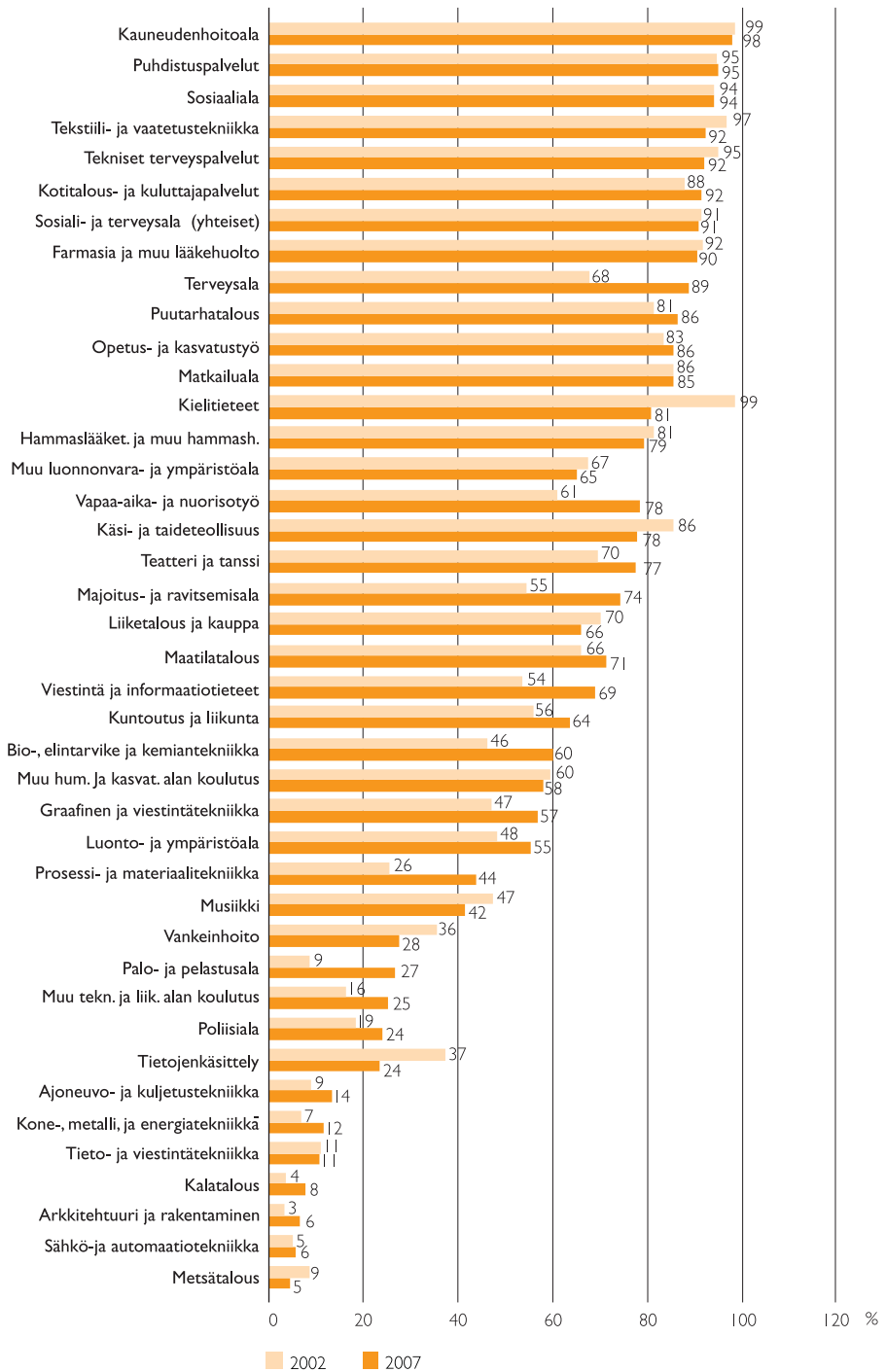
Ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista keskimäärin puolet on naisia ja puolet miehiä, mutta koulutus- ja opintoalat ovat edelleen vahvasti eriytyneet miesten ja naisten aloihin. Oheisessa kuviossa on kuvattu naisten prosentuaalisia osuuksia ammatillisen peruskoulutuksen hakijoista koulutusaloittain vuosina 2005 ja 2007. Hakeutuminen eri koulutusaloille on näinä vuosina pysynyt melko muuttumattomana.

Kuvio 8.7. Naisten osuudet ammatilliseen peruskoulutukseen hakeneista koulutusalan mukaan 2005 ja 2007

Lähde: Opetushallituksen yhteishakutilastot

Kuvio 8.9. Naisten osuudet oppilaitosmuotoisen ammatillisen koulutuksen uusista opiskelijoista eri opintoaloilla 2002 ja 2007

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna on kuitenkin havaittavissa muutoksia. Ammattikasvatustahallituksen vuonna 1985 tekemän selvityksen mukaan vuonna 1979 suurin osa (60 prosenttia) ammatillisen koulutuksen opiskelijoista valmistui aloilta, jotka olivat lähes täysin sukupuolen mukaan eriytyneitä (91–100 prosenttia miehiä tai naisia). Vain 37 prosenttia valmistui aloilta, joissa miehiä tai naisia oli tätä tasaisemmin (61–90 prosenttia). Vuonna 2007 täysin eriytyneet alat olivat vähemmistönä. Uusista opiskelijoista enää 35 prosenttia aloitti aloilla, jotka olivat edellä kuvatun mukaisesti täysin sukupuolen mukaan eriytyneitä (91–100 prosenttia). Enemmistö opiskelijoista aloitti opiskelunsa sellaisilla aloilla, joilla opiskeli miehiä ja naisia tätä tasaisemmin (60–90 prosenttia).

Muutoksia on nähtävissä myös edellä kuvattuja koulutusaloja yksityiskohtaisemmassa, opintoaloittaisessa, tarkastelussa (Kuvio 8.9). Naisten osuus uusista opiskelijoista on kasvanut 2000-luvulla monilla miesvaltaisilla opintoaloilla, esimerkiksi prosessi- ja materiaalitekniikassa sekä palo- ja pelastusalalla. Näillä opintoaloilla naisten osuus lisääntyi viidessä vuodessa lähes 20 prosenttia. Merkille pantavia ovat myös poliisiala, ajoneuvo- ja kuljetustekniikka sekä kone-, metalli- ja energiatekniikan opintoalat, joissa naisten osuudet ovat kasvaneet huomattavasti. Miesten osuudet ovat lisääntyneet jonkin verran käsi- ja taideteollisuudessa ja kotitalous- ja kuluttajapalveluissa.

Opintotaloittain tarkasteltuna perinteisesti hyvin naisvaltaiset opintoalat, kuten kauneudenhoito, puhdistuspalvelut ja sosiaali- ja terveysala näyttävät säilyvän kaikkein sitkeimmin naisvaltaisina. Vastaavasti rakennusala, sähkötekniikka ja metsätalousala ovat miesten linnakkeita, vaikka näilläkin opintoaloilla on jo muutama prosentti naisia.

8.4 SEGREGAATIO KORKEAKOULUTUKSESSA

Sukupuolen mukainen eriytyminen näkyy myös korkeakouluopinnoissa, mutta ei niin vahvana kuin ammatillisessa peruskoulutuksessa.

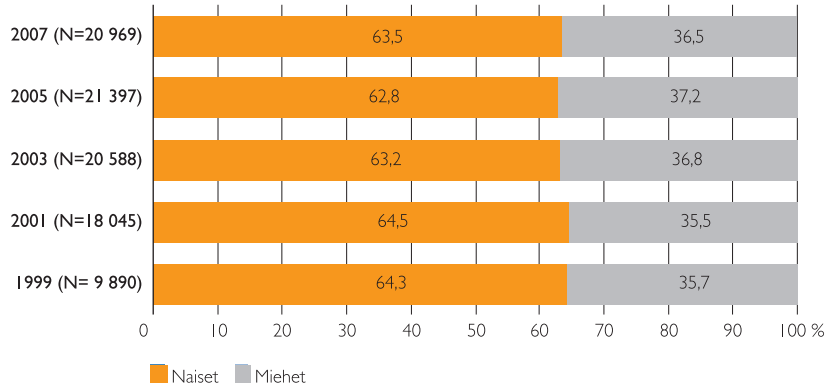
Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneista enemmistö on naisia. Miesten ja naisten osuudet ovat pysyneet melko muuttumattomina vuodesta 1999 alkaen. Miesten osuus tutkinnon suorittaneista on lisääntynyt noin prosenttiyksikön verran ja vastaavasti naisten osuus vähentynyt. Naisten enemmistö johtuu osittain siitä, että miehet keskeyttävät ammattikorkeakouluopintonsa naisia herkemmin (liitetaulukko 11.21).

Koulutusaloittain tarkasteltuna ammattikorkeakouluopiskelijoiden sukupuolirakenne on samankaltainen kuin ammatillisessa peruskoulutuksessa. Ammattikorkeakouluopinnoissa on kuitenkin havaittavissa tasoittumista hieman enemmän kuin peruskoulutuksessa. Esimerkiksi sosiaali-, terveys- ja liikunta-alan uusista ammattikorkeakouluopiskelijoista naisten osuus on hieman vähentynyt ja miesten osuus kasvanut.

Miesten osuus ammattikorkeakoulujen uusista opiskelijoista on kasvanut eniten yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon alalla. Näillä aloilla kasvu oli kahdeksan prosenttiyksikköä vuosien 2002 ja 2008 välillä.

Naisten osuus uusista opiskelijoista on kasvanut hieman luonnonvara- ja ympäristöalalla, mutta vähentynyt huomattavasti luonnontieteiden alalla 2000-luvulla. Sama on tapahtunut myös ammatillisessa peruskoulutuksessa etenkin tietojenkäsittelyn alalla.

Kuvio 8.10. Ammattikorkeakouluissa suoritettut tutkinnot vuosina 1999–2007⁶

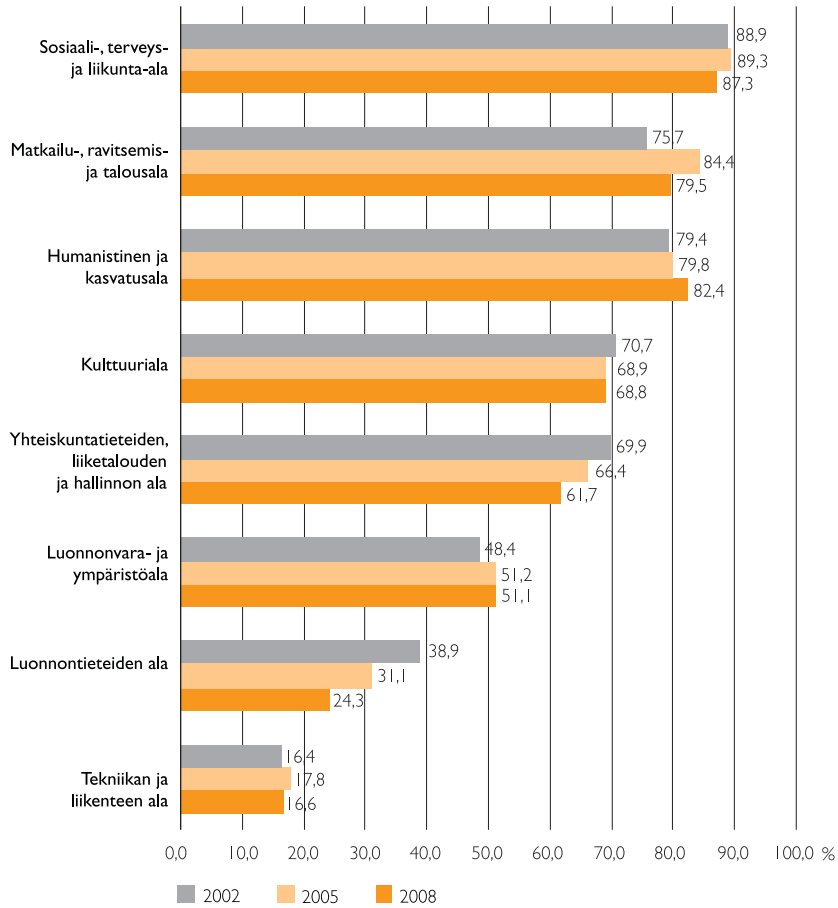
Lähde: Tilastokeskus. Oppilaitostilastot 2000–2008

Sukupuolirakenteen tasoittumista on tapahtunut nopeimmin yliopisto-opinnoissa. Sukupuolen mukainen eriytyminen näkyy yliopisto-opinnoissa voimakkaimmin tekniikan ja liikenteen alalla, jossa vain 25 prosenttia on naisia. Myös tekniikan ja luonnontieteiden aloilla naisten osuus on jonkin verran lisääntynyt vuodesta 2002 vuoteen 2008.

Naiset suorittavat yliopistoissa miehiä enemmän tutkintoja (kuviot 8.11). Naisten osuus on nykyisin yli 60 prosenttia yliopistotutkinnon suorittaneista, vaikka miesten osuus yliopisto-opiskelijoista on kaikkiaan noin 46 prosenttia. Naiset suorittavat erityisesti alempia korkeakoulututkintoja miehiä enemmän (liitetaulukko 11.23). Nykyisin lisensiaattitutkinnon suorittaneista enemmistö on naisia. Tohtorin tutkintoja suorittavat miehet ja naiset lähes yhtä paljon.

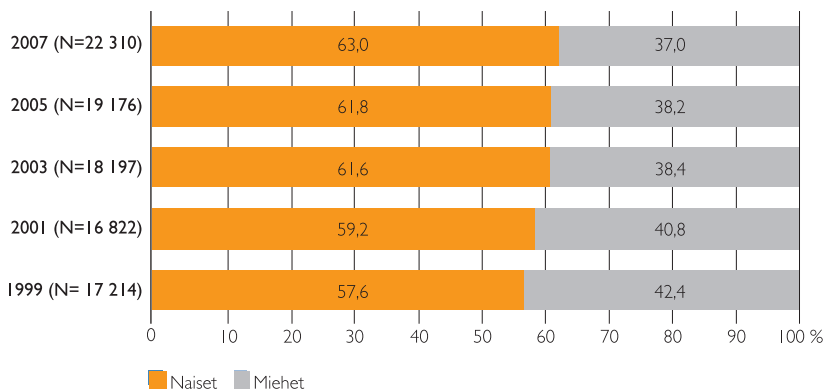
⁶ Kuvion tiedoissa on mukana kaikki ammattikorkeakoulussa suoritettut tutkinnot.

Kuvio 8.11. Naisten osuus ammattikorkeakoulujen uusista opiskelijoista koulutusaloit-
tain vuosina 2002, 2005 ja 2008⁷

Lähde: Tilastokeskus. Korkeakoulutilastot

Kuvio 8.12 Yliopistoissa suoritettut tutkinnot sukupuolen mukaan 1999-2007⁸

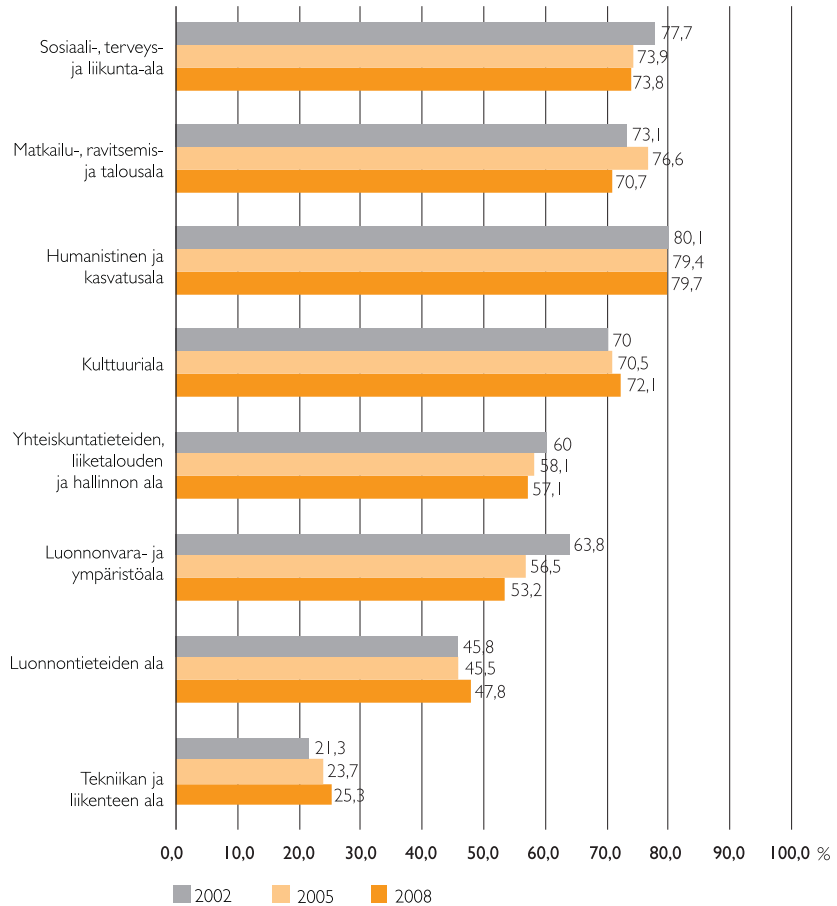
Lähde: Tilastokeskus. Korkeakoulutilastot

7 Kuvion tiedoissa on mukana kaikkien ammattikorkeakoulututkintojen uudet opiskelijat.

8 Kuvion tiedoissa on mukana kaikki yliopistotutkinnot (alemmat ja ylempät korkeakoulututkinnot) sekä yliopistojen jatkotutkinnot (lisensiaatti- ja tohtoritutkinnot sekä lääkärin erikoistumiskoulutus).

Sukupuolen mukainen eriytyminen näkyy yliopisto-opinnoissakin voimakkaimmin tekniikan ja liikenteen alalla, jolla vuonna 2008 uusista opiskelijoista 25 prosenttia oli naisia. Naisten osuus on kasvanut 2000-luvulla. Vastaavasti sosiaali- ja terveysalalla naisten osuus on hieman vähentynyt kuuden vuoden aikana.

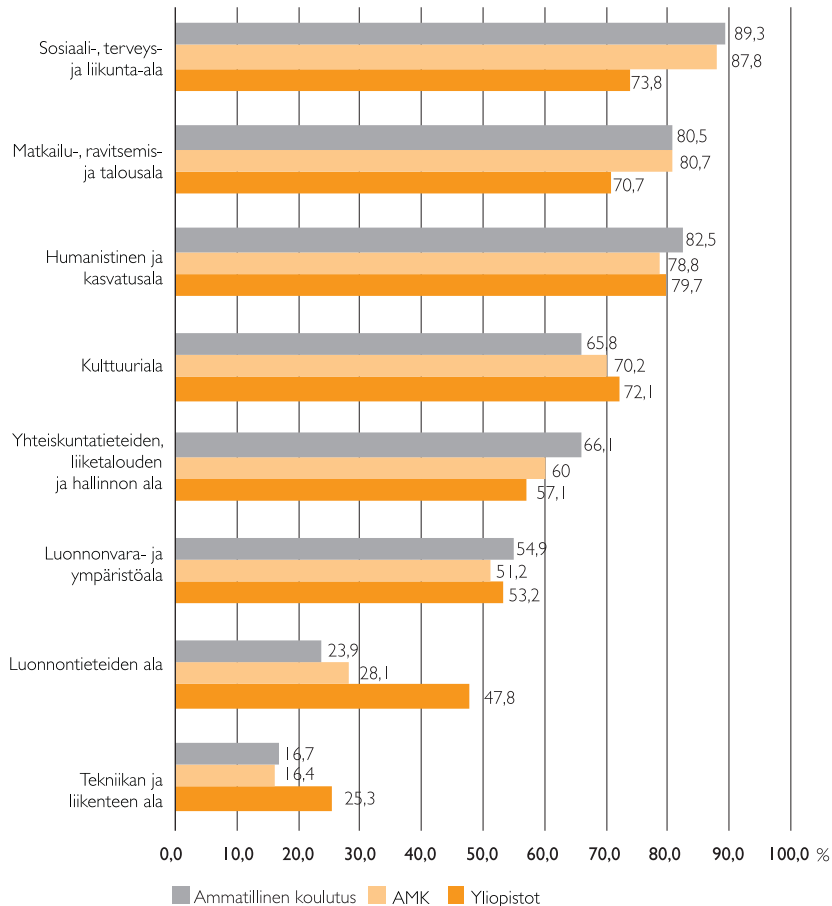
Kuvio 8.13 Naisten osuus yliopistojen uusista opiskelijoista koulutusaloittain vuosina 2002 ja 2008

Lähde: Tilastokeskus. Korkeakoulutilastot

Kuviossa 8.14 on kuvattu kaikkia koulumuotoja. Siitä näkyy, että sukupuolen mukainen eriytyminen on vahvinta ammatillisessa peruskoulutuksessa ja heikentyy korkeakouluopintojen vaiheessa ja erityisesti yliopisto-opinnoissa. Tämä ilmiö on ollut näkyvissä jo 1970-luvulta alkaen (Anttalainen 1985, 75).

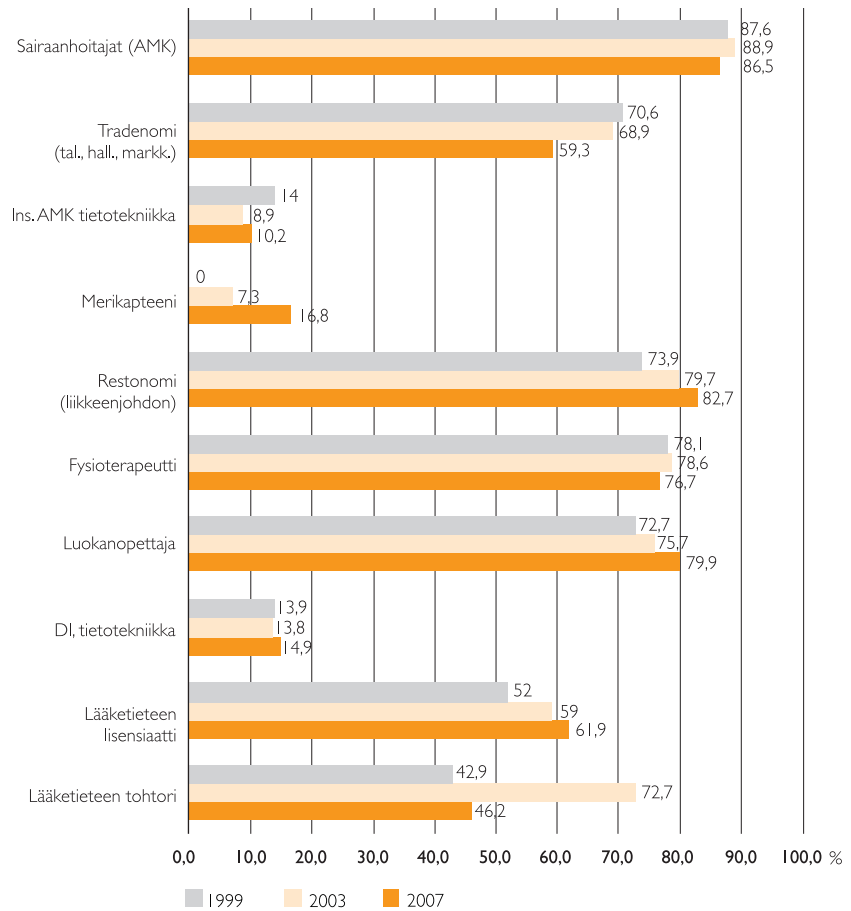
Kuvio 8.14 Naisten osuus uusista opiskelijoista eri koulutusaloilla ja -asteilla 2007

Lähde: Tilastokeskus

Seuraavassa on poimintoja yksittäisistä tutkinnoista, jotka osoittavat sekä pysyvyyttä (esimerkiksi sairaanhoitajat, fysioterapeutit) että muutoksen mahdollisuuksia (esimerkiksi tradenomi, lääkäri, merikapteeni). Yhteistä kaikilla koulutusaloilla ja -asteilla on kuitenkin se, että muutokset naisten ja miesten koulutusosalavalinnoissa näyttävät tapahtuvan hyvin hitaasti.

Kuvio 8.15. Naisten osuus uusista opiskelijoista eräissä yksittäisissä tutkinnoissa 2007

Lähde: Tilastokeskus. Oppilaitostilastot 1999-2008

Yhteenvedona koulutusalan ja -asteen mukaisesta segregaatiokehityksestä:

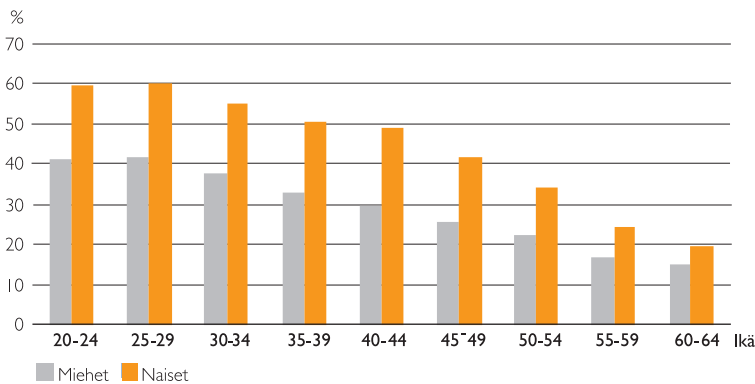
Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista ja tutkinnon suorittaneista keskimäärin puolet on miehiä, mutta koulutusalojen välillä on suuria eroja. Kaikilla opintoaloilla opiskelee nykyisin sekä miehiä että naisia. Edelleen on kuitenkin perinteisiä naisten aloja, kuten sosiaali- ja terveysala, puhdistuspalveluala ja yleensä hoiva-alat. Vastaavasti miesten aloja ovat metsätalous ja useat opintoalat tekniikassa ja liikenteessä. Segregaation lieventymistä on tapahtunut eniten yliopisto-opinnoissa.

8.5 MIESTEN JA NAISTEN KOULUTUSRAKENNE JA TASO KANSAINVÄLISESSÄ VERTAILUSSA

Väestön koulutusrakenteessa näkyy koulutusjärjestelmässä vuosikymmenien aikana tapahtunut segregaatiokehitys. Vuonna 2007 Suomen 15 vuotta täyttäneestä väestöstä noin 65 prosenttia on suorittanut perusasteen jälkeisen tutkinnon (liitetaulukko 11.1). Naisten ja miesten osuudet ovat keskimäärin lähes yhtä suuria, mutta yleissivistävän pohjakoulutuksen, koulutusasteen ja -alan sekä iän mukaan tarkasteltuna on miesten ja naisten välillä huomattavia eroja.

Vuonna 2007 ylioppilastutkinnon oli suorittanut keskimäärin 28 prosenttia 15 vuotta täyttäneestä väestöstä. Miehistä 24 prosentilla ja naisista 33 prosentilla oli ylioppilastutkinto. Eniten ylioppilastutkinnon suorittaneita oli nuorten 25–29 vuotta täyttäneiden ikäryhmässä, jossa myös erot miesten ja naisten välillä ovat suurimmillaan, lähes 20 prosenttiyksikköä (kuvio 8.16).

Kuvio 8.16. Ylioppilastutkinnon suorittaneiden osuudet vastaavan ikäisestä väestöstä sukupuolen mukaan 2007

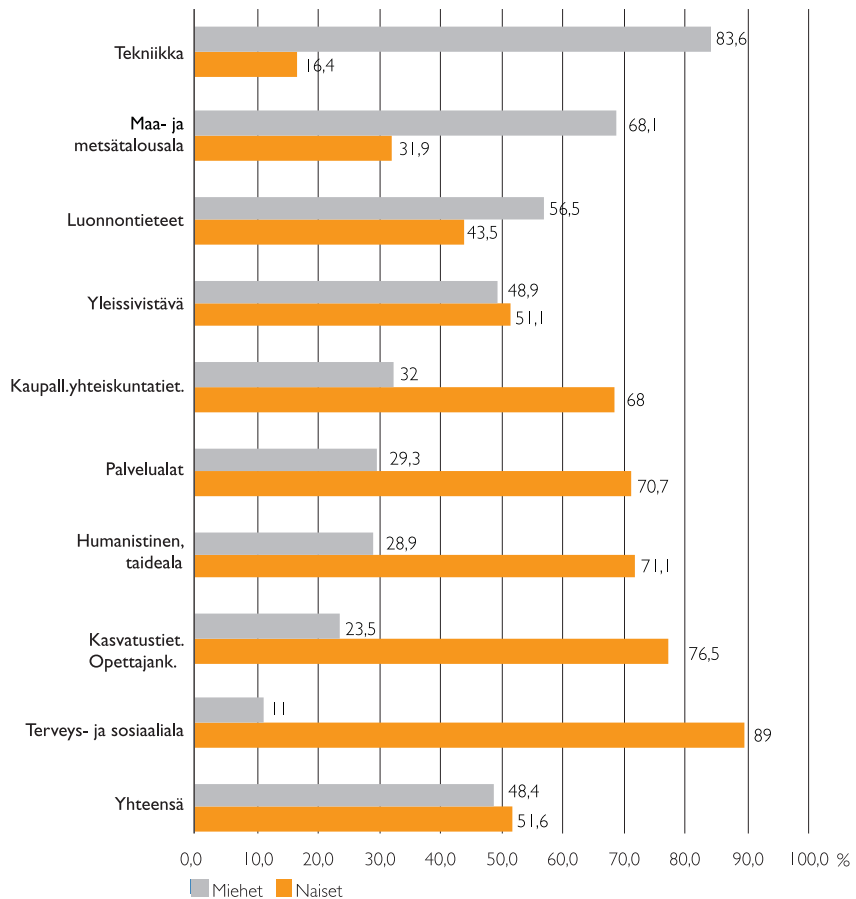
Naiset ovat aikaisemmin jääneet miehiä useammin pelkän yleissivistävän koulutuksen varaan. Tämä viittaa siihen, että ylioppilastutkinnon suorittaneiden naisten on ollut miehiä hieman vaikeampi päästä yliopisto-opintoihin taikka yleensä jatko-opintoihin (liitetaulukko 11.1).

Ammatillisen koulutuksen suorittaneissa on keskimäärin lähes yhtä paljon miehiä ja naisia, mutta miehillä on naisia useammin keskiasteen ja naisilla taas korkea-asteen ammatillinen tutkinto takanaan. Korkeakoulututkinnon suorittaneista naiset ovat lievänä enemmistönä. Lisensiaatin ja tohtorin tutkinnon suorittaneista enemmistö on miehiä, kun tarkastellaan aikuisväestöä kokonaisuudessaan (liitetaulukko 11.2).

Myös väestön tutkintorakenteessa näkyy selkeästi se, että miehet ja naiset ovat suorittaneet eri alojen tutkintoja. Tekniikan ala on miesvaltaisin. Maa- ja metsätalouseläimen tutkinnon suorittaneissa on yli kaksi kertaa enemmän miehiä kuin naisia. Myös luonnontieteellisen alan tutkintoja miehet ovat

suorittaneet hieman useammin kuin naiset. Selvästi naisvaltaisia koulutusaloja ovat terveys- ja sosiaalialat, kasvatustieteen ala ja opettajankoulutus, palveluala, humanistinen ja taideala sekä kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala. Yleissivistävä koulutusala tarkoittaa lähinnä sellaisia ylioppilastutkinnon suorittaneita, jotka eivät ole vielä suorittaneet muuta tutkintoa. Tässä tarkastelussa ei ole miesten ja naisten välillä kovin suurta eroa.

Kuvio 8.17. Perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittanut väestö koulutusalan ja sukupuolen mukaan 2007

Lähde Tilastokeskus. Oppilaitostilastot 2008

Ikäryhmittäin tarkasteltuna paljastuu miesten ja naisten välillä huomattavia eroja. Nuorehkoilla alle 35 vuoden ikäisillä miehillä on naisia useammin ammatillinen tutkinto (Tilastokeskuksen koulutusasteet 3-5) takanaan. Tätä vanhemmat työikäiset naiset ovat kuitenkin miehiä paremmin ammatikoulutettuja (liitetaulukko 11.3).

Nuorehkot naiset ovat suorittaneet miehiä enemmän korkeakoulututkintoja aina 50 ikävuoteen saakka, ja erityisesti alle 35-vuotiaat naiset erottuvat edukseen. Vanhemmissa yli 50-vuotiaiden ikäryhmissä korkeakoulututkinnon suorittaneiden miesten osuus on kuitenkin suurempi kuin naisten.

Väestön koulutustasosta on myös iän ja sukupuolen mukaan tehtyjä kansainvälisiä vertailuja. Viimeisimmät OECD:n vertailut ovat vuodelta (Education at a Glance 2009), jossa on katsottu perusopetuksen jälkeisten (keskiasteen) tutkintojen sekä korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuksia ikäryhmittäin ja sukupuolen mukaan.

OECD:n vertailu osoittaa, että Suomessa väestön koulutustaso on kansainvälisesti verrattuna korkea. Erityisesti nuorehkojen naisten koulutustaso on maailman huippua, kun sitä mitataan peruskoulun jälkeen suoritettuihin tutkintoihin taikka korkeakoulututkintojen suorituksina. Suomalaisista 25–44 vuoden ikäisistä naisista yli 90 prosenttia on suorittanut peruskoulun jälkeisen tutkinnon. Vastaavaan lukuun yltää vain alle kymmenen OECD:n piiriin kuuluvaa maata (liitetaulukko 11.24). Suomalaiset naiset sijoittuvat yhdessä norjalaisten ja muiden pohjoismaiden naisten kanssa myös korkeakouluopintojen suorituksessa maailman kärkeen. Vain Kanada, Korea ja Japani menevät korkeakoulututkinnossa Suomen naisten edelle (liitetaulukot 11.25 ja 11.26).

Yhteenvetona väestön koulutustasosta:

Naisten koulutustaso on Suomessa noussut nopeasti ja nuorehko naiset ovat keskimäärin korkeammin koulutettuja kuin miehet. Nuorehkojen naisten koulutustaso on OECD maiden kärkitasoa, kun sitä mitataan ja verrataan peruskoulun jälkeisten (keskiasteen) tutkintojen suorituksina ja korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuksina ikäryhmittäin ja sukupuolen mukaan.

9 PERUSOPETUKSEN VAIKUTTAVUUS JA SUKUPUOLTEN TASA-ARVO

"Hallitus turvaa tasapuoliset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen. Perusopetuksen voimavaroja vahvistamalla ehkäistään ja lievennetään lasten ja nuorten syrjäytymistä."

Vanhasen II Hallitusohjelma 2007

■ Elinikäisen oppimisen yhteiskunnassa perusopetus luo perustaa nuorten tuleville opinnoille ja koulutusasenteille. Siksi perusopetuksen oppimistuloksia ja koululaisten opiskeluasenteita seurataan aktiivisesti koulutuksen tasa-arvon toteutumisen näkökulmasta; paitsi koulujen ja alueiden välisiä eroja myös tyttöjen ja poikien välisiä eroja raportoidaan kaikkien arviointien yhteydessä. Opetushallituksen toteuttamien perusopetuksen oppimistuloksien seuranta-arviointien tarkoituksena on selvittää sitä, miten hyvin perusopetukselle opetussuunnitelman perusteissa asetetut tavoitteet on saavutettu. Suomi on saanut myös arvokasta tietoa perusopetuksen laadusta ja vaikuttavuudesta osallistumalla kansainväliseen PISA -tutkimukseen, jossa vuonna 2006 oli mukana jo 57 OECD maata.

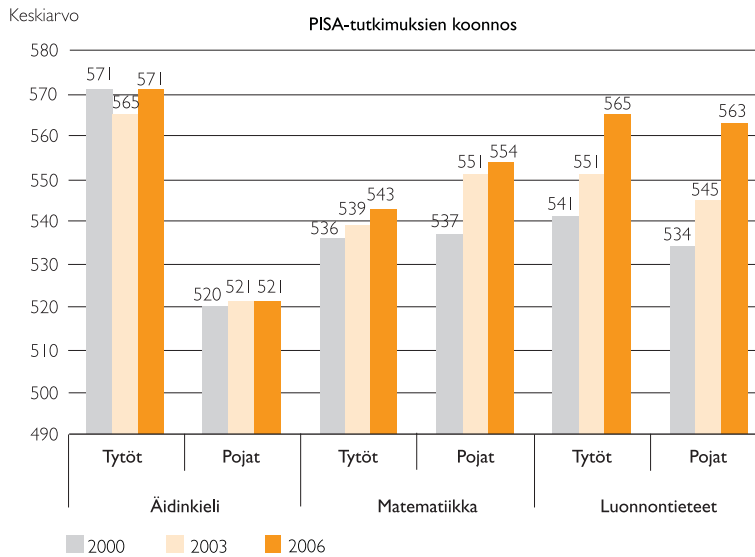
9.1. KANSAINVÄLINEN PISA- TUTKIMUS JA TYTTÖJEN JA POIKIEN VÄLISET EROT

PISA -tutkimusten ansiosta Suomi on tullut tunnetuksi hyvien koulusäävutusten maana. Etenkin suomalaisten tyttöjen erinomainen menestys on herättänyt suurta kansainvälistä huomiota. Kuvioon 9.1. on tiivistetty PISA -tutkimusten tulokset, jotka osoittavat suomalaisten nuorten tuloksien olevan selvästi kansainvälistä keskiarvoa (500 pistettä) korkeampia kaikissa arvioinneissa.

Tyttöjen ja poikien suoritustasoerot ovat Suomessa etenkin äidinkielen osalta olleet tyttöjen eduksi huomattavan suuria. Vuoden 2000 PISA -tutkimuksessa lukutaidon osalta tyttöjen ja poikien osaamisen tasoero oli samansuuruinen kuin kansallisissa äidinkielen oppimistulosarvioinneissa. Kansainvälisessä vertailussa tuli esille myös se, että erosta huolimatta poikien lukutaidon taso oli Suomessa korkein muihin OECD-maihin verrattuna. Tyttöjen ja poikien ero kertoo ennen muuta tyttöjen todella erinomaisesta suorituksesta. (Linnakylä 2002, 73–81).

Matematiikan ja luonnontieteiden osalta tyttöjen ja poikien väliset erot olivat ensimmäisessä PISA -tutkimuksissa pieniä, mutta vuosina 2006 ja 2007 poikien matematiikan tulokset ovat olleet parempia kuin tytöillä. Erot eivät kuitenkaan ole yhtä suuria kuin lukemisen alueella. (OECD 2000, 2003, 2006)

Kuvio 9.1. PISA -tutkimuksien tuloksia sukupuolen ja arvioidun osaamisalan mukaan.

9.2 KANSALLISTEN ARVIOINTIEN HAVAINTOJA

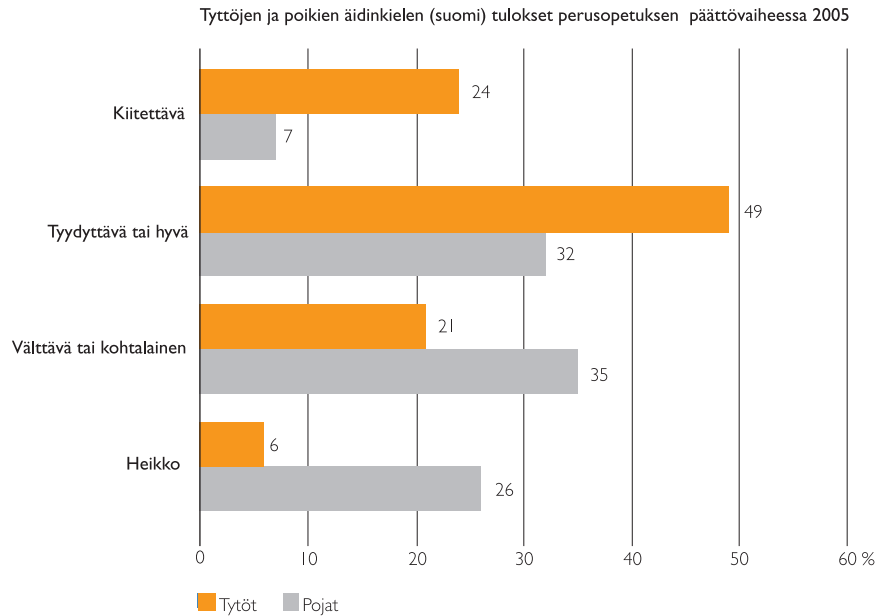
9.2.1 Äidinkielen osaaminen ja vieraiden kielten oppimistuloksia

Äidinkielen perusopetuksen päättöarvioinnissa tytöt ovat menestyneet lukemisen, kielentuntemuksen ja suullisen viestinnän taidoissa ja kirjoittamisen taidoissa poikia paremmin sekä suomen- että ruotsinkielisissä kouluissa (Lappalainen 2000, 63–64, 89 ja 2006, 45, Hannén 2001, 36, Silverström 2006, 5). Viestintätaitojen arvioinnissa ryhmäkeskustelujen puheenvuorojen sisältöä, tavoitteellisuutta ja ryhmäkäyttäytymistä arvioitaessa tytöt suoriutuivat kaikilla osa-alueilla paremmin kuin pojat (Uusitalo 2003, 68).

Äidinkielessä verrattaessa saman arvosanan todistukseensa saaneiden tyttöjen ja poikien suorituksia kansallisissa arvioinneissa on havaittu, että tytöt saavat suoritustasoaan heikompia ja pojat suoritustasoaan parempia numeroita sekä suomen- että ruotsinkielisissä kouluissa (Silverström 2008, 11–12 ja Lappalainen 2008, 69–73).

Perusopetuksen päättövaiheen kansallisessa ja kansainvälisessä englannin kielen arvioinnissa tytöt menestyivät kaikilla kielitaidon osa-alueilla paremmin kuin pojat (Tuokko 2000, 5 ja 2003, 15). Suomenkielisissä kouluissa poikien ja tyttöjen oppimistulosten erot ruotsin kielessä olivat suuria etenkin kielen rakenteiden hallinnassa ja kirjoittamisessa (Tuokko 2002, 62). Vastaavasti ruotsinkielisissä kouluissa tehdyssä suomen kielen (finska) oppimistulosten arvioinnissa vuonna 2001 tyttöjen suomen kielen hallinta oli jonkin verran parempaa kuin poikien (Toropainen 2002, 77). Ranskan, venäjän ja saksan oppimistuloksien arvioinnissa tytöt menestyivät kaikissa kielissä poikia paremmin (Väisänen 2003, 8).

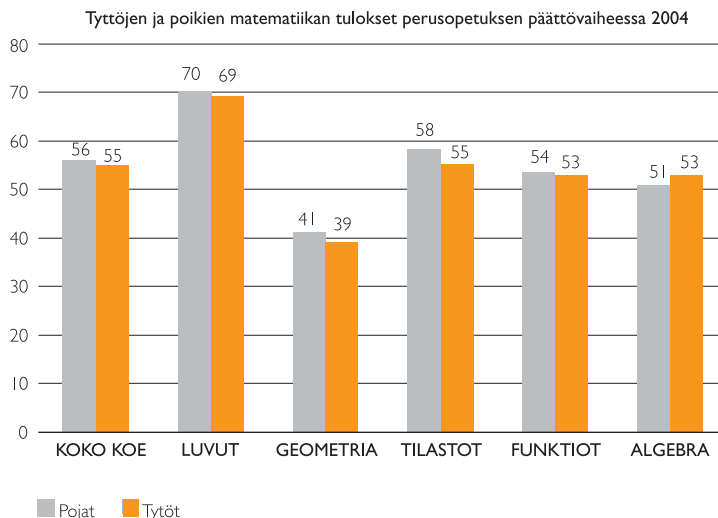
Kuvio 9.2. Tyttöjen ja poikien äidinkielen (suomi) tulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2006.

9.2.3 Matematiikan osaaminen

Perusopetuksen päättövaiheen matematiikan osaamisen arvioinneissa yleistasossa ei olennaisia eroja tyttöjen ja poikien välillä ole, vaikka pientä heilahtelua osa-alueittain esiintyy. Jos eroja on, ne ovat yleensä poikien eduksi. Kokonaisuudessaan tyttöjen ja poikien erot ovat olleet hyvin pieniä, kuten käy ilmi kuviosta 9.2. Pojat ovat matematiikan osaamisen suhteen tyttöjä heterogeenisempi joukko. (Mattila 2005, 8)

Kuvio 9.3. Tyttöjen ja poikien matematiikan tulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2005

Poikien koulussa saama matematiikan todistusarvosana ja kansallisissa arvioinneissa osoitettu osaaminen eivät aivan vastaa toisiaan: pojilta vaaditaan samaan todistusarvosanaan hieman enemmän osaamista kuin tytöiltä (Mattila 2004, 16). Ero osaamisen ja todistusarvosanan välillä ei kuitenkaan ole yhtä suuri kuin äidinkielessä, jossa tytöt saavat selkeästi osaamistasoaan alempia arvosanoja ja pojat osaamistasoaan parempia arvosanoja.

9.3 MAAHANMUUTTAJAOPPILAJEN OPPIMISTULOKSISTA

Perusopetuksen päättövaiheessa tehdyissä äidinkielen ja matematiikan arvioinneissa muuta kuin suomen tai ruotsin kieltä äidinkielenään puhuvat menestyivät selvästi muita oppilaita heikommin. Vaikka yleisesti ottaen maahanmuuttajaoppilaat menestyvät opinnoissaan muita heikommin, joukossa on kuitenkin myös arvioinneissa erinomaisesti menestyviä. Maahanmuuttajaoppilaidenkin keskuudessa tytöt menestyvät yleisesti ottaen poikia paremmin, mutta ero tyttöjen ja poikien suoritusten välillä ei ole yhtä suuri kuin kantaväestön keskuudessa. (Kuusela 2008, 102–105)

Vertailtaessa kantaväestön ja vieraskielisten oppilaiden perusopetuksen päättövaiheessa todistuskeskiarvoja havaitaan, että toisen polven maahanmuuttajaoppilaiden keskiarvo on parempi kuin kantaväestön mutta ensimmäisen polven maahanmuuttajilla todistuskeskiarvo on huonompi kuin kantaväestöllä (Karppinen 2008, 143).

9.4 EROJA ASEENTEISSA JA KOULUKOKEMUKSISSA

9.4.1 Itseluottamus ja suhtautuminen oppiaineisiin

Tyttöjen ja poikien suhtautuminen koulutyöhön vaihtelee. Se kasvatuspsykologinen havainto, että tyttöjen minäkuva on relationistinen ja poikien itsemäärämiskeskinen, näyttää saavan vahvistusta oppimaan oppimisen arvioinnin yhteydessä. Tytöt arvioivat useammin kuin pojat itsensä hyviksi koululaisiksi, kun taas pojat pitivät itseään useammin piittaamattomina koululaisina. Sukupuolierot näyttävät säilyvän samansuuntaisina koko perusopetuksen ajan. (Hautamäki A. & Hautamäki J. 2000, 178–181)

Itsetuntoa on mitattu WHO -tutkimuksissa vuosina 1994 - 2006, eikä tuloksessa ole tapahtunut tyttöjen ja poikien kohdalla muutosta: Yläkoululaisia koskeneissa vertailuissa suomalaispoikien itsetunto näyttää olevan parempi kuin tyttöjen (Kämppi 2008, 77). Poikien luottamus omiin kykyihinsä nimenomaan matematiikan osajana näyttää selvästi suuremmalta kuin tyttöjen (Mattila 2005, 151 ja Scheinin 2000, 160). Kieliaineissa taas tytöt luottavat itseensä kielten oppijoina enemmän kuin pojat (Scheinin 2000, 160).

Suhtautuminen oppiaineisiin näyttää eriytyvän jo varhain. Jo perusopetuksen 3. luokalla poikien asenteet matematiikkaa kohtaan ovat myönteisempiä kuin tyttöjen, vaikka oppimistuloksissa ainoa havaittu ero on algebran

osa-alueella: pojat menestyivät siinä tyttöjä paremmin. (Huisman 2006, 53, 63) Äidinkielen 3. vuosiluokan arvioinnissa todettiin, että tyttöjen äidinkielen opiskeluun kohdistuvat asenteet ovat myönteisempiä ja osaaminen parempaa kuin poikien. Merkille pantavaa on se, että poikien suhtautuminen äidinkielen opiskeluun on jo 3. luokalla kielteisempää kuin tyttöjen myös silloin, kun he osaavat äidinkieltä hyvin. (Huisman 2006, 80).

Muiden kuin suomenkielisten oppilaiden asennoituminen on sekä äidinkielen ja kirjallisuuden että matematiikan arviointien perusteella hyvin myönteistä: molemmissa aineissa muunkieliset asennoituvat myönteisemmin kuin kantaväestö. Maahanmuuttajaoppilaiden kesken myös sukupuoli-erot ovat pienempiä kuin kantaväestön kohdalla. (Kuusela 2008, 117–119)

9.4.2 Koulussa viihtyminen ja koulun arki

Koulussa viihtymistä on vastikään selvitelty perusopetuksen kuudesluokkalaisten keskuudessa siten, että suomenkielisiä ja maahanmuuttajaoppilaita on vertailtu keskenään. Molemmissa ryhmissä oli 8 % oppilaita, jotka ilmoittivat viihtyvänsä huonosti koulussa. Sen sijaan erittäin hyvin ilmoitti viihtyvänsä 23 % suomenkielisistä ja 33 % muunkielisistä. Sukupuolierot olivat molemmissa ryhmissä samansuuntaisia. Suomenkielisistä tytöistä 29 % ilmoitti viihtyvänsä koulussa erittäin hyvin, pojista vain 16 %. Maahanmuuttaja tytöistä peräti 40 % ilmoitti viihtyvänsä koulussa erittäin hyvin ja pojistakin 27 %. Tutkimuksessa kävi ilmi myös, että kun suomenkielisistä oppilaita 6 % ilmoitti tuleensa kiusatuksi, niin maahanmuuttajaoppilaita 13 % kertoi kokeneensa kiusaamista. (Kuusela 2008, 114–115)

WHO:n Koululaistutkimuksessa vuonna 2006 todettiin, että pojat suhtautuivat kouluun yleensä tyttöjä kielteisemmin, mutta ero pieneni yläluokilla. Koulutyön rasittavuuden kokivat pojat korkeammaksi kuin tytöt viidennellä luokalla mutta yläluokilla tilanne kääntyi toisin päin: yläluokilla tytöt kokevat koulun rasittavammaksi kuin pojat. Ristiriitainen on se havainto, että tytöt arvioivat kaikilla luokka-asteilla kouluun kuulumisen kokemuksia myönteisemmin kuin pojat, mutta silti yksinäisyyden kokemuksia oli pojilla vähemmän kuin tytöillä. Tytöistä joka viides koki itsensä yksinäiseksi 9. luokalla. (Kämppe ym. 2008, 70–73) Samansuuntainen havainto tehtiin perusopetuksen päättövaiheen tapakasvatuksen arvioinnin yhteydessä: tytöt olivat tunteneet jääneensä selvästi poikia useammin kaveripiiriin ulkopuolelle: ero tyttöjen ja poikien välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevä (Rusama 2002, 198).

Syitä poikien ja tyttöjen erilaiseen koulukäyttäytymiseen, koulumenes-tykseen ja erilaisiin asenteisiin pohdittaessa on esitetty, että koulu ei sovi toiminnallisille pojille. Samalla on pidetty itsestään selvänä, että koulu sopii tytöille. Näitä käsityksiä ovat ravistelleet tutkimukset, joiden kohteena ovat olleet koulun arkikäytänteet. Kun koulukeskustelussa tuodaan esiin yleistävä huoli poikien huonosta menestyksestä, on yleensä taustalla olettamus tytöistä menestyvinä ja sopeutuvina oppilaina. Lahelman tutkimuksessa opettaja kuvaa asiaa näin: "Niin, se on se traditionaalinen ero, että tytöt ovat niitä

tunnollisia ja osaavia oppilaita” ja “Pojat ei malta tehdä sitä järjestelmällistä työtä”. (Gordon 2004, 68 ja Lahelma 2004, 55)

Gordon kuvaa yläluokan opettajan käytöstä tutkimuksessaan näin: Opettajat saattoivat sanoa tunnilla: “Nyt pojat hiljaa”, jolloin ilmaisuun liittyi ajatus yhtenäisestä poikaryhmästä. Tällöin toistettiin kulttuurisia käsityksiä sukupuolesta, sillä kaikki pojat eivät jatkuvasti puhuneet, vaan yleensä osan puhuessa osa poikia keskittyi tehtäviin, opettajan kuunteluun tai mietti mielessään omia asioitaan. Opettajan käyttämä ilmaisu vahvisti mielikuvaa pojista äänekkäinä ja tytöistä hiljaisina. (Gordon 2004, 73)

Oppitunneilla on myös havaittu olevan huomattavasti enemmän viittauksia miehiin kuin naisiin. Viittauksia on sekä miehiin yleensä että yksittäisiin, nimeltä mainittuihin miehiin. Yleisin oppituntipuheessa esiintyvä naishahmo on “äiti”. Äidinkielen opetukseen kohdistuneessa tutkimuksessa havaittiin, että miehet ja maskuliinisuus olivat enemmän esillä kuin naiset ja feminiinisyys. (Gordon 2004, 72 ja Palmu 2003). Stereotyyppistä käyttäytymistä koulussa koskevia tutkimuksia käsitellessään Lahelma päätyy toteamaan, että ”yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme maskuliinisen arvottaminen feminiinisen yläpuolelle on niin itsestään selvää, että emme kiinnitä siihen edes huomiota” (Lahelma 2004, 56).

Esitetyt havainnot ovat esimerkkejä siitä, miten koulun sisäisessä toiminnassa on edelleen sellaisia arkikäytänteitä, joilla myös tahattomasti vahvistetaan ja tuetaan poikien ja tyttöjen stereotyyppisiä toimintaorientaatioita ja asenneilmapiiriä.

Yhteenvetona edellä olevasta:

Perusopetuksen laadun kehittämisen kannalta olisi tärkeää selvittää, miten tyttöjen ja poikien oppiaineita kohtaan kokemat mieltymykset muokkautuvat ja mistä koulussa koetut tunnekokemusten erot johtuvat. Kouluissa arkikäytänteiden kehittämiseksi tarvitaan sukupuolisensitiiviseen tutkimukseen perustuvaa täydennyskoulusta.

10 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

■ Suomessa naiset osallistuvat koulutukseen ja suorittavat perusasteen jälkeisiä tutkintoja enemmän kuin miehet, ja tyttöjen koulumenetys on erinomaista. Naisten korkea koulutustaso ja hyvät oppimistulokset eivät kuitenkaan näy urakehityksenä eikä palkkauksessa työmarkkinoilla. Koulutusalat jakautuvat edelleen vahvasti miesten ja naisten aloihin. Tytöt ja pojat kokevat koulun eri tavoin. Jatkossa tarvitaan sellaista tasa-arvotyötä, joka ottaa huomioon molemmat sukupuolet.

Valtavirtaistaminen ei toimi koulutussuunnittelussa

Sukupuolten väliseen tasa-arvoon alettiin opetustoimessa kiinnittää erityistä huomiota peruskoulun ja keskiasteen koulunuudistuksesta alkaen. Peruskoulu-uudistuksen johtavana periaatteena oli pyrkimys koulutukselliseen tasa-arvoon ja yhtäläisten koulutusmahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille varallisuudesta, sosiaalisesta taustasta, sukupuolesta ja asuinpaikasta riippumatta. Keskiasteen koulunuudistuksen yhtenä tavoitteena oli edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa lukio-opinnoissa ja ammatillisessa koulutuksessa. Erillisen tasa-arvolainsäädännön tultua voimaan ja tasa-arvosuunnittelun alettua on opetustoimen omissa säädöksissä sekä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa ollut varsin niukasti sukupuolten välistä tasa-arvoa korostavia tavoitteita. Tasa-arvopolitiikan valtavirtaistaminen ei toimi opetustoimessa parhaalla mahdollisella tavalla.

- **Jatkossa koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa sekä opetusministeriön tulosohjauksessa tulisi ottaa esille hallituksen tasa-arvo-ohjelmien sukupuolten tasa-arvoon tähtäävät tavoitteet ja toimet.**

Sukupuolineutraalit opetussuunnitelmat eivät riitä

Valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet ja ammatillisessa koulutuksessa tutkintojen perusteet ovat keskeinen väline, joilla ohjataan koulujen ja oppilaitosten työtä. Niissä on määräyksiä opetuksen, oppimisen ja osaamisen tavoitteista sekä arvioinnista ja ne ovat normin lailla sitovia. Paikallisesta opetussuunnitelmasta päättää koulutuksen järjestäjä. Vallitseva tendenssi opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa on sukupuoli-neutraali tarkastelutapa. Paikallisia opetussuunnitelmia ei ole sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta systemaattisesti seurattu. Tasa-arvolaki velvoittaa oppilaitoksia tasa-arvosuunnitelman tekemiseen, mutta velvoite ei ulotu peruskouluihin.

- **Sukupuolten tasa-arvoon ohjaavat tavoitteet ja menettelyt tulisi määrittellä nykyistä kattavammin ja selkeämmin opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa sekä opetussuunnitelmissa. Niiden tulisi kannustaa sukupuolittietoisien opetuksen ja ohjauksen kehittämiseen. Paikallisia opetussuunnitelmia tulisi seurata ja arvioida sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.**

Oppiaineista on sukupuolisdonnaisuus periaatteessa poistunut

Oppiainekohtaisissa opetussuunnitelmissa ja alakohtaisissa tutkintojen perusteissa on pyritty sukupuolineutraaliuteen. Perusopetuksessa on havaittavissa sukupuolten mukaista kahtiajakoa joissakin valinnaisissa aineissa, joita tytöt ja pojat valitsevat hieman eri tavoin. Tyttöjen ja poikien väliset erot esimerkiksi matematiikan ja luonnontieteiden ainevalinnoissa ovat kuitenkin määrällisesti kaventuneet. Käsityö on yhdistetty vuodesta 2004 alkaen yhdeksi oppiaineeksi, mutta vuosiluokilla 5–9 ainetta opettavat joko tekstiilityön taikka teknisen työn koulutuksen saaneet aineenopettajat. Käsityön opetuskäytännöt todennäköisesti vaihtelevat kunnasta, koulusta ja opettajakunnasta riippuen. Opetushallitus on käynnistänyt käsityön oppimistulosten arvioinnin, jonka tuloksia on käytettävissä vuonna 2010.

Koulujen ja oppilaitosten käyttämät oppimateriaalit ja oppikirjat ovat Suomessa pääasiassa sukupuolineutraaleita. Opetusministeriö on käynnistänyt neuvottelut kustannusyhtiöiden kanssa oppimateriaalien kehittämiseksi sellaisiksi, että ne edistävät miesten ja naisten tasa-arvoa entistä paremmin. Oppikirjankustantajat ovat suhtautuneet asiaan myönteisesti ja ovat valmiita välittämään oppikirjojen tekijöille ohjeistusta. Opetusministeriö selvittää parhaillaan ohjeistuksen laatimista.

- **Oppiainekohtaista sukupuolten tasa-arvoa edistävää tarkastelua tulisi syventää. Käsityön opetuksen sisältöihin ja tavoitteisiin on tarvetta palata arvioinnin valmistuttua. Myös oppimateriaaleja koskevaa seurantatutkimusta tulisi edistää.**

Tytöt ja pojat kokevat koulun eri tavoin – molemmat tarvitsevat tukea

Suomalaiset tytöt pärjäävät sekä kansallisissa että kansainvälisissä oppimistulosten arvioinneissa erinomaisesti. Keskivertotytöllä on koulumenestyksestä huolimatta poikia alhaisempi itsetunto etenkin matematiikan opiskelua kohtaan. Suomalaiset pojat pärjäävät myös erinomaisesti kansainvälisissä oppimistulosten arvioinneissa. Keskivertopojalla on vahva itsetunto ja hän arvioi omia suorituksiaan myönteisesti, mutta suhtautuminen koulunkäyntiin ja opiskeluun on kielteisempää kuin tytöillä. Pojilla on koulunkäyntiin liittyviä ongelmia ja erityisopetuksen tarvetta enemmän kuin tytöillä, ja he keskeyttävät opintonsa tyttöjä herkemmin.

Kouluissa tapahtuva oppilasarviointi ei kohtele tyttöjä ja poikia tasapuolisesti. Kansallisten oppimistuloksien arviointien perusteella pojat saavat matematiikassa jonkin verran osaamistaan heikompia arvosanoja. Äidinkielen kohdalla tilanne on toinen: tyttöjen osaamistaso on keskimäärin numeron korkeampi kuin heidän saamansa todistusarvosana.

- **Molempien sukupuolten erityisyyttä oppijoina tulee edelleen tutkia ja tukea ennakkoluulottomasti. Opettajien ja kouluuyhteisöjen taitoa yksilölliseen ja sukupuolisensitiiviseen opetukseen, ohjaukseen ja tukeen tulee laajentaa. Erityistä huomiota on kohdennettava oppilasarviointiin, niin että oppilaita arvioidaan todellisen osaamisen perusteella.**

Segregaatio on voimakkainta ammatillisessa koulutuksessa.

Lukion opiskelijoista enemmistö, hieman vajaa 60 prosenttia, on naisia. Ylioppilastutkinnon suorittaneista miesten osuus on vuosien mittaan nousut hieman, mutta ei oleellisesti. Lukiossa naiset opiskelevat kieliä miehiä enemmän; miehet opiskelevat matematiikkaa ja luonnontieteitä. Naisten osuus matematiikan pitkän oppimäärän suorittaneista on viime vuosina kasvanut. Kehittämishankkeet osoittavat, että oppiaineita kohtaan tunnettuun kiinnostukseen on mahdollista vaikuttaa.

Segregaatio näkyy erityisen voimakkaana ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista ja tutkinnon suorittaneista keskimäärin puolet on miehiä, mutta koulutusalojen välillä on suuria eroja. Kuitenkin kaikilla opintoaloilla opiskelee nykyisin sekä miehiä että naisia. Naisten aloja ovat sitkeästi sosiaali- ja terveysala ja yleensä hoiva-alat, puhdistuspalveluala sekä tekstiili- ja vaateustekniikka. Vastaavasti miesten aloja ovat metsätalous ja useat opintoalat tekniikassa ja liikenteessä, kuten rakennustekniikka sekä sähkö- ja automaatiotekniikka. Naisten osuudet ovat kasvaneet erityisesti monilla tekniikan opintoaloilla ja vastaavasti miehiä löytyy opiskelemassa perinteisiltä naisten aloilta. Segregaatio on kaikkein sitkeintä ammatillisessa peruskoulutuksessa ja se on lieventynyt nopeimmin yliopisto-opinnoissa.

Oppilaanohjauksen ja ammatinvalinnanohjauksen tavoitteena on kannustaa tyttöjä ja poikia valitsemaan koulutus- ja ammattialansa mahdollisimman laajasta valikoimasta perinteisten sukupuolikäsitysten rajoittamatta valintaa. Ohjauksen tavoitteet määritellään opetussuunnitelmien ja ammatillisen tutkintojen perusteissa. Tavoitteet painottuvat hieman eri tavoin eri koulumuodoissa. Esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan, että oppilaan on saatava tukea ja ohjausta ammatillisessa suuntautumisessa myös perinteiset sukupuolirajat ylittävissä oppiaine-, koulutus- ja ammatinvalinnoissa. Oppilaanohjaukseen liittyviä tasa-arvotoimia ovat olleet muun muassa oppilaanohjaajien koulutus, kokeilu- ja kehittämishankkeet sekä yhteishaussa annettavat lisäpisteet vähemmistösukupuolta edustaville hakijoille.

Opetusministeriössä on käynnistetty toimia sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi koulutuksessa. Se on perustanut segregaaation lieventämistyöryhmän, jonka tehtävänä on laatia ehdotuksia segregaaation purkuun tähtäävistä toimenpiteistä vuoden 2010 aikana.

- **Sukupuolittietoisien ohjauksen menettelyt ja tavoitteet tulisi määritellä nykyistä selkeämmin opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa. Peruskoulun työelämään tutustumisjaksoja, koulujen ja oppilaitosten työelämäyhteyksiä, ammattistarttia sekä pääsy- ja soveltuvuuskokeita tulisi kehittää siten, että ne tukevat sukupuolirajat ylittäviä koulutus- ja ammatinvalintoja sekä tyttöjen että poikien osalta.**

Laajaa kokeilu-, kehittämis- ja tutkimustoimintaa ei ole hyödynnetty
Sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kokeilu-, kehittämis- ja tutkimushankkeita on ollut runsaasti. Niissä on saatu hyvää kokemusta tasa-arvotyöstä ja on tuotettu käyttökelpoista materiaalia sekä kehitetty hyviä käytäntöjä, joiden levittämiseen tulisi jatkossa paneutua. Tuloksia voidaan hyödyntää oppilaitosten tasa-arvosuunnittelussa, koulujen ja oppilaitosten ohjaus- ja opetuskäytäntöjen kehittämisessä sekä oppilaitosjohdon, opettajankoulutuksen sekä opetushenkilöstön täydennyskoulutuksen toteutuksessa.

- **Laajaa kehittämis- ja tutkimustoimintaa tulisi hyödyntää levittämällä kokeiluissa kehitettyjä hyviä opetuskäytäntöjä ja toimintamalleja. Toimintaa tulisi suunnata uusille alueille, kuten ammattistarttiin, ja kohdistaa naisten ohella myös miehiin.**

Oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu on vasta alullaan

Opetushallitus on laatinut oppilaitosten tueksi oppaan ja tehnyt syksyllä 2009 seurantakyselyn tasa-arvosuunnittelun tilanteesta. Kyselyn tulosten mukaan lukioista 42 prosentilla ja ammatillisista oppilaitoksista 46 prosentilla ei ole vielä opetuksen kehittämiseen tähtäävää tasa-arvosuunnitelmaa.

- **Oppilaitosten tasa-arvosuunnittelua on tarpeen seurata alkuvaiheen jälkeenkin ja arvioitava sen vaikutuksia oppilaitosten toimintakulttuuriin ja opetussuunnitelmiin. Myös tasa-arvosuunnitelman muotoa ja sisältöä on kehitettävä ja vahvistettava yhteyttä opetussuunnitelmiin.**

Opetushenkilöstön ja oppilaitosjohdon koulutus ovat avainasemassa

Käsillä olevan selvityksen mukaan opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittäminen on tasa-arvotyön kannalta ensiarvoisen merkittävää. Opettajien koulutuksessa tulisi olla sellaisia sisältöjä, jotka parantavat opettajien taitoa oppilaiden yksilölliseen ja sukupuolisensitiiviseen kohtaamiseen. Perus-

opetuksessa työskentelevien opettajien täydennyskoulutuksessa on erityistä huomiota kiinnitettävä oppilasarviointiin ja ympäröiviin yhteiskunnan piiloihin sukupuolistereotypioita ylläpitäviin arkikäytäntöihin. Opetushallitus rahoittaa toimialansa oppilaitosjohdon koulutusta.

- **Sukupuolten tasa-arvoon, sukupuolitietoiseen opetukseen, toiminnalliseen tasa-arvosuunnitteluun ja segregaaation purkuun liittyviä kysymyksiä tulisi käsitellä opettajien täydennyskoulutuksen ohella valtion rahoittamassa oppilaitosjohdon koulutuksessa.**

LIITETAULUKOT

VÄESTÖN KOULUTUSRAKENNE

Liitetaulukko 11.1 Viisitoista vuotta täyttäneen väestön koulutustaso (Tilastokeskuksen luokitus) sukupuolen mukaan 2007⁹

	15 vuotta täyttänyt väestö		15 vuotta täyttäneet miehet		15 vuotta täyttäneet naiset	
		%		%		%
Vain yleissivistävän tutkinnon suorittaneita	1 251 958	28,4	510 282	23,8	741 676	32,7
Ylioppilastutkinnon suorittaneita	1 248 956	28,3	508 742	23,8	740 214	32,7
Muun yleissivistävän koulutuksen suorittaneita	3 002	0,1	1 540	0,1	1 462	0,1
Ammatillisen tutkinnon suorittaneita	1 848 540	42,0	899 609	42,0	948 931	41,9
Keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita	1 360 030	30,9	709 450	33,2	650 580	28,7
Korkea-asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita	488 510	11,1	190 159	8,9	298 351	13,2
Korkeakoulututkinnon suorittaneita	667 944	15,1	316 033	14,8	351 911	15,5
Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita	173 424	3,9	64 875	3,0	108 549	4,8
Yliopistotutkinnon suorittaneita	429 478	9,7	191 775	9,0	237 703	10,5
Muun korkeakouluasteen tutkinnon suorittaneita	65 042	1,5	59 383	2,8	5 569	0,2
Yhteensä	4 405 894	100,0	2 140 108	100,0	2 265 786	100,0

Lähde: Tilastokeskus – Oppilaitostilastot 2008

Liitetaulukko 11.2. Ammatillisen tutkinnon ja korkeakoulututkinnon (Tilastokeskuksen asteluokitus) suorittanut väestö iän ja sukupuolen mukaan vuonna 2007

Ikä	Ammatillisen tutkinnon suorittaneita				Korkeakoulututkinnon suorittaneita			
	Koulutusasteet 3-5				Koulutusasteet 6-8			
	Yhteensä	%-osuus väestöstä	Miehistä	Naisista	Yhteensä	%-osuus väestöstä	Miehistä	Naisista
15-19	15 302	4,6	5,6	3,6	2	0,0	0,0	0,0
20-24	115 192	35,2	39,4	30,8	13 693	4,2	1,5	7,0
25-29	125 549	37,5	40,4	34,5	100 188	29,9	21,9	38,4
30-34	148 501	45,8	46,9	44,8	104 848	32,4	26,8	38,2
35-39	174 688	53,9	52,1	55,8	80 205	24,7	22,3	27,3
40-44	225 445	60,3	57,9	62,9	74 028	19,8	18,5	21,2
45-49	231 770	61,9	58,7	65,1	64 920	17,3	17,1	17,6
50-54	224 468	58,0	55,0	61,0	61 347	15,8	16,5	15,2
55-59	208 410	51,6	48,8	54,4	53 617	13,3	14,8	11,7
60-64	152 659	43,6	41,3	45,9	46 174	13,2	15,5	10,9
65-69	91 193	36,0	34,5	37,3	27 344	10,8	13,3	8,6
70-74	58 187	27,8	27,2	28,3	17 383	8,3	10,9	6,2
75-79	39 193	21,3	21,4	21,3	12 367	6,7	9,3	5,0
80-84	22 632	17,3	18,1	16,9	7 048	5,4	8,2	4,0
85-	15 351	15,6	17,3	15,1	4 780	4,9	8,9	3,5
Yhteensä	1 848 540	42,0	42,0	41,9	667 944	15,1	14,8	15,5

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

⁹ Taulukossa on väestön koulutustaso korkeimman suoritettun koulutustason mukaan. Jos henkilö on suorittanut kaksi samantasoista tutkintoa, on hänet luokiteltu viimeksi suoritettun tutkinnon mukaan. Periaatteen on, että ammatillinen tutkinto menee ylioppilastutkinnon yläpuolelle.

Taulukko 11.3 Väestö koulutusasteen (Tilastokeskuksen luokitus)¹⁰ ja sukupuolen mukaan 2007

Koulutusaste	15 vuotta täyttänyt väestö		15 vuotta täyttäneet miehet		15 vuotta täyttäneet naiset	
		%		%		%
Ei perusasteen jälkeistä tutkintoa	1 551 533	35,2	759 411	35,5	792 122	35,0
Tutkinnon suorittaneita	2 854 361	64,8	1 380 697	64,5	1 473 664	65,0
Keskiaste	1 697 907	38,5	874 505	40,9	823 402	36,3
Korkea-aste	1 156 454	26,3	506 192	23,6	650 262	28,7
Alin korkea-aste	488 510	11,1	190 159	8,9	298 351	13,2
Alempi korkeakouluaste	333 741	7,6	154 288	7,2	179 453	7,9
Ylempi korkeakouluaste	302 088	6,9	141 904	6,6	160 184	7,1
Tutkijakouluaste	32 115	0,7	19 841	0,9	12 274	0,5
Lisensiaatintutkinto	9 495	0,2	5 716	0,3	3 779	0,2
Tohtorintutkinto	22 620	0,5	14 125	0,7	8 495	0,4
Yhteensä	4 405 894	100,0	2 140 108	100,0	2 265 786	100,0

Lähde: Tilastokeskus – Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.4 Viisitoista vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen (Tilastokeskuksen luokitus) 1975–2007 mukaan

Koulutusaste	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Perusaste	69	62	55	50	45	41	37	36	35
Keskiaste	20	25	30	32	34	36	38	38	39
Korkea-aste	11	13	15	8	21	23	25	26	26
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100
15 vuotta täyttänyt väestö	3 688 006	3 822 569	3 959 132	4 034 275	4 145 056	4 244 782	4 348 676	4 375 774	4 405 894

Lähde: Tilastokeskus 2008 - Oppilaitostilastot

Taulukko 11.5 Ylioppilaiden hakeutuminen ja sijoittuminen välittömästi jatko-opintoihin koulutussektorin ja sukupuolen mukaan 2007

	Yhteensä	%	Miehiä	%	Naisia	%
Ylioppilaita	33 420	100,0	14 020	100,0	19 400	100,0
Hakeneita						
Toisen asteen ammatillinen koulutus	742	2,2	189	1,3	553	2,9
Vain ammattikorkeakoulutus	8 488	25,4	3 256	23,2	5 232	27,0
Sekä ammattikorkeakoulutus että yliopistokoulutus	6 777	20,3	2 104	15,0	4 673	24,1
Vain yliopistokoulutus	8 764	26,2	4 088	29,2	4 676	24,1
Hakematta jättäneitä	8 649	25,9	4 383	31,3	4 266	22,0
Aloittaneita						
Toisen asteen ammatillinen koulutus	1 412	4,2	253	1,8	1 159	6,0
Ammattikorkeakoulutus	6 366	19,0	2 626	18,7	3 740	19,3
Yliopistokoulutus	6 725	20,1	3 248	23,2	3 477	17,9
Ei jatkanut välittömästi	18 917	56,6	7 893	56,3	11 024	56,8

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

¹⁰ Tilastokeskuksen luokituksessa keskiasteen tutkintoihin sisältyy ylioppilastutkinnot, ammatilliset perustutkinnot sekä ammatti- ja erikoisammattitutkinnot.

Taulukko 11.6 Tutkintotavoitteiset opiskelijat ja suoritettut tutkinnot sukupuolen mukaan 2007

Opiskelijat/tutkinnot	Yhteensä	Miehiä	%	Naisia	%
Koulutussektori					
Uudet opiskelijat					
Peruskoulun perusopetus, oppivelvollisuuskoulu	57 645	29 902	51,9	27 746	48,1
Lukiokoulutus	38 517	16 088	41,8	22 429	58,2
Ammatillinen koulutus	114 462	57 962	50,6	56 500	49,4
Ammattikorkeakoulutus	36 632	16 284	44,5	20 348	55,5
Yliopistokoulutus	19 648	8 377	42,6	11 271	57,4
Yhteensä	266 904	128 613	48,2	138 291	51,8
Opiskelijat					
Peruskoulun perusopetus, oppivelvollisuuskoulu	570 689	292 238	51,2	278 451	48,8
Aikuisten perusopetus	2 179	965	44,3	1 214	55,7
Lukiokoulutus	115 253	49 447	42,9	65 806	57,1
Ammatillinen koulutus	266 479	133 897	50,2	132 582	49,8
Ammattikorkeakoulutus	133 284	60 677	45,5	72 607	54,5
Yliopistokoulutus	176 604	81 023	46,0	95 281	54,0
Yhteensä	1 264 188	618 247	48,9	645 941	51,1
Tutkinnon suorittaneet					
Peruskoulun perusopetus, oppivelvollisuuskoulu	65 568	33 290	50,8	32 278	49,2
Aikuisten perusopetus	255	132	51,8	123	48,2
Lukiokoulutus	33 508	14 063	42,0	19 445	58,0
Ammatillinen koulutus	62 186	28 791	46,3	33 395	53,7
Ammattikorkeakoulutus	20 969	7 646	36,5	13 323	63,5
Yliopistokoulutus	22 310	8 253	37,0	14 057	63,0
Yhteensä	204 796	92 175	45,0	112 621	55,0

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.7 Tutkintotavoitteiseen koulutukseen osallistuminen koulutussektoreittain iän ja sukupuolen mukaan 2007

Sukupuoli	Väestö	Opiskele- massa	Lukio- koulutuksessa	Ammatillisessa koulutuksessa		Ammattikorkea- koulutuksessa		Yliopisto- koulutuksessa		Ei opiske- lemassa
				Perus- koulutuk- sessa	Lisä- koulutuk- sessa	Perus- koulutuk- sessa	Jatko- koulutuk- sessa	Perus- koulutuk- sessa	Jatko- koulutuk- sessa	
Ikä vuoden 2007 lopussa		%	%	%	%	%	%	%	%	%
Naiset										
17	32 800	94,3	58,5	35,6	0,1	0,0		0,0		5,7
18	31 907	93,3	57,7	34,6	0,2	0,4		0,4		6,7
19	31 919	55,5	12,8	19,3	0,9	12,3		10,3		44,5
20-24	159 922	59,4	1,3	11,8	2,5	24,0	0,0	19,9	0,0	40,6
25-29	163 128	32,4	0,4	5,0	3,0	8,0	0,2	14,3	1,5	67,6
30-39	316 405	16,3	0,2	3,4	3,6	2,6	0,3	4,5	1,7	83,7
40-49	369 516	10,9	0,2	2,8	3,7	1,5	0,2	1,7	0,8	89,1
50-59	396 261	4,4	0,1	1,0	1,8	0,3	0,0	0,7	0,4	95,6
Miehet										
17	34 359	93,5	41,8	51,6	0,1	0,0		0,0		6,5
18	33 315	93,0	42,8	49,4	0,3	0,2		0,3		7,0
19	33 344	49,9	11,6	19,1	1,0	8,9		9,2		50,1
20-24	167 344	47,7	1,1	8,6	3,4	19,3	0,0	15,3	0,0	52,3
25-29	171 554	31,5	0,3	4,5	4,0	8,5	0,1	12,9	1,2	68,5
30-39	331 628	13,5	0,1	2,5	3,5	1,9	0,2	3,9	1,4	86,5
40-49	378 447	6,7	0,1	1,6	2,6	0,7	0,1	1,1	0,6	93,3
50-59	394 668	2,8	0,0	0,7	1,2	0,2	0,0	0,4	0,3	97,2
Yhteensä										
17	67 159	93,9	50,0	43,8	0,1	0,0		0,0		6,1
18	65 222	93,1	50,1	42,1	0,3	0,3		0,3		6,9
19	65 263	52,6	12,2	19,2	0,9	10,6		9,7		47,4
20-24	327 266	53,4	1,2	10,1	2,9	21,6	0,0	17,6	0,0	46,6
25-29	334 682	31,9	0,3	4,8	3,5	8,2	0,2	13,6	1,3	68,1
30-39	648 033	14,9	0,1	2,9	3,5	2,3	0,2	4,2	1,6	85,1
40-49	747 963	8,8	0,1	2,2	3,1	1,1	0,1	1,4	0,7	91,2
50-59	790 929	3,6	0,1	0,9	1,5	0,2	0,0	0,5	0,4	96,4

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.8 Koulutuksen keskeyttäminen koulutussektoreittain sukupuolen mukaan 2008

Koulutussektori	Lukuvuosi						
	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007
	%	%	%	%	%	%	%
Naiset							
Lukiokoulutus (nuorille suunnattu)	3,9	3,7	3,2	3,4	3,6	3,9	3,8
Ammatillinen koulutus (nuorile suunnattu)	12,3	12,1	11,1	10,7	10,7	10,4	10,0
Ammattikorkeakoulutus	7,6	6,2	6,8	6,9	7,2	7,5	7,2
Yliopistokoulutus	3,7	4,6	4,4	4,3	4,4	5,0	4,7
Miehet							
Lukiokoulutus (nuorille suunnattu)	4,5	4,5	4,3	4,4	4,2	4,6	4,6
Ammatillinen koulutus (nuorile suunnattu)	13,8	12,6	11,5	10,7	10,3	10,7	10,3
Ammattikorkeakoulutus	11,9	9,4	9,9	10,1	10,4	11,2	11,2
Yliopistokoulutus	4,8	6,0	5,7	5,5	6,5	6,7	6,6
Yhteensä							
Lukiokoulutus (nuorille suunnattu)	4,2	4,1	3,7	3,8	3,9	4,2	4,2
Ammatillinen koulutus (nuorile suunnattu)	13,1	12,3	11,3	10,7	10,5	10,5	10,2
Ammattikorkeakoulutus	9,5	7,6	8,2	8,4	8,7	9,2	9,0
Yliopistokoulutus	4,2	5,3	5,0	4,8	5,4	5,8	5,6

Lähde: Tilastokeskus

PERUSOPETUS

Taulukko 11.9 Peruskoulun oppimäärän suorittaneiden matematiikan valinnaisten kurssien opiskelu vuosina 1999–2007

Opintojen laajuus	1999			2001			2003			2005			2007		
	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.
Alle 29 h (alle 1 vvh)	1 105	1 064	2 169	1 066	1 099	2 165	767	967	1 734	508	585	1 093	255	235	490
29-56 h (= 1vvh)	5 839	7 270	13 109	4 979	5 345	10 324	4 208	4 924	9 132	3 497	3 868	7 365	1 396	1 568	2 964
Vähintään 57 h (>1 vvh)	882	1 120	2 002	1 762	2 571	4 333	1 761	2 468	4 229	1 756	2 517	4 273	667	1 024	1 691
Yhteensä	7 826	9 454	17 280	7 807	9 015	16 822	6 736	8 359	15 095	5 761	6 970	12 731	2 318	2 827	5 145

Lähde:Tilastokeskus - Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu

Taulukko 11.10 Peruskoulun oppimäärän suorittaneiden luonnontieteiden valinnaisten kurssien opiskelu vuosina 1999–2007.

Opintojen laajuus	1999			2001			2003			2005			2007		
	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.	Tytöt	Pojat	Yht.
Alle 29 h (alle 1 vvh)	1 882	2 547	4 429	1 616	2 291	3 907	1 469	2 259	3 728	1 503	1 901	3 404	727	978	1 705
29-56 h (= 1vvh)	6 658	9 419	16 077	4 013	6 398	10 411	5 346	8 241	13 587	5 351	8 362	13 713	2 627	3 978	6 605
Vähintään 57 h (>1 vvh)	1 876	1 676	3 552	1 488	1 694	3 182	469	403	872	697	536	1 233	369	379	748
Yhteensä	10 416	13 642	24 058	7 117	10 383	17 500	7 284	10 903	18 187	7 551	10 799	18 350	3 723	5 335	9 058

Lähde:Tilastokeskus - Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu

Taulukko 11.11 Peruskoulun 7-9 vuosiluokkien kielivalinnat syksyllä oppilaan 1-6 vuosiluokkien kielivalinnan perusteella vuosina 2002 ja 2007.

Kielivalinnat yhteensä Yhteiset/valinnaiset (A1/A2)	2002			2007		
	Yhteensä	Tyttöjä	Tyttöjen %-osuus	Yhteensä	Tyttöjä	Tyttöjen %-osuus
Englanti	186 659	91344	48,9	197 011	96 661	49,1
Ruotsi	14 178	8028	56,6	16 474	8 966	54,4
Suomi	11 018	5518	50,1	11 682	5 849	50,1
Ranska	6 087	4023	66,1	6 127	3 917	63,9
Saksa	22 991	13593	59,1	16 265	8 940	54,9
Venäjä	1 003	584	58,2	860	514	59,8
Saame	46	30	65,2	41	24	58,5
Latina	0	0	0,0	0	0	0,0
Muu kieli	124	56	45,2	233	139	59,7

Lähde: Tilastokeskus 2008 - Oppilaitostilastot

Taulukko 11.12 Erytisopetukseen otetut tai siirretyt peruskoulun oppilaat otto- tai siirtopäätöksen perusteella 2007

Otto- tai siirtopäätöksen peruste	Esiopetus	Vlk:t 1-6	Vlk:t 7-9	Lisäopetus	Yhteensä	Tytöt	Pojat
Vaikea kehitysvamma	370	1 876	1 011	96	3 353	1 300	2 053
Kehitysviivästymä	212	4 478	4 672	85	9 447	3 771	5 676
Aivotoiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava	85	4 376	2 327	57	6 845	1 946	4 899
Tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopesumattomuus	11	2 952	2 433	52	5 448	918	4 530
Autismiin tai Aspergin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet	86	771	500	20	1 377	226	1 151
Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasia) johtuvat oppimisen vaikeudet	452	5 440	3 006	18	8 916	2 889	6 027
Näkövamma	16	156	105	8	285	112	173
Kuulovamma	28	270	140	4	442	184	258
Muu kuin edellä mainittu syy	171	5 040	4 634	37	9 882	3 502	6 380
Erytisopetukseen otetut tai siirretyt	1 431	25 359	18 828	377	45 995	14 848	31 147
Perusop. kokonaisoppilasmäärään verrattuna	11,1	7,1	9,5	29,1	8,1	5,4	10,7
Perusopetuksen kokonaisoppilasmäärä	12 923	355 504	198 021	1 294	567 742	277 015	290 727

Lähde: Tilastokeskus - Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI - Koulutuksen määrälliset indikaattorit - julkaisu 2008

LUKIOKOULUTUS

Taulukko 11.13 Lukiokoulutuksen opiskelijat

Vuosi	Lukiokoulutusta antavia oppilaitoksia	Uusia opiskelijoita		Opiskelijoita	
		Yhteensä	Naisia	Yhteensä	Naisia
1999	479	46 033	27 046	130 624	75 302
2000	483	43 775	25 677	130 032	74 651
2001	483	42 793	25 180	128 642	74 309
2002	484	41 020	23 739	124 644	71 778
2003	483	42 605	24 485	121 816	69 742
2004	479	40 593	23 353	120 531	68 714
2005	471	39 544	22 435	118 111	66 921
2006	461	39 395	22 725	117 260	66 726
2007	449	38 517	22 429	115 253	65 806

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.14 Lukion päättötodistuksen vuosina 1999–2007 saaneiden opiskelijoiden suorittamien matemaatiikan syventävien kurssien määrä

Syventävät kurssit Kurssimäärät	1999			2002			2003			2005			2007		
	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)
Pitkä oppimäärä															
1-3 kurssia	8 868	3 775	42,6	9 435	4 267	45,2	9 065	4 163	45,9	9 718	4 057	41,7	8 524	3 958	46,4
vähintään 4 kurssia	2 412	821	34	2 745	965	35,2	3 196	1 210	37,9	2 973	1 155	38,8	3 017	1 223	40,5
Yhteensä	11 280	4 596	40,7	12 180	5 232	43	12 261	5 373	43,8	12 691	5 212	41,1	11 541	5181	44,9
Lyhyt oppimäärä															
1-2 kurssia	9 686	6 458	66,7	10 336	6 960	67,3	10 116	6 590	65,1	10 149	6 344	62,5	9 201	5 766	62,7
vähintään 3 kurssia	2 805	1815	64,7	2 827	1 681	59,5	3 060	1 864	60,9	3 592	1 620	45,1	3 232	1 967	60,9
Yhteensä	12 491	8 273	66,2	13 163	8 641	65,7	13 176	8 454	64,2	13 741	7 964	58,0	12 433	7733	62,2

Lähde:Tilastokeskus - Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu

Taulukko 11.15 Lukion päättötodistuksen vuosina 2001–2007 saaneiden opiskelijoiden suorittamien fysiikan, kemian, biologian ja maantieteen syventävien kurssien määrä

Oppiaine Suorittettujen kurssien määrä	1999			2001			2003			2005			2007		
	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)	Yh- teensä	Naisia	Naisia (%)
Fysiikka															
* Alle 6 kurssia	5 747	2 495	43,4	7 106	3 194	44,9	7 318	3 187	43,6	7 485	3 307	44,2	6 625	2 832	42,7
* Vähintään 6 kurssia	7 461	2 106	28,2	7 265	1 897	26,1	6 928	1 913	27,6	6 351	1 742	27,4	5 461	1 389	25,4
* Yhteensä	13 208	4 601	34,8	14 371	5 091	35,4	14 246	5 100	35,8	13 836	5 049	36,5	12 086	4221	34,9
Kemia															
* Alle 3 kurssia	10 551	4 618	43,8	6 758	3 099	45,9	6 247	2 721	43,6	3 985	2 653	66,6	5 264	2 307	43,8
* Vähintään 3 kurssia	1 745	722	41,4	5 989	2 384	39,8	5 555	2 330	41,9	5 396	2 291	42,5	5 122	2 087	40,7
* Yhteensä	12 296	5 340	43,4	12 747	5 483	43	11 802	5 051	42,8	9 381	4 944	52,7	10 386	4394	42,3
Biologia															
* Alle 2 kurssia	31 045	18 693	60,2	7 361	4 358	59,2	7 525	4 382	58,2	7 405	4 252	57,4	6 306	3 708	58,8
* Vähintään 2 kurssia	3 965	2 653	66,9	11 193	7 363	65,8	10 510	6 999	66,6	10 163	6 738	66,3	8 927	5 565	62,3
* Yhteensä	35 010	21 346	61	18 554	11 721	63,2	18 035	##	63,1	17 568	##	62,6	15 233	9273	60,9
Maantiede															
* Alle 2 kurssia	31 045	18 693	60,2	8 215	4 727	57,5	8 384	4 789	57,1	7 947	4 399	55,4	6 341	3 440	54,3
* Vähintään 2 kurssia	3 965	2 653	66,9	8 551	5 109	59,7	7 578	4 551	60,1	7 096	4 054	57,1	6 397	3 420	53,5
* Yhteensä	35 010	21 346	61	16 766	9 836	58,7	15 962	9 340	58,5	15 043	8 453	56,2	12 738	6860	53,9

1) Laajaksi oppimääräksi on katsottu ne opinnot, joissa fysiikassa on suoritettu vähintään kuusi, kemiassa vähintään kolme sekä biologiansa ja maantieteessä kummassakin vähintään kaksi syventävää kurssia. 2) Vuonna 1999 biologian ja maantiedon opiskelijat on tilastoitu samaan ryhmään.

Lähde:Tilastokeskus - Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu

AMMATILLINEN KOULUTUS

Taulukko 11.16 Ammatillisen koulutuksen opiskelijat 2007

OPISKELIJAT

Koulutus	Oppilaitosmuotoinen ammatillinen koulutus	Naisia	Oppisopimus-koulutus	Naisia	Yhteensä	Naisia
Opetussuunnitelmaperusteinen ammatillinen peruskoulutus	126085	58552	479	332	126564	58884
Näyttötutkintoon valmistava ammatillinen peruskoulutus	31890	19492	26996	12616	58886	32108
Ammattitutkintoon valmistava koulutus	37864	20554	10015	10015	58643	30569
Erikoisammattitutkintoon valmistava koulutus	7345	3888	7133	7133	22386	11021
Yhteensä	203 184	102486,00	30 096	30 096	266 479	132 582

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.17 Ammatillisen koulutuksen tutkinnon suorittajat 2007

TUTKINNON SUORITTANEET

Koulutus	Oppilaitosmuotoinen ammatillinen koulutus	Naisia	Oppisopimus-koulutus	Naisia	Yhteensä	Naisia
Opetussuunnitelmaperusteinen ammatillinen peruskoulutus	32106	15336	107	85	32213	15421
Näyttötutkintoon valmistava ammatillinen peruskoulutus	7111	4588	3355	1938	10466	6526
Ammattitutkintoon valmistava koulutus	10228	6498	4426	2248	14654	8746
Erikoisammattitutkintoon valmistava koulutus	1761	974	3092	1728	4853	2702
Yhteensä	51 206	27396,00	10 980	5 999	62 186	33 395

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.18 Naisten osuuden ammatillisen koulutuksen uusista opiskelijoista vuosina 1999, 2003 ja 2007¹¹

Koulutusala	1999			2003			2007		
	Yhteensä	Naisia	Naisten %-osuus	Yhteensä	Naisia	Naisten %-osuus	Yhteensä	Naisia	Naisten %-osuus
Sosiaali-, terveys- ja liikuntala	1 351	1 160	88,7	14 022	12 472	88,9	16 956	15 140	89,3
Humanistinen ja kasvatustieteiden ala	422	334	78,7	1 310	968	73,9	1 688	1 393	82,5
Matkailu-, ravitsemis- ja talousala	3 435	2 993	75,6	10 502	8 248	78,5	11 736	9 451	80,5
Kulttuuriala	293	159	64,5	4 894	3 040	62,1	4 769	3 140	65,8
Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	9 959	6 076	61,9	16 943	11 065	65,3	20 548	13 589	66,1
Luonnonvara- ja ympäristöala	6 055	735	49,0	5 055	2 647	52,4	5 303	2 915	54,9
Luonnontieteiden ala	43	13	44,9	4 085	1 239	30,3	3 261	779	23,9
Tekniikan ja liikenteen ala	5 626	817	16,1	28 996	4 464	15,4	41 600	6 927	16,7
Muu koulutus	568		19,9	653	94	14,4	561	143	25,5

Lähde: Tilastokeskus - Opetushallituksen raportointitietopalvelu ROPTI

¹¹ Taulukossa on mukana oppilaitosmuotoiseen koulutukseen sekä oppisopimuskoulutukseen osallistuneet opiskelijat.

AIKUIKOUKUTUS

Taulukko 11.19 Tutkintoon johtamaton aikuiskoulutus koulutustyypeittäin 2007

Oppilaitosryhmä	Tutkintoon johtamatonta aikuiskoulutusta järjestäneitä oppilaitoksia	Osallistumistapauksia	Naisia %	Opetustunteja
Ammatilliset oppilaitokset	218	412 902	41	41
Vapaan sivistystyön oppilaitokset	367	1 777 806	71	71
Musiikkioppilaitokset	89	1 914	69	69
Ammattikorkeakoulut	30	76 604	70	70
Yhteensä	704	2 269 226	66	66

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.20 Tutkintoon johtamaton aikuiskoulutus koulutustyypeittäin 2007

Koulutustyyppi	Osallistumistapauksia	Naisia %	Opetustunteja
Ammatillinen lisäkoulutus, ei oppisopimus	151 746	41	733 522
Ammatillinen lisäkoulutus, oppisopimus	2 423	59	26 513
Työvoimapolitiittinen aikuiskoulutus	57 282	52	1 232 294
Työnantajan tilaamat kurssit	251 101	47	429 489
Vapaana sivistystyön järjestetty koulutus	1 650 884	72	2 866 664
Avoin ammattikorkeakouluopetus	16 537	74	186 079
Avoin yliopisto-opetus	54 864	80	89 299
Muut koulutukset	84 389	51	322 475
Yhteensä	2 269 226	66	5 886 335

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

AMMATTIKORKEAKOULUTUS JA YLIOPISTOKOULUTUS

Taulukko 11.21 Ammattikorkeakouluopiskelijat ja suoritettut tutkinnot 2008

Vuosi	Ammattikorkeakouluja		Uusia opiskelijoita		Opiskelijoita		Tutkintoja	
	Väliaikaisia	Vakinaisia	Yhteensä	Naisia	Yhteensä	Naisia	Yhteensä	Naisia
1995	22	0	10 540	5 380	31 557	15 890	1 638	1 120
1996	19	9	18 153	9 795	42 722	21 912	4 580	2 539
1997	15	16	27 493	14 969	62 258	33 094	5 956	3 385
1998	13	21	31 887	18 210	82 211	44 841	6 971	4 178
1999	8	25	33 149	18 786	100 783	55 488	9 890	6 361
2000	1	30	33 562	19 159	114 020	62 700	14 178	9 159
2001	1	30	33 001	18 801	118 013	65 123	18 045	11 631
2002	1	30	34 691	18 913	126 767	67 838	20 462	13 074
2003	0	31	36 701	20 221	129 875	69 245	20 588	13 008
2004	0	31	36 483	20 542	131 919	70 890	20 821	13 000
2005	0	31	36 911	20 859	132 783	71 910	21 397	13 429
2006	0	31	36 276	20 221	132 560	71 951	21 006	13 361
2007	0	30	36 632	20 348	133 284	72 607	20 969	13 323

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.22 Yliopisto-opiskelijat ja yliopistossa suoritettut tutkinnot 1990–2007

Vuosi	Yliopistoja	Uusia alemman ja ylempään korkeakoulututkinnon kelijöitä		Opiskelijoita		Tutkintoja	
		Yhteensä	Naisia %	Yhteensä	Naisia %	Yhteensä	Naisia %
1990	20	15 329	55,7	112 921	51,7	10 982	54,2
1995	20	17 132	53,9	133 359	52,3	13 521	55,9
1996	20	17 757	53,7	140 129	52,3,4	14 865	57,7
1997	20	17 985	54,4	142 962	52,3	16 050	58,1
1998	20	18 742	54,1	147 278	52,5	16 557	58,6
1999	20	19 209	55,2	152 466	52,7	17 214	57,6
2000	20	19 969	56,4	157 796	53,2	16 845	59,3
2001	20	21 240	56,1	162 939	53,4	16 822	59,2
2002	20	21 876	55,7	164 312	53,5	17 708	60,4
2003	20	20 936	56,0	169 846	53,5	18 197	61,6
2004	20	21 072	56,7	173 974	53,4	18 293	61,7
2005	20	20 858	56,6	176 061	53,7	19 176	61,8
2006	20	20 150	56,5	176 555	53,8	19 410	61,6
2007	20	19 648	57,4	176 304	54,0	22 310	63,0

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Taulukko 11.23 Yliopistoissa suoritettut tutkinnot koulutusasteittain (opetushallinnon luokitus) 1997-2007

Koulutusaste	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Alempi korkeakoulututkinto	2 806	2 832	2 757	2 793	2 701	2 983	3 274	3 092	3 371	3 814	5 879
naisia (%)	73,2	73,7	73,6	73,8	74,0	74,5	75,4	74,7	74,5	72,9	73,5
Ylempi korkeakoulututkinto	10 894	11 342	11 857	11 515	11 581	12 073	12 412	12 588	12 920	13 128	13 884
naisia (%)	57,2	57,5	56,1	58,3	58,0	58,8	60,0	60,8	60,5	60,4	60,1
Lääkärien erikoistumiskoulutus	557	576	634	633	641	776	648	656	930	570	561
naisia (%)	57,1	56,4	59,0	54,8	58,2	58,9	59,4	64,2	60,3	63,0	64,7
Lisensiaatintutkinto	859	819	802	748	693	653	606	558	533	489	460
naisia (%)	39,8	45,2	43,4	47,2	47,6	52,4	54,1	49,5	49,2	47,6	54,8
Tohtorintutkinto	934	988	1 164	1 156	1 206	1 223	1 257	1 399	1 422	1 409	1 526
naisia (%)	40,1	39,8	43,3	45,2	44,6	46,2	46,8	45,5	49,1	46,8	50,6

Lähde: Tilastokeskus - Oppilaitostilastot 2008

Table 11.24 Population (%) with at least upper secondary education¹² by age group and gender

	25-64		25-34		35-44		45-54		55-64	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Australia	64	72	83	80	67	73	58	71	45	64
Austria	74	86	84	89	79	89	69	87	61	80
Belgium	68	68	83	80	77	74	62	63	47	54
Canada	88	86	93	90	91	88	87	84	77	79
Czech Republic	87	94	94	95	92	95	84	93	78	92
Denmark	74	77	86	84	82	78	68	74	60	71
Finland	83	78	92	88	90	84	85	78	66	64
France	67	70	84	82	74	75	60	66	49	58
Germany	81	87	84	86	84	88	82	88	74	87
Greece	61	59	80	70	70	65	53	54	33	40
Hungary	76	83	85	85	81	85	74	83	62	76
Iceland	62	66	72	66	69	70	58	66	46	62
Ireland	71	64	87	80	77	68	64	56	44	40
Italy	53	52	72	64	58	53	48	48	30	38
Korea	73	83	98	97	91	93	56	74	26	52
Luxemburg	62	69	78	76	65	68	57	68	43	63
Mexico	31	36	38	40	35	39	26	34	16	21
Netherlands	71	76	84	81	77	77	68	74	52	71
New Zealand	70	73	82	78	72	75	68	72	54	66
Norway	79	79	86	81	80	80	75	78	74	78
Poland	86	87	93	91	90	90	85	87	71	77
Portugal	30	25	52	37	30	24	21	20	12	14
Slovak Republic	83	91	94	94	91	93	82	91	64	82
Spain	51	50	70	60	58	55	42	45	23	34
Sweden	86	83	92	90	91	89	86	80	77	72
Switzerland	82	90	88	91	85	90	81	89	75	87
Turkey	23	33	31	44	21	30	16	27	12	19
United Kingdom	66	71	75	74	67	70	62	71	51	67
United States	89	87	89	85	90	87	90	88	88	87
OECD average	69	72	80	78	74	74	64	69	52	62
EU 19 average	70	72	83	79	76	75	66	70	53	62
Brazil	39	35	51	43	40	34	32	30	21	23
Chile (year 2004)	50	50	64	64	52	52	44	44	32	32
Estonia	91	87	90	83	95	93	94	91	84	81
Israel	82	79	88	83	85	81	78	77	71	72
Russian Federation (year 2002)	88	88	93	89	95	93	90	88	70	73
Slovenia	80	84	94	91	85	84	74	81	64	78

Lähde: Education at a Glance 2009: OECD 2009 Indicators

12 Excluding ISCED 3 C short programs

Table II.25 Percentage of the population that has attained tertiary-type B education by age group and gender

	Tertiary-type B education									
	25-64		25-34		35-44		45-54		55-64	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Australia	11	8	12	8	11	8	11	9	9	9
Austria	5	9	5	6	6	9	7	10	4	10
Belgium	22	14	28	18	24	15	19	13	14	12
Canada	27	20	30	23	30	22	27	19	22	15
Czech Republic	x(11)	x(11)	x(12)	x(12)	x(13)	x(13)	x(14)	x(14)	x(15)	x(15)
Denmark	6	8	7	9	5	9	5	7	4	6
Finland	20	11	10	6	27	14	24	13	17	12
France	12	10	20	15	13	11	9	7	6	5
Germany	7	10	7	6	8	11	8	11	6	12
Greece	7	8	9	9	8	9	5	8	3	6
Hungary	1	n	1	1	n	n	n	n	n	n
Iceland	4	3	2	4	5	4	7	2	4	1
Ireland	13	9	16	12	14	11	10	8	7	6
Italy	1	n	1	n	1	1	1	1	n	n
Japan	26	10	35	14	32	12	26	7	13	5
Korea	10	10	24	19	9	11	3	5	1	1
Luxemburg	9	8	15	9	8	8	7	7	7	10
Mexico	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
Netherlands	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2
New Zealand	20	11	17	11	18	11	23	11	22	11
Norway	2	3	2	2	2	2	2	4	1	5
Poland	x(11)	x(11)	x(12)	x(12)	x(13)	x(13)	x(14)	x(14)	x(15)	x(15)
Portugal	x(11)	x(11)	x(12)	x(12)	x(13)	x(13)	x(14)	x(14)	x(15)	x(15)
Slovak Republic	1	n	1	1	1	1	1	n	1	1
Spain	8	10	13	13	10	12	4	8	2	6
Sweden	11	7	9	8	11	6	13	6	11	6
Switzerland	6	14	7	12	7	15	7	14	5	13
Turkey	x(11)	x(11)	x(12)	x(12)	x(13)	x(13)	x(14)	x(14)	x(15)	x(15)
United Kingdom	10	9	8	7	11	9	10	9	9	8
United States	10	8	10	8	11	8	11	9	9	8
OECD average	10	9	11	9	11	9	10	8	7	7
EU 19 average	8	9	9	8	10	8	9	9	7	7
Brazil	x(6)	x(6)	x(7)	x(7)	x(8)	x(8)	x(9)	x(9)	x(10)	x(10)
Chile (year 2004)	3	2	5	3	4	3	2	2	1	1
Estonia	14	8	12	7	15	8	15	10	14	6
Israel	16	14	15	12	17	16	18	14	18	14
Russian Federation (year 2002)	37	30	37	31	41	33	39	29	28	23
Slovenia	12	9	16	9	11	9	13	9	9	8

Lähde: Education at a Glance - OECD 2009

Table 11.26 Percentage of the population that has attained tertiary-type A and advanced research programmes, by age group and gender

	Tertiary-type A education									
	25-64		25-34		35-44		45-54		55-64	
	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men	Women	Men
Australia	25	23	34	27	26	23	22	23	16	19
Austria	9	11	14	13	11	13	8	10	5	9
Belgium	12	16	19	18	15	17	9	15	5	13
Canada	25	24	34	25	27	26	21	22	18	23
Czech Republic	13	15	17	14	13	16	12	16	8	14
Denmark	29	22	37	27	31	23	28	21	19	19
Finland	22	20	38	26	24	21	17	18	12	15
France	16	16	26	21	17	16	11	12	10	13
Germany	13	18	17	16	14	19	13	18	10	19
Greece	15	16	21	16	17	17	12	17	7	13
Hungary	19	16	25	17	20	15	17	15	14	18
Iceland	28	25	33	23	34	28	23	24	18	22
Ireland	22	20	34	26	22	21	16	17	9	13
Italy	14	12	22	14	15	12	11	11	8	10
Japan	14	33	23	35	14	35	13	37	6	24
Korea	20	29	34	34	23	37	10	24	5	15
Luxemburg	16	20	25	23	17	22	12	18	7	14
Mexico	12	18	17	20	13	17	9	19	4	13
Netherlands	27	31	38	33	28	30	25	31	19	30
New Zealand	26	25	37	29	27	26	22	23	15	21
Norway	36	28	49	33	38	30	32	24	24	24
Poland	21	16	36	24	21	14	14	11	12	13
Portugal	16	11	28	15	17	11	11	10	7	7
Slovak Republic	13	14	19	15	12	12	12	14	8	13
Spain	22	18	31	21	24	19	16	17	10	14
Sweden	25	20	37	26	25	19	21	18	18	17
Switzerland	17	26	24	27	18	28	14	25	11	23
Turkey	9	12	12	15	8	11	6	11	5	10
United Kingdom	23	23	31	28	21	23	20	22	16	17
United States	31	30	34	28	34	31	30	30	27	34
OECD average	20	20	28	23	21	21	16	19	12	17
EU 19 average	18	18	27	21	19	18	15	16	11	15
Brazil	10	9	12	8	11	8	11	9	8	9
Chile (year 2004)	9	11	14	14	8	10	8	10	6	10
Estonia	26	18	31	19	28	16	25	19	18	19
Israel	31	26	34	22	32	27	29	28	26	28
Russian Federation (year 2002)	22	19	24	19	23	19	21	20	17	21
Slovenia	13	10	24	11	14	11	9	9	5	9

Lähde: Education at a Glance - OECD 2009

LÄHTEITÄ JA KIRJALLISUUTTA

- Anttalainen, Marja-Liisa; Husu, Liisa; Kandolin, Irja; Kauppinen-Toropainen, Kaisa; Kuusi, Heli; Mäkinen, Anneli; Nordgren, Nina; Siren, Hannu; Tuominen, Eeva-Liisa; Volanen, Matti Vesa: Sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa ja työelämässä. Ammattikasvatushallitus. 1985.
- Aro, Annamajja; Hartikainen, Mikko; Hollo, Marja; Järnefelt, Heljä; Kauppinen, Eija; Ketonen, Hanna; Manninen, Marjaana; Pietilä; Matti; Sinko, Pirjo (2009) Taide ja taito – kiinni elämässä! Taide- ja taitokasvatuksen julkaisu 2009. Opetushallitus. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Brunila, Kristiina (2009) Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Brunila, Kristiina (2009) Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsinki.
- Brunila, Kristiina; Heikkinen, Mervi; Hynninen, Pirkko (2005) Monimutkaista mutta mahdollista. Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön. Oulun yliopisto. Kajaanin yliopistokeskus. Kajaani.
- Erilaiset oppijat – Yhteinen koulu. Opetushallitus 2006. Helsinki.
- Gordon Tuula (2004) ”Sata pientä sääntöä” –sukupuoli koulun arjessa. Julkaisussa Vitikka Eija (toim.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Opetushallitus. Helsinki.
- Guttorm, Hanna; Kärnä-Behm, Jaana. Aineenopettajakoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus. Sukupuoli – käsityö – diskurssit, Sukupuolen tuottaminen käsityötä koskevissa teksteissä. Helsingin yliopisto, Opettajan koulutuslaitos.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:21. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:1. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2005.
- Hautamäki, Jarkko; Harjunen, Elina; Hautamäki, Airi; Karjalainen, Tommi; Kupiainen, Sirkku; Laaksonen, Seppo; Lavonen, Jari; Pehkonen, Erkki; Rantanen, Pekka; Scheinin, Patrik (2006) PISA 06. Analyses, reflections and explanations. Ministry of Education Publications 44/20008. Helsinki
- Hautamäki, Jarkko; Airinen, Pekka; Hautamäki Airi; Ikonen-Varila; Merja, Kupiainen, Sirkku; Lindblom, Bettina; Niemivirta, Markku; Rantanen, Pekka; Ruuth, Mari ja Scheinin, Patrik (2000) Oppimaan oppiminen yläasteella. Oppimistulosten arviointi 7/2000. Opetushallitus. Helsinki.
- Hautamäki, Jarkko; Airinen, Pekka; Hautamäki Airi; Kupiainen, Sirkku; Lindblom, Bettina; Mehtäläinen, Jouko; Niemivirta, Markku; Rantanen, Pekka; ja Scheinin, Patrik (2000) Oppimaan oppiminen toisen asteen

- koulutuksessa. Oppimistulosten arviointi 2/2002. Opetushallitus. Helsinki.
- Huisman, Tuulamarja (2006) Luen, kirjoitan ja ratkaisen. Peruskoulun kolmasluokkalaisten oppimistulokset äidinkielessä ja kirjallisuudessa sekä matematiikassa. Oppimistulosten arviointi 7/2006. Opetushallitus. Helsinki.
- Huisman, Tuulamarja & Silverström Chris (2006) Läsa, skriva, räkna. En utvärdering av inlärningsresultaten i mådersmål och litteratur samt matematik I årskurs 3. Utvärdering an inlärningsresultat 8/2006. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors.
- Huisman, Tuulamarja (2004) Liikunnan arviointi peruskoulussa 2003. Yhdeksäsluokkalaisten kunto, liikunta-aktiivisuus ja koululiikuntaan asennoituminen. Oppimistulosten arviointi 1/2004. Opetushallitus. Helsinki.
- Hynninen, Pirkko & Juutilainen, Päivi-Katriina (2006) Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta. Sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa -hanke 2002–2006. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita. Joensuun yliopisto. Helsinki.
- Hätönen, Heljä (2006) Eläköön opetussuunnitelma II. Opas ammatillisen koulutuksen järjestäjille ja oppilaitoksille. Opetushallitus. Helsinki.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2003) Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskusten rakentumisesta prosessina. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- Karppinen, Krister (2008) Koulumenestys, koulutukseen valikoituminen, tutkinnon suorittaminen ja työelämään siirtyminen. Julkaisussa Kuuse-la, Jorma; Etelälahti, Aulikki; Hagman Åke; Hievanen, Raisa; Karppinen Krister; Nissilä, Leena; Rönnberg, Ulla ja Siniharju, Marjatta (2008) Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus. Tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. Opetushallitus. Helsinki.
- Keskiasteen koulutuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1982–1983. Helsinki 1981. Valtion painatuskeskus.
- Kiljunen, Virpi (toim.) & Ruotonen Hillevi Tasa-arvon tekijät. Virikemateriaali peruskoulun opettajille. Helsingin kaupungin opetusvirasto. Edita. Vantaa.
- Knowledge and Skills for Life. First results from PISA 2000. Education and skills. OECD. Paris.
- Korhonen, Hannu (2001) Perusopetuksen päättövaiheen matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 2000. Oppimistulosten arviointi 3/2001. Opetushallitus. Helsinki.
- Koulutus & tutkimus 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2008:9. Yliopistopaino. Helsinki.
- Koulutus & tutkimus 2003–2008. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:6. Yliopistopaino. Helsinki 2004.
- Koulutus & tutkimus 2000. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1995–2000. Opetusministeriö. Helsinki

- Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004. Kehittämissuunnitelma 29.12.1999. Opetusministeriö.
- Kumpulainen, Timo (toim.) (2008) Koulutuksen määrälliset indikaattorit. Opetushallitus. Helsinki.
- Kuusela, Jorma (2009) Selvitys taide- ja taitoaineiden opiskelutuntimääristä perusopetuksessa. Opetushallitus. Helsinki.
- Kuusela, Jorma & Etelälahti, Aulikki (2008) Maahanmuuttajaoppilaiden oppimistulokset, asenteet ja jatkokoulutusvalinnat perusopetuksen päättövaiheessa. Julkaisussa Kuusela, Jorma; Etelälahti, Aulikki; Hagman Åke; Hievanen, Raisa; Karppinen Krister; Nissilä, Leena; Rönnerberg, Ulla ja Siniharju, Marjatta (2008) Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus. Tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. Opetushallitus. Helsinki.
- Kämppi, Katariina; Välimaa, Raili; Tynjälä, Jorma; Haapasalo, Ilona; Villberg, Jari ja Kannas, Lasse (2008) Peruskoulun 5., 7. ja 9. luokan oppilaiden koulukokemukset ja koettu terveys. WHO-Koululaistutkimuksen trendejä vuosina 1994–2006. Opetushallitus. Jyväskylän yliopisto. Tampere.
- Lahelma, Elina (2004) Tytöt, pojat ja koulukeskustelu: miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? Julkaisussa Vitikka, Erja (toim.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Opetushallitus. Helsinki.
- Laine, Pekka & Napari, Sami (2008) Sukupuolten ammatilliset erot suomalaisilla työmarkkinoilla. Julkaisussa Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot –hankkeen loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 2008:26. Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2008) On annettu hyviä numeroita. Perusopetuksen 6. vuosiluokan suorittaneiden äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 2007. Oppimistulosten arviointi 3/2008. Opetushallitus. Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2006) Ei taito taakkana ole. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla. Oppimistulosten arviointi 1/2006. Opetushallitus. Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2004) Kerroin kaiken tietämäni. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla 2003. Oppimistulosten arviointi 2/2004. Opetushallitus. Helsinki.
- Learning for Tomorrow's world. First results from PISA 2003. Paris. OECD.
- Leinonen, Eija; Matinmikko, Johanna; Tervonen, Marjo Riitta; Teräs, Leena (2005) WOMenIT-projektit ja hyvät käytännöt. Jotta teknologia ei syrjäytyisi naisista. Oulun yliopisto. Kajaanin yliopistokeskus. Iisalmi.
- Linnakylä Pirjo (2002) Nuorten lukemisaktiivisuus ja lukuharrastus. Julkaisussa Välijärvi, Jouni & Linnakylä Pirjo (toim.) Tulevaisuuden osaajat. PISA 2000 Suomessa. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Lohikoski Pia; Putila Pirjo; Sassi Erika; Viitamaa-Tervonen Outi. Tasa-arvoisesti työelämään – näkökulmia oppilaitosten tasa-arvotyöhön ja -suunnitteluun. Tasa-arvoklinikka ja verkottuminen, Kiljavan opisto, SAK:n

- koulutussäätiö Tinataan.verkostohanke, Sähkö- ja tietoliikennetekniikan osasto, Teknillinen korkeakoulu.
- Mattila, Leena (2004) Yhteenveto neljästä perusopetuksen 9. vuosiluokan matematiikan kansallisesta arvioinnista vuosina 1998–2004. Opetushallitus. Helsinki.
- Mattila, Leena (2005) Perusopetuksen matematiikan kansalliset oppimistulokset 9. vuosiluokalla 2004. Oppimistulosten arviointi 2/2005. Helsinki.
- Niemi, Eero K. (2008) Matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 6. vuosiluokalla vuonna 2007. Oppimistulosten arviointi 1/2008. Opetushallitus. Helsinki.
- Määräys 1/011/2004, Määräys 2/011/2004, Määräys 3/011/2004 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Oppivelvolliselle tarkoitetun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet. Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala 2004.
- Määräys 33/0117/2003 Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala 2003.
- Oppilaitostilastot 2007. Tilastokeskus. Koulutus 2008. Helsinki.
- Oppilaitostilastot 2008. Tilastokeskus. Koulutus 2009. Helsinki.
- Opettajankoulutus – tietoa, taitoa, tulevaisuutta. Opettajankoulutuksen kehittämishankkeen 2001–2005 loppuraportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 32/2006. Opetusministeriö. Helsinki
- Palmu Tarja (2003) Äidinkielen oppikirjoista ja muista koulun teksteistä – sukupuolen rakentuminen rivien välissä. Julkaisussa Lahelma Elina & Gordon Tuula (toim.) Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet. Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- PISA 2006. Science Competencies for tomorrow's world. Volume 1: Analysis. Programme for International Student Assessment. Paris. OECD.
- Pekingistä Suomeen. Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1997:11. Helsinki 1997.
- Riipinen, Annika. (2007) Yhteinen käsityö peruskoulun 7. luokalla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Rusama, Jaakko (2002) Uskonto, elämäntutkimus ja tapakasvatus. Oppimistulosten arviointi perusopetuksen päättövaiheessa 2001. Opetushallitus. Oppimistulosten arviointi 5 / 2002. Helsinki
- Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot –hankkeen loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö 2008.
- Silverström, Chris (2008) Modersmålskunskaper, attityder och betyg. En utvärdering av inlärningsresultat I modersmål och litteratur efter årskurs 6 år 2007. Utvärdering av inlärningsresultat 4/2008. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors.
- Silverström, Chris (2006) Modersmål och litteratur i nio år. En utvärdering

- av inlärningsresultat I modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2005. Utvärdering av inlärningsresultat 2/2006. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors.
- Saloheimo, Tuomo (1999) Luonnontieteiden oppimistulokset ammatillisissa perustutkinnoissa. Oppimistulosten arviointi 6/1999. Opetushallitus. Helsinki.
- Tasa-arvobarometri 2008. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2008:24. Tasa-arvo valtatiellä. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman 2004–2007 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2007:1. Helsinki 2007.
- Toropainen, Outi (2002) Nationell utvärdering av inlärningsresultat I finska I åk 9 våren 2001.
- Tuokko, Eeva (2003) Perusopetuksen päättövaiheen englannin kielen oppimistulosten kansainvälinen arviointi 2002. Suomen tulokset. Oppimistulosten arviointi 3/2003). Opetushallitus. Helsinki.
- Tuokko, Eeva (2002) Perusopetuksen päättövaiheen ruotsin kielen oppimistulosten kansallinen arviointi 2001. Oppimistulosten arviointi 3/2002. Opetushallitus. Helsinki.
- Tuokko, Eeva (2000) Peruskoulun 9. vuosiluokan englannin (A1-kieli) oppimistulosten kansallinen arviointi 1999. Oppimistulosten arviointi 3/2000. Opetushallitus. Helsinki.
- Tuokko, Sanna (2009) Käsityön sukupuolirajat ja rajojen rikkoja. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Maaliskuu 2009.
- Uusitalo, Eira (2004) Viestintävalmiudet perusopetuksen päättövaiheessa. Oppimistulosten arviointi 7/2003. Opetushallitus. Helsinki.
- Valtava -kehittämisohjelma. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Valtioneuvoston 24.3.1983 hyväksymä keskiaseen koulutuksen kehittämisohjelma vuosille 1984–1985. Opetusministeriö. Kouluosasto. Helsinki.
- Valtioneuvoston päätös 18.6.1993. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen Kehittämissuunnitelma vuosille 1981–1996. Opetusministeriö.
- Vitikka, Erja (toim.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Opetushallituksen moniste 8/2004.
- Väisänen, Tuula (2003) Perusopetuksen 9. luokan A-kielenä opetettavan ranskan, saksan ja venäjän oppimistulosten kansallinen arviointi. Oppimistulosten arviointi 1/2003. Opetushallitus. Helsinki.
- WERA – web-raportointipalvelu. Opetushallitus.
- Yhteiseen ymmärrykseen tasa-arvosta. Opas oppilaitoksen tasa-arvosuunnitelman laadintaan. Opetushallitus 2008. Vammala.

Lainsäädäntö

- Asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 20.12.2001/1435
- Asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta 14.11.2002/955

Peruskouluasetus 12.10.1984/718

Laki ammatillisesta koulutuksesta 1988/603

Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä 1978/474

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609. Päivitetty
L232/2005

Lukiolaki 1998/629

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Perusopetuslaki 1998/629

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN SELVITYKSIÄ
ISSN 1236-2115 (painettu)
ISSN 1797-9897 (verkkajulkaisu)

- 2009:
- 1 Sikiön poikkeavuuksien seulonta. Seulonta-asetuksen täytäntöönpanoa tukevan asiantuntijaryhmän muistio. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2754-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2755-1 (PDF)
 - 2 Selvitys EVO-pisteitä tuottaneista terveystieteellisistä julkaisuista vuosilta 2003-2005. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2756-8 (PDF)
 - 3 Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 -työryhmän ehdotukset mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi.
ISBN 978-952-00-2767-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2768-1 (PDF)
 - 4 Raskaan olevien päihdeongelmaisten naisten hoidon varmistaminen -työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2769-8 (PDF)
 - 5 Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet 2009.
ISBN 978-952-00-2770-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2771-1 (PDF)
 - 6 Enhetliga grunder för icke-brådskande vård 2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2773-5 (PDF)
 - 7 Skenaarioita sosiaalimenoista. Terveystieteellisten vaikutukset ja analyysimallin esittely.
ISBN 978-952-00-2774-2 (nid.)
ISBN 978-952-00-2775-9 (PDF)
 - 8 Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2776-6 (PDF)
 - 9 Salme Kallinen-Kräkin . Kaste-ohjelman valtakunnallinen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2008-2011. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2777-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2778-0 (PDF)
 - 10 Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotus sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2779-7 (nid.)
ISBN 978-952-00-2780-3 (PDF)
 - 11 Katja Uosukainen, Hanna-Leena Autio, Minna Leinonen. Tasa-arvosuunnitelmat ja palkkakartoitukset Suomessa 2008. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2781-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-2782-7 (PDF)
 - 12 Mikko Wennberg, Olli Oosi, Kaisa Alavuotunki, Sirpa Juutinen, Henrik Pekkala. Sosiaalialan kehittämishankkeen arviointi. Loppuraportti: Tulosten ja vaikutusten arviointi.
ISBN 978-952-00-2793-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2794-0 (PDF)

- 2009: 13 Selvitys ensihoidon ja sairaankuljetuksen kehittamisestä. Sairaankuljetuksen ja ensihoidon kehittämisen ohjausryhmän loppuraportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2795-7 (PDF)
- 14 Tuottava, tuloksellinen ja laadukas työsuojeluvalvonta 2015. Työsuojeluhallinnon resurssityöryhmän raportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2796-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2797-1 (PDF)
- 15 Tupakkapoliittisia lakimuutoksia ja toimia valmisteleavan työryhmän loppu- ja väliraportit. Ehdotukset tupakkalain ja tupakkaverolain muutoksiksi.
ISBN 978-952-00-2806-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-2807-7 (PDF)
- 16 Sanna Parrila. Perhepäivähoitohenkilöstön osaamisen kehittäminen. PERHOKE-hankkeen loppuraportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2808-4 (nid.)
ISBN 978-952-00 2809-1 (PDF)
- 17 Vaihtoehtohoitojen sääntelytarve. Vaihtoehtohoitoja koskevan lainsäädännön tarpeita selvittäneen työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2810-7 (PDF)
- 18 Kosteusvauriot työpaikoilla. Kosteusvauriotyöryhmän muistio. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2811-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2812-1 (PDF)
- 19 Hannu Jokiluoma, Hannele Jurvelius. Työsuojelupiirien tuottavuusryhmän loppuraportti. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2813-8 (nid.)
ISBN 978-952-00-2814-5 (PDF)
- 20 Plan för mentalvårds- och missbruksarbete. Förslag av arbetsgruppen
Mieli 2009 för att utveckla mentalvårds- och missbruksarbete fram till år 2015. (Endast på webben)
ISBN 978-952-00-2819-0 (PDF)
- 21 Huumausainepolitiikan kertomus v. 2008 valtioneuvostolle. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2820-6 (PDF)
- 22 Toivo Niskanen, Hannu Kallio, Paula Naumanen, Jouni Lehtelä, Mika Lauhamo, Jorma Lappalainen, Jarmo Sillanpää, Erkki Nykyri, Antti Zitting, Matti Hakkola. Riskinarviointia koskevien työturvallisuus- ja työterveys säännösten vaikuttavuus.
ISBN 978-952-00-2821-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2822-0 (PDF)
- 23 Salme Kallinen-Kräkin. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma Kaste 2008-2011. Hankeavustusopas. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2823-7 (PDF)
- 24 Neuvonta- ja palveluverkosto ikääntyneiden hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2833-6 (PDF)
- 25 Simone Ghislandi, Joni Hokkanen, Aki Kangasharju, Ismo Linnosmaa, Matteo Galizzi, Marisa Miraldo, Hannu Valtonen. Reference pricing in Finnish pharmaceutical markets. Pre-policy evaluation. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2835-0 (PDF)

- 2009: 26 Nationella utvecklingsprogrammet för social- och hälsovården (KASTE) 2008-2011. Handbok om projektunderstöd. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2836-7 (PDF)
- 27 Göran Bondjers, Paulien Bongers, Marilyn Fingerhut, Timo Kauppinen, Stavroula Leka, Paul Schulte, Vappu Taipale, Hannu Uusitalo. Meeting future needs of finnish working life through a healthy workforce. 2009 international evaluation of the Finnish Institute of Occupational Health.
ISBN 978-952-00-2837-4 (pb)
ISBN 978-952-00-2838-1 (PDF)
- 28 Varhaiskasvatuksen uudistamisen linjauksia. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2847-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2848-0 (PDF)
- 29 Esitys varhaiskasvatusalan koulutuksen valtakunnalliseksi arvioimiseksi. Varhaiskasvatuksen koulutusten arvioinnin valmisteluryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2851-0 (PDF)
- 30 Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2852-7 (PDF)
- 31 Oikeuslääkinnän organisointia Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa selvittävän työryhmän väliraportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2853-4 (PDF)
- 32 Arvo Myllymäki. Eläketurvakeskusta koskevan sääntelyn uudistamistarpeiden selvittäminen. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2859-6 (nid.)
ISBN 978-952-00-2860-2 (PDF)
- 33 Evankelis-luterilaisen kirkon eläkejärjestelmän uudistamistyöryhmän mietintö. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2861-9 (PDF)
- 34 Oppilas- ja opiskelijahuoltotyöryhmän toimenpide-ehdotukset. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2868-8 (PDF)
- 35 Poronhoitajien sijaisapukokeilu. Poronhoitajien sijaisapukokeilua valmistelleen työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2869-5 (PDF)
- 36 Rådgivnings- och servicenätverk för att främja äldre personers välfärd och hälsa. En förkortad version av rapporten. (Endast på webben)
ISBN 978-952-00-2875-6 (PDF)
- 37 Tavoitteena tasa-arvo. Keskustelua rajat ylittävistä prostituutiosta. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2882-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2883-1 (PDF)
- 38 Potilasturvallisuuden edistämisen ohjausryhmä ja työvaliokunnat edistävät potilasturvallisuutta. Ohjausryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2884-8 (PDF)
- 39 Yrittäjien sosiaaliturvan kehittäminen. Yrittäjät 2009 -työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2885-5 (PDF)

- 2009: 40 Sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnonalan laboratoriotointa selvittävän työryhmän raportti. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2886-2 (PDF)
- 41 Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Työryhmän muistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2889-3 (PDF)
- 42 Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta. Toimintakertomus 2008. Nämnden för internationella adoptionsärenden i Finland. Verksamhetsberättelse 2008. The National Board of Inter-Country Adoption Affairs. Annual Report 2008. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2890-9 (nid.)
ISBN 978-952-00-2891-6 (PDF) (fin)
ISBN 978-952-00-2892-3 (PDF) (swe)
ISBN 978-952-00-2893-0 (PDF) (eng)
- 43 Sukupuolisilmäläsit käyttöön! Loppuraportti.
ISBN 978-952-00-2870-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2871-8 (PDF)
- 44 Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa. Joukkoruokailun seuranta- ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2894-7 (PDF)
- 45 Kaisa Jaakkola, Pekka Huuhtanen, Irja Kandolin. Psykososiaalisten työolojen kehitys vuosina 1997-2008.
ISBN 978-952-00-2895-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2896-1 (PDF)
- 46 Toimiva terveyskeskus. Toimeenpanosuunnitelma. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2899-2 (PDF)
- 47 Nuorten terveystapatutkimus 2009. Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977-2009. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2902-9 (PDF)
- 48 Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys. (Moniste)
ISBN 978-952-00-2911-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2912-8 (PDF)
- 49 Opiskeluterveydenhuollon kustannukset ja järjestämistapaehdotukset. Työryhmämuistio. (Vain verkossa)
ISBN 978-952-00-2917-3 (PDF)
- 50 Taina Riski. Naisiin kohdistuva väkivalta ja tasa-arvopoliittikka.
ISBN 978-952-00-2930-2 (nid.)
ISBN 978-952-00-2931-9 (PDF)
- 51 Kristiina Brunila. Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa.
ISBN 978-952-00-2932-6 (nid.)
ISBN 978-952-00-2933-3 (PDF)
- 52 Heli Kuusi, Ritva Jakku-Sihvonen, Marika Koramo. Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo.
ISBN 978-952-00-2934-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-2935-7 (PDF)

- 2009: 53 Raija Julkunen. Työelämän tasa-arvopolitiikka.
ISBN 978-952-00-2924-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2925-8 (PDF)
- 54 Anne-Maria Holli, Marjo Rantala.
Tasa-arvoviranomaisten institutionaalinen asema.
ISBN 978-952-00-2926-5 (nid.)
ISBN 978-952-00-2927-2 (PDF)
- 55 Johanna Lammi-Taskula, Minna Salmi, Sanna Parrukoski.
Työ, perhe ja tasa-arvo.
ISBN 978-952-00-2928-9 (nid.)
ISBN 978-952-00-2929-6 (PDF)